

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА**

Львівський національний університет імені Івана Франка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ІВАНИЦЬКИЙ ЯРОСЛАВ ОЛЕГОВИЧ

УДК 343.98

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗАКОНОМІРНОСТІ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК СКЛАДОВА
ПРЕДМЕТА КРИМІНАЛІСТИКИ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Я.О. Іваницький

(підпис)

Науковий керівник
Когутич Іван Іванович
доктор юридичних наук, професор

Львів – 2018

АНОТАЦІЯ

Іваницький Я.О. Закономірності адвокатської діяльності як складова предмета криміналістики. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09. «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2018.

Дисертація присвячена дослідженню криміналістичного забезпечення діяльності захисника у кримінальному провадженні та виокремленню пов'язаних із цим закономірностей адвокатської діяльності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що ця дисертація є одним із перших монографічних досліджень теоретичних і практичних аспектів тактико-криміналістичного та методико-криміналістичного забезпечення діяльності адвоката-захисника у кримінальному провадженні в контексті з'ясування окремих закономірностей такої діяльності.

Досліджено становлення та розвиток наукових уявлень про криміналістику та її предмет, починаючи з часів виникнення перших типів держав та права і до сьогодення. За результатами вказаного предмету криміналістики запропоновано розглядати як виокремлені цією наукою закономірності механізму кримінального правопорушення, виникнення, збирання, дослідження, оцінки і використання доказів та іншої криміналістично значущої інформації про кримінальні правопорушення, а також про засновані на пізнанні цих закономірностей засоби і методи дослідження й попередження кримінальних правопорушень в межах кримінальної процесуальної діяльності здійснюваної, передусім, слідчим, прокурором, адвокатом-захисником та судом (суддею).

Здійснено аналіз наукової літератури та законодавчих приписів щодо тлумачення терміну «адвокатська діяльність» крізь призму формуючих дане поняття слів «адвокат» та «діяльність», а також з'ясовано зміст такої діяльності. Внаслідок вказаного зроблено висновок про те, що під адвокатською діяльністю в кримінальному провадженні виправдано розуміти сукупність фізичних та розумових дій, виконуваних для досягнення поставленої правової мети адвокатом, який відповідає наступним характеристикам:

- залучений у добровільному або провадно-ініційованому порядку;
- має чинне свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю;
- має передбачені кримінальним процесуальним законодавством документи, що підтверджують його повноваження на участь у конкретному кримінальному провадженні;
- внесений до Єдиного реєстру адвокатів України.

Крім цього встановлено, що зміст кримінальної процесуальної діяльності адвоката у кримінальному провадженні, складає сукупність певних конкретних дій, які адвокат може вчиняти під час надання правової допомоги особі у кримінальному провадженні. З огляду на це, до адвокатської діяльності, в частині здійснення захисту особи, запропоновано віднести наступні дії: підготовку до проведення зустрічей (побачень) та безпосереднє проведення зустрічей (побачень) із підзахисним; підготовку та подання клопотань, заяв, скарг, заперечень, будь-яких інших процесуальних документів, необхідних для досягнення бажаного правового результату; підготовку до участі та безпосередню участь у проведенні допиту чи інших процесуальних діях, в яких бере участь підзахисна особа, чи які проводяться за клопотанням такої підзахисної особи або самого захисника, що включає в себе можливість ставити запитання, висловлювати зауваження, пропозиції та заперечення тощо; збір та подання слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду доказів на підтвердження правової позиції сторони захисту в конкретному кримінальному провадженні; підготовку та використання у встановленому законодавством порядку

технічних засобів під час проведення процесуальних дій у яких бере участь підзахисна особа; ознайомлення з матеріалами досудового розслідування та судового розгляду, в т.ч. журналом судового засідання та технічним записом судового процесу; підготовку та безпосередню участь у підготовчому судовому засіданні та судовому розгляді у судах всіх інстанцій; отримання копій процесуальних документів та письмових повідомлень, які стосуються підзахисної особи в певному кримінальному провадженні.

Охарактеризовано тактику професійного захисту у кримінальному провадженні. В межах наведеного запропоновано удосконалени дефініції тактики професійного захисту та похідних від неї тактик професійного захисту на стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень та на стадії судового розгляду кримінальних справ. Так, під тактикою професійного захисту запропоновано розуміти підсистему криміналістичної тактики, що включає в себе сукупність теоретичних наукових положень і положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо планування, організації та вчинення адвокатом-захисником дій в рамках кримінального провадження, спрямованих на збирання, дослідження, оцінку і використання доказів з метою якнайкращого виконання належної такому суб'єкту процесуальної функції захисту. Відповідно, тактика професійного захисту на стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень та тактика професійного захисту на стадії судового розгляду кримінальних справ – це підсистеми тактики професійного захисту, що включають в себе сукупність теоретичних наукових положень і положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо планування, організації та вчинення адвокатом-захисником дій на стадії досудового розслідування кримінального провадження/ судового розгляду кримінальної справи (кримінального провадження), спрямованих на збирання, дослідження, оцінку і використання доказів з метою якнайкращого виконання належної такому суб'єкту процесуальної функції захисту.

В контексті розгляду криміналістичних положень тактики професійного захисту обґрунтовано її приналежність до системи криміналістичної тактики. Водночас, виокремлено низку спільних із іншими підсистемами криміналістичної тактики особливостей, зокрема: направленість на виконання спільних для всіх учасників кримінального провадження завдань, визначених у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України; наявність спільної сфери застосування – кримінального судочинства; можливість використання під час здійснення захисту сформованих в межах криміналістичної науки загальних тактичних прийомів, спрямованих на задоволення, перш за все, потреб слідчої практики; наявність спільної криміналістичної методологічної основи.

Вперше особливу увагу приділено виокремленню закономірностей тактики професійного захисту на стадіях досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень. Відзначено, що зміст та вибір конкретної тактики професійного захисту, як на стадії досудового розслідування будь-яких кримінальних правопорушень, так і на стадії судового розгляду будь-яких кримінальних справ, перебувають у закономірній залежності від низки обставин. Спільними серед них, для обох стадій кримінального провадження, є:

- момент залучення адвоката-захисника до участі у кримінальному провадженні;
- ставлення підозрюваного/обвинуваченого до інкримінованого кримінального правопорушення;
- наявність у сторони захисту інформації та доказів на підтримку позиції підозрюваного/обвинуваченого;
- кримінально-правова кваліфікація вчиненого протиправного діяння;
- відомості про наявні у сторони обвинувачення докази вини підзахисної особи; положення чинного законодавства та судової практики щодо регулювання схожих правовідносин.

Виявлено існування певних особливих закономірностей тактики професійного захисту на стадії судового розгляду будь-якої кримінальної справи, зміст яких зводиться, в основному, до можливості збільшення часу судового розгляду за рахунок продуманого використання стороною захисту передбачених законом прав щодо неприбуття обвинуваченого у судове засідання та/або, щодо заявлення відводу судді чи іншим учасникам судового розгляду. При цьому зауважено, що з точки зору криміналістичної науки, розробка та подальше застосування таких тактичних прийомів є можливим лише у тому випадку, коли це обумовлене «законним інтересом» обвинуваченого. Як приклади такого наведено ситуації коли сторона захисту намагається домовитись із потерпілим про укладення угоди про примирення, чи з прокурором, про укладення угоди про визнання винуватості, але до початку судового засідання згоди не досягнуто; або, коли призначення захисника відбулось напередодні судового засідання, і останній не мав можливості провести повноцінну бесіду із підзахисним, ознайомитись у повній мірі із матеріалами справи, оформити необхідні процесуальні документи тощо.

Досліджено закономірності методики професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство та у кримінальних провадженнях про крадіжки. На основі аналізу правових норм та наукової літератури запропоновано удосконалене визначення методики професійного захисту, а також похідні від нього тлумачення методики професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство і методики професійного захисту у кримінальних провадженнях про крадіжки. Зокрема, під методикою професійного захисту запропоновано розуміти підсистему криміналістичної методики, що включає в себе сукупність теоретичних наукових положень і положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо раціональної організації та здійснення захисту адвокатом-захисником в рамках кримінального провадження за окремими категоріями (видами) кримінальних правопорушень. Водночас, методику професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство та методику професійного захисту у

кримінальних провадженнях про крадіжки розглянуто як підсистеми методики професійного захисту, що включають в себе сукупність наукових положень і положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо раціональної організації та здійснення захисту адвокатом-захисником в рамках кримінального провадження про умисне вбивство/крадіжки.

Набуло подальшого розвитку положення про те, що методика професійного захисту є однією із складових частин системи криміналістичної методики. В підтвердження цієї тези наведено низку особливостей, що притаманні як методиці професійного захисту, так і іншим підсистемами «криміналістичної методики», зокрема:

- наявність однакових у своїй основі законодавчої бази, принципів та інформаційно-доказового підґрунтя для сторони захисту, сторони обвинувачення та суду; направленість на виконання спільних для всіх учасників кримінального провадження завдань, визначених у ст. 2 КПК України;
- наявність тієї ж, що і для загальної методики та методики обвинувачення, системи взаємопов'язаних способів і засобів, які використовуються під час проведення певним суб'єктом (слідчим, прокурором, адвокатом, суддею (судом)) цілеспрямованих дій з метою найбільш ефективного вирішення поставлених перед ним завдань;
- можливість використання під час здійснення захисту сформованих в межах криміналістичної тактики та техніки загальних рекомендацій, спрямованих на задоволення, перш за все, потреб сторони обвинувачення;
- наявність спільної криміналістичної методологічної основи.

На основі аналізу існуючих теоретичних положень методики захисту у кримінальному провадженні розроблено структуру методик професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство та у кримінальних провадженнях про крадіжки, до основних елементів якої віднесено:

- криміналістичну характеристику відповідного виду кримінального правопорушення;

- визначення першочергових загальних тактичних завдань захисту на етапі вступу адвоката-захисника у процес;
- вибір типової позиції захисту з огляду на наявну ситуацію та практику професійного захисту у відповідних кримінальних провадженнях;
- встановлення обставин, доведення яких допоможе отримати найбільш сприятливе для підзахисного кінцеве судове рішення;
- тактичні особливості виконання адвокатом-захисником окремих дій під час здійснення захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство.

Поряд з цим зауважено, що попри ідентичність цієї структури за формою, її зміст у кримінальних провадженнях про умисне вбивство та у кримінальних провадженнях про крадіжки суттєво відрізняється.

Крім наведеного, в процесі розробки методик професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство та про крадіжки, вперше виокремлено певні закономірності, що притаманні діяльності адвоката-захисника у цих провадженнях, а саме: зміст пред'явленої підозри/обвинувачення (судового рішення) та доступних для сторони захисту матеріалів кримінального провадження у їх взаємозв'язку із відношенням самого підзахисного до змісту пред'явленої підозри/обвинувачення (судового рішення), становлять основу для вибору стороною захисту оптимальної для наявної ситуації позиції захисту; обрана позиція захисту обумовлює основний вектор подальших діянь адвоката-захисника у кримінальному провадженні; обрана позиція захисту обумовлює можливість вибору стороною захисту певної категорії обставин, доведення яких допоможе отримати найбільш сприятливе для підзахисного кінцеве судове рішення. Крім цього зауважено, що у справах про крадіжки, де обрана позиція повного визнання вини, адвокати-захисники завжди звертають увагу на наявність у зв'язку з цим певних обставин, що пом'якшують покарання обвинуваченого.

Дисертаційні положення, висновки та пропозиції можуть використовуватись у практичній діяльності адвокатів-захисників з метою підвищення якості надання

правової допомоги підзахисним особам; у науково-дослідній роботі – як основа для подальшого дослідження теоретичних питань, пов'язаних із криміналістичним забезпеченням діяльності адвоката-захисника у кримінальному провадженні; у навчальному процесі – під час викладання та вивчення курсу «Криміналістика», під час підготовки методичних матеріалів, курсів лекцій, спеціальних курсів, посібників та підручників.

Ключові слова: закономірності, предмет криміналістики, адвокат-захисник, адвокатська діяльність, криміналістична тактика, тактика професійного захисту, криміналістична методика, методика професійного захисту.

SUMMARY

Ivanytskyi Ya.O. Regularities of the advocate's activity as a Component of the Subject Matter of Criminalistics Science. – Qualifying Research Work, Manuscript Copyright.

The thesis for a Candidate's degree of Law, specialty 12.00.09 «Criminal Procedure and Criminalistics; Forensics Examination; Operative Investigative Activities». – Ivan Franko National University of Lviv. – Lviv, 2018.

The thesis explores the criminalistic framework for the operations of a defense party in criminal proceedings, and defines regularities of the legal profession therefore.

Research novelty of the obtained results stems from the fact that the essay is one of the first monographs to study theoretical and practical aspects of tactical criminalistics and methodological criminalistics framework for the activities of a defense lawyer in criminal proceedings in the context of clarifying specific regularities of such activities.

We studied the establishment and development of academic approaches to criminal science and its subject matter from the time of emergence of the first types of states and law until present day. The research outcomes imply that the subject matter of criminalistics shall be considered as regularities distinguished by this field of research for the mechanisms of committing criminal offence, emergence, collection, investigation, assessment and application of evidence and other forensically relevant information on criminal offence, as well as on the means and tools for investigation and prevention of criminal offence within criminal proceedings conducted primarily by an investigation officer, prosecution officer, a defense lawyer and the court (judge) based on the understanding of those principles.

We conducted analysis of research literature and legislative norms on how to interpret the term “lawyer's activities” through the prism of words making up the concept, such as “lawyer” and “activities,” and clarified the content of such activities. Consequently, it was concluded that the “lawyer's activities” in the criminal proceedings are reasonable treated as

a combination of physical and cognitive actions performed to achieve the set legal goal by a lawyer (legal professional) who meets the following characteristics:

- engaged on a voluntary basis or under compulsory procedure;
- has a valid certificate authorizing him to perform legal activities;
- has the relevant documents under the criminal procedural law confirming his/her authorities to engage in the specific criminal proceedings;
- registered to the Unified Register of Lawyers of Ukraine.

In addition, it was established that the contents of criminal procedural activities of a lawyer in criminal proceedings included the sum total of certain acts that the lawyer is entitled to perform when providing legal assistance to a person in criminal proceedings. In terms of the above mentioned, the lawyer's activities, in the context of performing the defense of a person, shall include the following acts: to prepare to conduct meetings (appointments) and to directly conduct meetings (appointments) with the abovementioned persons; to draft and submit petitions, claims, complaints, objections, or any other procedural documents required to reach the necessary legal result; to prepare for participation and to directly participate in conducting interrogation or any other procedural actions engaging a defendant, or held as solicited by the defendant or a defense lawyer, including also a possibility to ask questions, express remarks, proposals and objections, etc.; to collect and to submit to the investigative officer, a prosecution officer, an investigating judge, or to a court the evidence to confirm legal position of the defense party in certain criminal proceedings; to prepare and use technical tools under the law during conduct of procedural actions engaging a defendant; to learn more about the materials of a pre-trial investigation and court hearing, including also the journal of court sessions and technical records of the court proceedings; to prepare and directly participate in the preliminary court hearing and judicial examination in courts of all instances; to receive copies of procedural documents and written notes pertaining to the defendant in the criminal proceedings.

The thesis also offers a description of professional defense in criminal proceedings. Therefore, it was suggested to consider the improved definitions of the tactics of professional

defense and the associated tactics of professional defense on the stage of pre-trial investigation of criminal offence, as well as on the stage of judicial examination of criminal offence. Thus, the tactics of professional defense shall be treated as a subsystem of criminalistic tactics that includes the combination of theoretical principles and provisions of the practice of law, as well as practical recommendations developed thereon as to planning, organization, and performance of actions under criminal proceedings by a defense lawyer aimed to collect, investigate, assess, and use the evidence with the goal to provide for optimal performance of defense functions the person is entitled for. Subsequently, the tactics of professional defense at pre-trial investigation of criminal offence and the tactics of professional defense at judicial examination of criminal offence are the subsystems of the tactics of professional defense that include the sum total of theoretical principles and provisions of the practice of law, as well as practical recommendations developed thereon as to planning, organization and fulfilment of actions by a defense lawyer on the stage of pre-trial investigation of criminal proceedings / judicial examination of a criminal offence (criminal proceedings) aimed at collecting, investigating, assessment, and use of evidence to optimally fulfil the defense functions the person is entitled for.

In the context of exploring criminalistic provisions of the tactics of professional defense, we substantiated its relation to the system of criminalistic practice. At the same time, we delineated a number of peculiarities shared with other subsystems of criminalistic tactics, such as orientation at performance of tasks common for all parties of the criminal proceedings defined in art. 2 of the Criminal Procedural Code of Ukraine; shared area of application – criminal justice; possibility to use in defense the general tactical techniques developed in the criminal science aimed to meet the needs of the investigative practice, in the first place; common criminalistic methodological basis.

The paper offers the first focus on delineating regularities of the tactics of professional defense on the stages of pre-trial investigation and judicial examination in criminal proceedings. It was stated that the contents and choice of certain tactics of professional defense, both on the stage of pre-trial investigation of any criminal offence, and also on the

stage of judicial examination, naturally depend on a number of circumstances. For both stages of criminal proceedings, there are such shared features as the:

- moment of engaging a defense lawyer into the criminal proceedings;
- attitude of a suspect/accused to the criminal offence charged with;
- information and evidence supporting the position of a suspect/accused person are available with the defense party;
- criminal legal qualification of the committed illegal action; data about the evidence for the defendant's guilt available with the prosecution party;
- provisions of the acting law and judicial practice regulating similar legal relations.

It was identified certain peculiarities of the tactics of professional defense on the stage of judicial examination of any criminal offence. They mostly refer to the possibility to extend the time of judicial examination due to the well-elaborated application of rights under the law done by the defense party as to the non-arrival of the defendant to the court session and/or recuse of a judge or other participants of judicial examination.

We researched the peculiarities of the methodology of professional defense in criminal proceedings on intended homicide and in criminal proceedings on theft. The analysis of legal norms and research papers suggested the improved definition of the methodology of professional defense, and also the associated definitions for the methodology of professional defense in criminal proceedings on intended homicide and the methodology of professional defense in criminal proceedings on theft. In particular, the methodology of professional defense is suggested to imply a subsystem of criminalistics methodology that includes the combination of theoretical principles and provisions of the practice of law, as well as practical recommendations developed thereon as to rational organization and performance of defense by a defense lawyer under criminal proceedings in specific categories (kinds) of criminal offence. At the same time, the methodology of professional defense in criminal proceedings on intended homicide and the methodology of professional defense in criminal proceedings on theft are considered as subsystems of the methodology of professional defense that include

the combination of theoretical principles and provisions of the practice of law, as well as practical recommendations developed thereon as to rational organization and performance of defense by a defense lawyer under criminal proceedings on intended homicide/theft.

Moreover, we further elaborated a statement that the methodology of professional defense is a component part of the system of criminalistics methodology. To support the statement, we provided a number of peculiarities inherent to the methodology of professional defense, and to other subsystems of “criminalistic methodology,” such as:

- the same legal basis, principles, and informational evidence base for the defense party, prosecution party, and the court;
- orientation at performance of tasks common for all parties of the criminal proceedings defined in art. 2 of the Criminal Procedural Code of Ukraine;
- the same system for the general methodology and prosecution methodology of mutually related means and ways used when performing specific targeted actions by a certain party (investigative officer, prosecution officer, defense lawyer, judge (court)) in order to optimally address the tasks they face;
- possibility to use in defense the general recommendations established in criminalistic tactics and techniques aimed at meeting the needs of the defense party in the first place; shared criminalistic methodological basis.

As based on the analysis of available theoretical principles of defense methodology in criminal proceedings, we developed a methodological structure for professional defense in criminal proceedings on intended homicide and in criminal proceedings on theft that includes the following main elements:

- criminalistic characteristics of the respective type of criminal offence;
- identifying priority general tactical tasks on the stage of defence lawyer entering the proceedings;
- choice of typical defense position in terms of the current situation and practice of professional defense in respective criminal proceedings;

- substantiation of facts that could be proven to facilitate the most favorable final court decision possible for a defendant;
- tactical peculiarities of performing certain actions by a defense lawyer during defense in criminal proceedings on intended homicide.

At the same time, we noted that despite this structure being identical in form, its content in criminal proceedings on intended homicide and in criminal proceedings on theft is crucially different.

In addition to the abovementioned, in the process of developing the methodology for professional defense in criminal proceedings on intended homicide and on theft, it was for the first time delineated certain regularities typical for the activities of a defence lawyer in those proceedings, such as the essence of the suspicion/charge (court decision) presented and the materials of criminal proceedings accessible to the defense party, with their reference to the defendant's attitude to the essence of the brought suspicion/charge (court decision), are the basis for the choice the defense party makes for the defense position optimal for the current situation; the chosen defense position preconditions the main vector of further actions of a defence lawyer in criminal proceedings; the chosen defense position preconditions the possibility for the defense party to choose a specific category of circumstances that would facilitate the most favorable final court decision for the defendant possible, when proven. Moreover, it was stated that in cases on theft where it had been opted for position of full admittance of guilt, defense lawyers always pay attention to the relation to certain circumstances mitigating the punishment for a defendant.

Statements, conclusions, and proposals of the dissertation can be used in practical activities of defense lawyers in order to enhance the quality of legal assistance offered to defendants. In academic research, it could serve as the basis for further exploration of theoretical aspects of criminalistics background of defence lawyer's activities in criminal proceedings; while in the training process, it could be used in teaching and studying the course of "Criminalistics," to prepare methodological materials, lecture courses, specialized courses, manuals and textbooks.

Key words: regularities, subject matter of criminalistics, defense lawyer, advocacy activity, criminalistics tactics, tactics of professional defense, criminalistics methods, the methods of professional defense.

Список опублікованих робіт здобувача за темою дисертації

1. Іваницький Я. О. Історичний ракурс предмета криміналістики. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Львів. 2016. Вип. 63. С. 195–204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2016_63_23 (дата звернення 01.06.2018).
2. Іваницький Я. О. Сучасне розуміння предмета криміналістики. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. Херсон. 2016. Вип. 5. Т. 2 С. 145-149. URL: http://www.lj.kherson.ua/2016/pravo05/part_2/37.pdf (дата звернення 01.06.2018).
3. Іваницький Я. О. Про поняття тактики професійного захисту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Ужгород. 2018. Вип. 48. Т. 2 С. 103-107. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.48/part_2/25.pdf (дата звернення 01.06.2018).
4. Ivanytskyi Ya. O. Regularities of tactics of professional protection at pre-trial investigation. *Visegrad journal on human rights*. 2018. No. 1. P. 75–80.
5. Іваницький Я. О. Окремі аспекти методики професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2018. №3 С. 210-214. URL: http://lsej.org.ua/3_2018/61.pdf (дата звернення 01.06.2018).
6. Іваницький Я. О. Про поняття тактики захисту в криміналістичній науці. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXII звітної науково-практичної конференції (4–5 лютого 2016 р.)*. Львів. 2016. Ч. 2. С. 196-199. URL: <http://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/03/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F-2016-%D1%872.pdf> (дата звернення 07.03.2017).
7. Іваницький Я. О. Визначення предмета науки криміналістики в українських навчальних посібниках. *Правова система України: сучасний стан та*

актуальні проблеми: матеріалами п'ятої всеукраїнської науково-практичної конференції (15 квітня 2016 р.). Івано-Франківськ. 2016. С. 154-159.

8. Іваницький Я. О. Зміст адвокатської діяльності в кримінальному провадженні. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXIII звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2017 р.). Львів. 2017. Ч. 2. С. 206-208. URL: <http://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/03/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F-2017-%D1%872.pdf> (дата звернення 27.01.2018).

9. Іваницький Я. О. Відмінності тактики та стратегії захисту. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXIV звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2018 р.). Львів. 2018. Ч. 2. С. 206-209.

10. Іваницький Я. О. До поняття «адвокатська діяльність». *Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна юриспруденція Європейського Союзу: взаємодія права, нормотворчості та практики»* (17 квітня 2018 р.). Люблін. 2018. С. 164-168.

11. Іваницький Я. О. Щодо визначення поняття методики професійного захисту. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень»* (11-12 травня 2018 р.). Київ. 2018. С. 100-102

Список робіт, що передані здобувачем для публікації та прийняті до друку за темою дисертації:

1. Іваницький Я. О. Окремі тактичні аспекти бесіди адвоката-захисника з підзахисним. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Ужгород. 2018. Вип. № 51.

2. Іваницький Я. О. Тактичні особливості захисту під час судового розгляду кримінальної справи. *Науковий збірник «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції»*. 2018. №4.

3. Іваницький Я. О. Окремі закономірності діяльності адвоката-захисника на стадії судового розгляду кримінальної справи. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку»* (21-22 вересня 2018 р.). Запоріжжя. 2018.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	21
ВСТУП	22
РОЗДІЛ 1. Предмет криміналістики та його складові частини	33
1.1. Предмет криміналістики та проблеми його структури	33
1.2. Адвокатська діяльність у кримінальному провадженні. Поняття та зміст	54
Висновки до першого розділу	66
РОЗДІЛ 2. Закономірності тактики професійного захисту у кримінальному провадженні	69
2.1. Поняття тактики професійного захисту та її місце в системі криміналістичної тактики	69
2.2. Закономірності тактики професійного захисту на стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень	92
2.3. Закономірності тактики професійного захисту на стадії судового розгляду кримінальної справи	110
Висновки до другого розділу	122
РОЗДІЛ 3. Закономірності методики професійного захисту в окремих категоріях кримінальних проваджень	127
3.1. Поняття методики професійного захисту та її місце в системі криміналістичної методики	127
3.2. Методика професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство	141
3.3. Методика професійного захисту у кримінальних провадженнях про крадіжки	157
Висновки до третього розділу	172
ВИСНОВКИ	174
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	179
ДОДАТКИ	202

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
КК	Кримінальний кодекс
ГПУ	Генеральна прокуратура України
КУ	Конституція України
ЄДРСР	Єдиний державний реєстр судових рішень
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ВРУ	Верховна Рада України

ВСТУП

Актуальність теми. Реформа кримінального судочинства в Україні зумовила прийняття у 2012 році нового КПК України, одним із основних завдань якого є охорона прав, свобод та законних інтересів підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні. Вказане знаходить своє підтвердження і в судовій практиці ЄСПЛ, який зазначає, «що основне призначення процесуальних норм – захистити обвинуваченого від будь-яких проявів зловживання владою» (Справа «Куам та інші проти Бельгії», 22.06.2000 р.). Також необхідно зазначити, що кримінальні процесуальні норми встановлюють лише форму правозахисної діяльності, у той час як її зміст визначається в надрах криміналістики.

Розвиток науки криміналістики наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. зумовив виникнення нового напрямку досліджень, пов'язаного з теоретико-криміналістичними аспектами участі адвоката-захисника у кримінальному провадженні. Поряд з цим, неможливо не погодитись і з тим, що поява в криміналістиці робіт, присвячених адвокатській діяльності, також обумовлена і еволюцією кримінального процесуального законодавства України. Вагоме значення у цьому аспекті відіграло законодавче посилення принципу змагальності, яке є одним із основних чинників, що зумовлюють сьогодні необхідність у розробці нових, ефективніших положень та рекомендацій для адвокатів-захисників в частині застосування ними криміналістичних знань тактики та методики під час кримінального провадження. А це, в свою чергу, створює потребу в розробці і нових теоретичних досліджень цієї сфери науки криміналістики, в тому числі і щодо закономірностей застосування адвокатом криміналістичних знань під час здійснення захисту підозрюваного (обвинуваченого).

Підґрунтям дисертаційного дослідження стали фундаментальні праці вчених-криміналістів, з приводу проблематики предмета криміналістики, криміналістичної тактики та криміналістичної методики, а саме: М.О. Баєва, О.Я. Баєва, Р.С. Белкіна, О.М. Васильєва, А.І. Вінберга, І.А. Возгіна, В.Г. Гончаренка, В.І. Громова, Г. Гросса,

М.В. Даньшина, О.О. Ексархопуло, В.А. Журавля, Б.Л. Зотова, А.В. Іщенко, О.Н. Колесніченка, В.П. Колмакова, В.О. Коновалової, С.М. Потапова, М.А. Погорецького, Д.Б. Сергєєвої, В.В. Тищенко, С.М. Трегубова, О.Г. Філіпова, І.М. Якімова та багатьох інших.

Різноманітним аспектам криміналістичного забезпечення адвокатської діяльності присвячена низка праць українських та іноземних науковців, таких як: М.О. Баєв, О.Я. Баєв, Я.О. Береський, Т.В. Варфоломеєва, В.Г. Гончаренко, Л.А. Зашляпин, Г.О. Зорін, І.І. Когутич, В.І. Комісаров, В.К. Матвійчук, О.В. Острогляд, Д.Г. Паляничко, Н.А. Пастернак, М.А. Погорецький, О.В. Попелюшко, В.В. Титаренко, А.Г. Філіппов, О.О. Щербатих та інші. Водночас, питання закономірностей застосування адвокатом криміналістичних знань тактики та методики під час кримінального провадження в контексті їх приналежності до предмета криміналістики практично не досліджувалося. Тим часом лише захисник, який володіє не лише теоретичними знаннями в галузі права, а й досвідом та уміннями щодо їх вдалого практичного застосування, спроможний правильно оцінити наявну під час кримінального провадження ситуацію і надати підзахисному професійну допомогу та рекомендації щодо найбільш оптимального використання наявних засобів захисту.

Тому заповнення дефіциту наукових знань у досліджуваній галузі правовідносин, безсумнівно, є затребуваним практикою кримінального судочинства, а сама тема дисертації: «Закономірності адвокатської діяльності як складова предмета криміналістики» - актуальна у наш час.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до основних положень Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 року №31/2008, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України 25 серпня 2015 р. № 501, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016-2020 роки, а також науково-дослідницької тематики кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського

національного університету імені Івана Франка «Криміналістичні знання та проблеми розширення меж їх використання» (номер державної реєстрації 0110U005709). Тему дисертації «Закономірності адвокатської діяльності як складова предмета криміналістики» було затверджено Вченою радою юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол №11 від 17 лютого 2016 року).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є з'ясування та виокремлення основних закономірностей адвокатської діяльності, на прикладі здійснення захисту у кримінальному провадженні, як однієї зі складових предмета криміналістики, формування уточнених визначень предмета криміналістики, тактики професійного захисту та методики професійного захисту, розроблення тактик захисту на стадіях досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, а також методик професійного захисту щодо окремих видів кримінальних правопорушень. Для її досягнення потрібно вирішити такі головні завдання:

- дослідити історію становлення та розвитку науки криміналістики, виокремити основні підходи до розуміння її предмета впродовж XX-XXI століття, а також визначити складові елементи сучасної дефініції предмета криміналістики;
- на основі лінгвістичного та правового аналізу понять «адвокат» та «діяльність» виокремити ключові риси терміну «адвокатська діяльність» та, в подальшому, виокремити основні дії, що становлять зміст діяльності адвоката-захисника у кримінальному провадженні;
- з огляду на лінгвістичні та криміналістичні тлумачення термінів «тактика» і «захист», запропонувати удосконалений варіант визначення поняття «тактика професійного захисту»;
- дослідити окремі аспекти тактичної діяльності адвоката-захисника на стадії досудового розслідування кримінального провадження та виокремити пов'язані із цим закономірності;

- проаналізувати окремі аспекти тактичної діяльності адвоката-захисника на стадії судового розгляду кримінальної справи (кримінального провадження) та виокремити пов'язані із цим закономірності;

- на основі лінгвістичних та криміналістичних тлумачень термінів «методика» і «захист» запропонувати удосконалене поняття «методика професійного захисту»;

- розробити основні положення методики професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисні вбивства та виокремити низку закономірностей адвокатської діяльності, що пов'язані з процесом захисту у таких провадженнях;

- розробити основні положення методики професійного захисту у кримінальних провадженнях про крадіжки та виокремити окремі закономірності адвокатської діяльності, що пов'язані з процесом захисту у таких провадженнях.

Об'єктом дослідження є діяльність адвоката-захисника щодо використання криміналістичних знань під час здійснення захисту в кримінальному провадженні.

Предметом дослідження є закономірності діяльності адвоката-захисника у кримінальному провадженні як складова предмета криміналістики.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектико-матеріалістичний метод наукового пізнання соціально-правових явищ і загальнонаукові та спеціальні методи, що базуються на ньому.

Зокрема, методи логіки (аналіз, синтез, узагальнення, аналогія та інші) використовувалися у процесі дослідження законодавчих положень, матеріалів кримінальних проваджень та статистичних даних, різноманітних концепцій та позицій авторів із окремих питань, законодавчих положень, їх узагальненні та формулюванні висновків (розділи 1, 2, 3); моделювання – під час формування висновків до розділів і загальних висновків у роботі (розділи 1, 2, 3); описово-аналітичний – для трактування правових визначень, розробки дефініцій і уточнення понятійно-категоріального апарату (розділи 1, 2, 3); порівняльно-правовий метод – під час співставлення положень

чинних та таких, що втратили чинність, нормативно-правових актів, а також щодо наукових ідей та концепцій, наявних у криміналістичних дослідженнях вітчизняних та закордонних науковців (розділи 1, 2, 3); соціологічний та статистичний методи – для аналізу та узагальнення емпіричної бази (матеріалів кримінальних проваджень, результатів анкетування).

Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених із криміналістики, кримінального процесуального права, кримінального права, теорії держави і права, лексикології, психології. Нормативно-правову базу та інформаційну основу дослідження складають Конституція України, міжнародно-правові акти, визнані Україною, кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство України, а також галузеві закони України і судова практика. Емпіричну базу дослідження складають: матеріали вивчених кримінальних проваджень, розглянутих і вирішених місцевими судами в період 2016-2018 рр. (120 кримінальних проваджень); результати, одержані внаслідок анкетування 87 респондентів-адвокатів; аналітичні матеріали опублікованої судової, правоохоронної та правозахисної статистики у період 2014-2017 рр.; власний досвід здобувача – практикуючого адвоката Адвокатського об'єднання «Західна правова група».

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що ця дисертація є одним із перших монографічних досліджень теоретичних і практичних аспектів тактико-криміналістичного та методико-криміналістичного забезпечення діяльності адвоката-захисника у кримінальному провадженні в контексті з'ясування окремих закономірностей такої діяльності. Враховуючи окреслену актуальність обраної тематики, внаслідок проведеного дослідження одержано результати, в межах яких:

Уперше:

- сформовано визначення понять «тактика професійного захисту на стадії досудового розслідування кримінального правопорушення» та «тактика професійного захисту на стадії судового розгляду кримінальної справи», які, в узагальненому

вигляді, запропоновано розглядати як підсистеми тактики професійного захисту, що включають в себе сукупність теоретичних наукових положень і положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо планування, організації та вчинення адвокатом-захисником дій на стадії досудового розслідування кримінального правопорушення/судового розгляду кримінальної справи (кримінального провадження), спрямованих на збирання, дослідження, оцінку і використання доказів з метою якнайкращого виконання належної такому суб'єкту процесуальної функції захисту;

- виокремлено закономірність залежності змісту та вибору конкретної тактики професійного захисту як на стадії досудового розслідування будь-яких кримінальних правопорушень, так і на стадії судового розгляду будь-яких кримінальних справ, від низки обставин, спільними з яких для обох стадій є: момент залучення адвоката-захисника до участі у кримінальному провадженні; ставлення підозрюваного/обвинуваченого до інкримінованого кримінального правопорушення; наявність у сторони захисту інформації та доказів на підтримку позиції підозрюваного/обвинуваченого; кримінально-правова кваліфікація вчиненого протиправного діяння; відомостей про наявні у сторони обвинувачення докази вини підзахисної особи; положення чинного законодавства та судової практики щодо регулювання схожих правовідносин;

- виокремлено окремі закономірності тактики професійного захисту на стадії судового розгляду будь-якої кримінальної справи, зміст яких зводиться, в основному, до можливості збільшення часу судового розгляду за рахунок продуманого використання стороною захисту передбачених законом прав щодо неприбуття обвинуваченого у судові засідання та/або щодо заявлення відводу судді чи іншим учасникам судового розгляду;

- розроблено основні аспекти методики професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство, в межах якої запропоновано її розуміння як підсистеми методики професійного захисту, що включає в себе

сукупність наукових положень і положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо раціональної організації та здійснення захисту адвокатом-захисником в рамках кримінального провадження про умисне вбивство;

- розроблено основні аспекти методики професійного захисту у кримінальних провадженнях про крадіжки, в межах якої запропоновано її розуміння як підсистеми методики професійного захисту, що включає в себе сукупність наукових положень і положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо раціональної організації та здійснення захисту адвокатом-захисником в рамках кримінального провадження про крадіжку;

- виокремлено спільні для кримінальних проваджень про умисні вбивства та для кримінальних проваджень про крадіжки закономірності, що притаманні діяльності адвоката-захисника, а саме: зміст пред'явленої підозри/обвинувачення (судового рішення) та доступних для сторони захисту матеріалів кримінального провадження у їх взаємозв'язку із відношенням самого підзахисного до змісту пред'явленої підозри/обвинувачення (судового рішення), становлять основу для вибору стороною захисту оптимальної для наявної ситуації позиції захисту; обрана позиція захисту обумовлює основний вектор подальших діянь адвоката-захисника у кримінальному провадженні; обрана позиція захисту обумовлює можливість вибору стороною захисту певної категорії обставин, доведення яких допоможе отримати найбільш сприятливе для підзахисного кінцеве судове рішення.

Удосконалено:

- поняття предмета криміналістики, під яким запропоновано розглядати як виокремлені цією наукою закономірності механізму кримінального правопорушення, виникнення, збирання, дослідження, оцінки і використання доказів та іншої криміналістично значущої інформації про кримінальні правопорушення, а також про засновані на пізнанні цих закономірностей засоби і методи дослідження й попередження кримінальних правопорушень в межах кримінальної процесуальної

діяльності, здійснюваної, передусім, слідчим, прокурором, адвокатом-захисником та судом (суддею);

- дефініцію адвокатської діяльності у кримінальному провадженні, яку окреслено як сукупність фізичних та розумових дій, виконуваних для досягнення поставленої правової мети адвокатом, який відповідає наступним характеристикам: залучений у добровільному або провадно-ініційованому порядку; має чинне свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю; має передбачені кримінальним процесуальним законодавством документи, що підтверджують його повноваження на участь у конкретному кримінальному провадженні; внесений до Єдиного реєстру адвокатів України;

- криміналістичне тлумачення тактики професійного захисту, під якою запропоновано розуміти підсистему криміналістичної тактики, що включає в себе сукупність теоретичних наукових положень і положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо планування, організації та вчинення адвокатом-захисником дій в рамках кримінального провадження, спрямованих на збирання, дослідження, оцінку і використання доказів з метою якнайкращого виконання належної такому суб'єкту процесуальної функції захисту;

- криміналістичне тлумачення методики професійного захисту, яку запропоновано розглядати як підсистему криміналістичної методики, що включає в себе сукупність теоретичних наукових положень і положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо раціональної організації та здійснення захисту адвокатом-захисником в рамках кримінального провадження за окремими категоріями (видами) кримінальних правопорушень.

Набули подальшого розвитку:

- концепція приналежності тактики професійного захисту до системи криміналістичної тактики, що обґрунтована наявністю низки спільних із іншими підсистемами криміналістичної тактики особливостями, до яких, зокрема, належать: направленість на виконання спільних для всіх учасників кримінального провадження

завдань, визначених у ст. 2 КПК України; наявність спільної сфери застосування – кримінального судочинства; можливість використання під час здійснення захисту сформованих в межах криміналістичної науки загальних тактичних прийомів, спрямованих на задоволення, перш за все, потреб слідчої практики; наявність спільної криміналістичної методологічної основи;

- концепція приналежності методики професійного захисту до системи криміналістичної методики, що обґрунтована наявністю низки спільних із іншими підсистемами криміналістичної методики, особливостями, до яких, зокрема, належать: наявність однакових у своїй основі законодавчої бази, принципів та інформаційно-доказового підґрунтя для сторони захисту, сторони обвинувачення та суду; направленість на виконання спільних для всіх учасників кримінального провадження завдань, визначених у ст. 2 КПК України; наявність тієї ж, що і для загальної методики та методики обвинувачення, системи взаємопов'язаних способів і засобів, які використовуються під час проведення певним учасником кримінального провадження (слідчим, прокурором, адвокатом) цілеспрямованих дій з метою найбільш ефективного вирішення поставлених перед ним завдань; можливість використання під час здійснення захисту сформованих в межах криміналістичної тактики та техніки загальних рекомендацій, спрямованих на задоволення, перш за все, потреб сторони обвинувачення; наявність спільної криміналістичної методологічної основи;

- ідеї щодо загальної структури методики професійного захисту у кримінальних провадженнях, до основних елементів якої віднесено: криміналістичну характеристику відповідного виду кримінального правопорушення; визначення першочергових загальних тактичних завдань захисту на етапі вступу адвоката-захисника у процес; вибір типової позиції захисту з огляду на наявну ситуацію та практику професійного захисту у відповідних кримінальних провадженнях; встановлення обставин, доведення яких допоможе отримати найбільш сприятливе для підзахисного кінцеве судове рішення; тактичні особливості виконання адвокатом-

захисником окремих дій під час здійснення захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони сприятимуть подальшому розвитку науки криміналістики, розширюючи та вдосконалюючи наукові положення щодо приналежності адвокатської діяльності до предметної сфери криміналістики. Водночас, сформовані у дисертаційному дослідженні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері – як підґрунтя для подальшого розвитку вчення про використання криміналістичних знань адвокатом-захисником для здійснення захисту у кримінальному провадженні;

- у практичній діяльності – для організаційно-методичного та інформаційного забезпечення діяльності адвокатів-захисників у кримінальному провадженні. Пропозиції і рекомендації, викладені у дисертації, прийняті і використовуються адвокатами адвокатського об'єднання «Західна правова група»;

- у навчальному процесі – під час викладання навчальної дисципліни «Криміналістика», а також під час підготовки підручників, навчальних посібників та методичних матеріалів із криміналістики;

Апробація результатів дисертації. Дисертація виконана на кафедрі кримінального процесу та криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, окремі її положення неодноразово доповідалися на наукових семінарах, а на завершенні – робота обговорена, схвалена і рекомендована до захисту. Основні положення дисертації були оприлюднені на 6 науково-практичних конференціях:

«Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми» (Івано-Франківськ, 2016 р.);

«Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (Львів, 2016 р.);

«Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (Львів, 2017 р.);

«Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (Львів, 2018 р.);

«Сучасна юриспруденція Європейського Союзу: взаємодія права, нормотворчості та практики» (Люблін, 2018 р.);

«Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи дослідження» (Київ, 2018 р.).

Публікації. Крім тез доповідей на конференціях, результати дисертації опубліковано в 5 наукових статтях, з яких 4 - у вітчизняних фахових наукових виданнях та 1 – в іноземному періодичному науковому виданні. Також за темою дисертації прийнято до друку ще 2 статті.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які поділено на вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та чотирьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 227 сторінок друкованого тексту, основний зміст викладений на 157 сторінках. Список використаних джерел містить 207 найменувань (23 сторінки).

РОЗДІЛ 1

ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА ЙОГО СКЛАДОВІ ЧАСТИНИ

1.1. Предмет криміналістики та проблеми його структури

Сучасні соціально-економічні, політичні та правові реалії нашої держави, в умовах яких, на жаль, існує та удосконалюється таке негативне явище як злочинність, зумовлюють суспільну потребу в проведенні якісної підготовки кваліфікованих кадрів для протидії кримінальним правопорушникам. Переконливим свідченням цього є узагальнення статистичних даних, оприлюднених на сайті ГПУ. Так, упродовж останніх двох років (2016 та 2017 роки) в Україні було обліковано 1116515 кримінальних правопорушень [136]. Водночас, за аналогічний період часу з 2014 до 2015 роки в Україні було обліковано 1094321 таких правопорушень [136]. Ці цифри не лише вражають, а й свідчать про тенденцію хоча і не значного (приблизно на 2%), однак зростання рівня злочинності. Поряд із цим збільшується кількість тяжких злочинів (2016-2017 роки – 411595, 2014-2015 роки – 332071), посилюється організована злочинність (у 2017 році виявлено 210 організованих груп і злочинних організацій, у 2016 - 136) [136], зростає професіоналізм та озброєність правопорушників, а вчинені ними діяння набувають більш жорстоких та зухвалих форм.

Наведені вище статистичні дані підкреслюють і те, що протидія злочинності є однією з найактуальніших проблем сьогодення та потребує комплексного і невідкладного реагування з боку правоохоронної системи нашої держави. Водночас, успіх здійснення органами правопорядку своїх функцій знаходиться у прямому та нерозривному зв'язку із використанням у їх діяльності досягнень сучасних правових наук, передове місце серед яких, у цьому аспекті, належить саме криміналістиці. Засвоєння основних понять та категорій цієї науки є базисом для ефективної протидії кримінальним правопорушенням.

Поряд із цим, вивчення криміналістики, як і будь-якої іншої науки, передусім починається зі з'ясування її предмета – тієї основоположної категорії, без знання якої не можливо правильно зрозуміти, що саме досліджує та чи інша наука, який її зміст та значення, яке місце вона займає серед багатьох інших наук. І тут варто зауважити, що з огляду на реформу кримінального судочинства України, однією з головних ідей якої є значне посилення реалізації принципів змагальності та рівності сторін обвинувачення і захисту, чергової актуальності набирає вже не раз згадуване вченими-криміналістами питання можливості розширення меж криміналістики, її предмета за рахунок розроблення криміналістичних рекомендацій не лише для слідчих, а й для інших основних «дійових» осіб у кримінальному провадженні: суддів, прокурорів та адвокатів. Відтак, з'ясування сучасного змісту категорії «предмет криміналістики», маючи не лише актуальне теоретико-правове значення, а й суспільно-практичну необхідність, є одним із першочергових завдань і нашого дослідження.

Виникнення криміналістичних знань у своєму часовому аспекті збігається із появою перших типів держав та права. Встановлення певних правил поведінки у суспільстві (певних законів) завжди супроводжувалось появою осіб, які їх порушували. Відтак, постійно з'являлася необхідність у розробці спеціальних способів, методів та засобів, за допомогою яких можна було б розслідувати та розкривати правопорушення, встановлювати людей, які їх вчинили. Вже в стародавні часи створюються перші державні органи та призначаються перші посадові особи, обов'язком яких стає протидія таким правопорушенням (наприклад, у Стародавньому Єгипті – чиновники-писці, нубійські негри та ін., у Стародавньому Вавилоні – писці та судді тощо) [97, с. 30].

Виникають і перші джерела права, у яких відображаються окремі елементи криміналістичних знань. У священних книжках іудеїв, християн, мусульман – Торі (П'ятикнижжі), Біблії, Корані – можна знайти опис способів проведення допиту, обшуку, упізнання [80, с. 5-6], у писемних пам'ятках Стародавнього Китаю згадується про таврування злочинців як спосіб обліку правопорушників та встановлення

судимостей [96, с. 31], а у правових актах Київської Русі (літописах XV–XVI ст.) відображається використання криміналістичних знань під час порівняння підписів у рукописах, виявленні підробок документів. У подальшому здійснюються перші спроби щодо узагальнення судової практики. Так, І.Т. Посошков у праці «Про бідність і багатство» (1724 р.) аналізує не лише судочинство, а й прийоми проведення слідства: випробування вогнем і залізом, позбавлення їжі та води тощо. [97, с. 31].

Зрозуміло, що первинні методи, засоби та способи розслідування кримінальних правопорушень, були засновані здебільшого на здоровому глузді та практичному досвіді і могли забезпечити потреби суспільства для протидії злочинності лише на початкових етапах його існування. Розвиток соціальних та економічних відносин, поживлення товарообігу та урбанізація, стрімке науково-технічне і промислове зростання XVIII-XIX ст. мало своїм наслідком не лише позитивні, а й негативні ефекти, зокрема появу професійної організованої злочинності. Отримавши доступ до новітніх розробок науки та техніки, правопорушники стали «невловимими» для органів правопорядку, які продовжували керуватися у своїй діяльності життєвим досвідом та здоровим глуздом. Цілком зрозуміло, що ці явища не залишились поза увагою суспільства, яке, як зазначає Т.В. Варфоломеєва, поступово і з висхідною інтенсивністю почало реагувати на удосконалення злочинності шляхом утворення органів спеціального розшуку і розслідування, впровадження відповідних методів їх роботи [95, с. 11-12]. Водночас, оскільки кримінальні правопорушення характеризувалися, як правило, таємністю, їх виявлення і розслідування потребувало великих зусиль і знань не лише юриспруденції, а й різних галузей науки і техніки. Починає зароджуватись тенденція використання даних природничих і технічних наук з метою виявлення і подальшого розслідування злочинів.

Перші тогочасні криміналістичні рекомендації з'являються вже на початку XIX століття. Аналізуючи практику проведення окремих слідчих дій (огляд, допит, обшук), автори висвітлюють не лише нормативно-правову сторону такої діяльності, а й

зазначають про використання певних тактичних прийомів та технічних засобів під час проведення розслідування.

Так Людвіг фон Ягеманн у своєму двотомнику «Посібник з судового вчення про розслідування» поряд із висвітленням теоретичних питань кримінального процесу (принципи розслідування злочинів, правила проведення судового огляду, залучення експертів і використання доказів, які ґрунтуються на показаннях свідків, правила допиту злочинця і свідків тощо) надає, на основі 344 документальних прикладів із кримінальної практики, важливі тактичні рекомендації для виявлення і розслідування кримінальних правопорушень (наприклад, балакучих обвинувачених автор рекомендує допитувати коротко і ясно, частіше спонукаючи їх до повторення раніше наданих показань, щоб виявити можливу брехню) [177, с. 64].

Подібно до Л. фон Ягеманна, науковець Я.І. Баршев у монографії «Підстави кримінального судочинства із застосуванням до російського кримінального судочинства» досить детально, для того часу, викладає тактичні прийоми проведення огляду та очної ставки. Автор формулює низку правил для проведення особистого огляду слідів кримінального правопорушення (наприклад: *«особистий огляд може бути здійснений у всіх тих випадках, коли у розслідуваній кримінальній справі наявні зовнішні ознаки і сліди, що підлягають огляду і огляд та повідомлення яких можуть мати вплив на майбутній вирок; особистий огляд повинен здійснюватися з усією швидкістю, яка тільки необхідна для того, щоб усунути будь-яку можливу зміну в предметі огляду; огляд має поширюватись як на головний предмет дослідження, так і на все те, що з ним зв'язане і може в майбутньому мати будь-яке значення під час складання вироку»*). Аналогічно складено правила і щодо проведення очної ставки [10, с. 149-150, 171-173].

Консолідація криміналістичних знань набрала стрімких обертів у другій половині XIX століття. Розробка нових засобів кримінальної реєстрації (бертільйонаж, дактилоскопія тощо), наукових методів дослідження речових доказів (судова фотографія, графологія тощо), прийомів і способів планування та організації

розслідування, засобів і методів виявлення, фіксації та використання доказів, їх систематизація та удосконалення – усе це неминуче вело до виникнення нової науки, яка відома у наш час під назвою криміналістика. Вперше вказаний термін було вжито науковцем Гансом Гроссом. У своєму «Посібнику для судових слідчих як система криміналістики» вчений здійснює спробу визначити предмет та місце криміналістики поміж інших наукових знань, зазначаючи: «Криміналістика, за своєю природою, починається лише там, де кримінальне право, також за своєю природою, припиняє свою дію: матеріальне кримінальне право має своїм предметом вивчення злочинного діяння і покарання, формальне кримінальне право (процес) містить у собі правила застосування матеріального кримінального права. Але яким саме способом вчиняються злочини? Як досліджувати ці способи і розкривати їх, які були мотиви до здійснення такого, які малися на увазі цілі, – про все це нам не говорять ні кримінальне право, ні процес. Це і є предмет криміналістики... Криміналістика – це вчення про реальності кримінального права» [54, с. 7-11].

Саме із вказаною працею більшість науковців пов'язують початок розвитку криміналістики як самостійної юридичної науки, а питання визначення її предмета набуває неабиякої актуальності, зокрема і на теренах колишнього Радянського Союзу.

Послідовник Г. Гросса – С.М. Трегубов – у своїй праці «Основи кримінальної техніки. Науково-технічні прийоми розслідування злочинів» визначав кримінальну техніку (*саме так у цій книзі називалась криміналістика, – ред. І.Я.*) як прикладну, наукову дисципліну, тісно пов'язану з кримінальним процесуальним правом, яка має своїм предметом вивчення найбільш доцільних способів та прийомів застосування методів природничих наук і технічних знань до дослідження злочинів і встановлення особи злочинця» [190, с. 14].

Підтримуючи позицію С.М. Трегубова щодо прикладного характеру цієї науки, Г.Ю. Мансс вказував на те, що криміналістика вивчає способи вчинення злочинів, професійні особливості та побут злочинців (зокрема, забобони, жаргон тощо) і прийоми розслідування злочинів, включаючи ідентифікацію злочинців [122, с. 147].

Наступне, більш розширене у порівнянні з попередніми дефініціями, визначення предмета криміналістики запропонував автор першого радянського підручника з цієї дисципліни І.М. Якімов. Крім технічного аспекту, вчений звертає увагу на дослідження особи злочинця, зазначаючи, що криміналістика, як наука, має своїм предметом вивчення найбільш доцільних способів та прийомів застосування методів природничих, медичних і технічних наук для розслідування злочинів і вивчення фізичної та моральної особистості злочинця, а її мета – допомога правосуддю у розкритті матеріальної істини в кримінальній справі [203, с. 5].

Як вбачається з наведених вище тлумачень, розуміння криміналістики, як прикладної науки до кримінального процесу, що вивчає технічні прийоми та засоби виявлення, фіксації та дослідження доказів, а також осіб, підозрюваних у їх вчиненні, домінувало на початках її становлення. Поряд із цим, ще у першій половині ХХ століття з'являються окремі праці, у яких відстоювався самостійний характер криміналістики та проводилось розмежування її предмета та предмета кримінальної процесуальної науки.

Одними із перших вказані ідеї висвітлили Б.М. Шавер та А.І. Вінберг. У їхньому спільному підручнику криміналістика визначалась як наука про прийоми та методи виявлення і дослідження доказів, що використовуються для розкриття злочину, виявлення та упізнання злочинця [101]. Вказане трактування, як правильно, на наш погляд, зазначає М.В. Даньшин, відрізнялося від попередніх тим, що в ньому вже не було відмінностей між прийомами, запозиченими криміналістикою з інших наук, і «власне криміналістичними», а йшлося лише про те, що всі вони є прийомами та методами виявлення і дослідження доказів, а не взагалі розслідування злочинів [56, с. 137].

С.М. Потапов, розглядаючи криміналістику як систему наукових, технічних і тактичних методів виявлення та встановлення злочинів, систему, що охоплює разом із тим методику розслідування окремих видів злочинів (так звану окрему методику), заперечував тим самим думку тогочасного процесуаліста М.С. Строговича [142, с. 5].

Останній розмежував криміналістику і кримінальний процес наступним способом: наукові прийоми виявлення та дослідження речових доказів і слідів злочинів, запозичені з природничих і технічних наук та пристосовані для використання під час розслідування злочинів, він зараховував до предмета криміналістики, а питання тактики і методики розслідування злочинів – до предмета науки кримінального процесу [180, с. 6-11].

Беззаперечним кроком вперед, у питанні визначення змісту предмета криміналістики, стали праці радянських вчених у середині 50-х років ХХ століття. Серед них варто виділити позиції С.П. Мітрічева та вже згадуваного нами А.І. Вінберга. Перший вважав, що криміналістика, як спеціальна юридична дисципліна, є наукою про технічні засоби, тактичні прийоми та методи, що застосовуються для виконання передбачених кримінальним процесуальним законом дій судових та слідчих органів щодо виявлення і збирання, фіксації та дослідження доказів з метою розслідування злочинів [128, с. 25-26]. Другий розглядав її як науку про технічні і тактичні прийоми і засоби виявлення, збирання, фіксації та дослідження судових доказів, що застосовуються для розкриття злочинів, виявлення винних та пошуку способів попередження злочинів [28, с. 4].

Аналіз цих визначень дає змогу зробити висновок про те, що у них значно удосконалено попередні дефініції. С.П. Мітрічев вперше достатньо чітко визначив коло суб'єктів використання криміналістичних знань, зарахувавши до них «судові та слідчі органи», а А.І. Вінберг, крім розслідування злочинів, вказав метою використання криміналістичних прийомів і засобів ще й «виявлення винних та пошук способів попередження злочинів». Обидва автори додали до «виявлення і дослідження доказів» їх «збирання та фіксацію».

Попри наведене вище удосконалення попередніх визначень та достатньо широку підтримку інших вчених (Г.М. Міньковський, М.П. Яблоков, О.М. Васильєв, О.О. Ейсман, М.П. Шаламов), зазначені дефініції предмета криміналістики також потребували перегляду, оскільки:

по-перше, вони, як вбачається, були неповними, оскільки не відображали цілої низки так званих «традиційних» сторін предмета криміналістики, таких, наприклад, як вивчення способів вчинення злочинів, різних механізмів слідоутворення, що аж ніяк не охоплюються поняттям засобів, прийомів і методів роботи з доказами;

по-друге, вони не відповідали тогочасним тенденціям переходу від науки, що задовольнялася описуванням та систематизацією предметів і явищ, до науки, яка з'ясовує закони їх взаємодії.

Вказані твердження, як показав час, були цілком слушними. Нами уже зазначалось, що криміналістика виникла та розвивається як наука, що повинна сприяти своїми «розробками» наявним у суспільстві завданням протидії злочинності. Поряд з цим, як правильно, на нашу думку, зауважує І.І. Когутич, предмет криміналістики, утворений сукупністю теоретичних та емпіричних знань, набутих у процесі засвоєння наукою свого об'єкта (об'єктів дослідження) [81, с. 75]. Під об'єктом дослідження, з філософської точки зору, розглядають дійсність, на яку спрямована пізнавальна та інша діяльність суб'єкта, хоча, за цих умов, сам об'єкт пізнання існує незалежно від суб'єкта пізнання [117, с. 147]. Водночас, предмет дослідження – це та сторона, той аспект, та точка зору, «проекція», за якою дослідник пізнає цілісний об'єкт, виділяючи під час цього головні, найбільш суттєві (з точки зору дослідника) ознаки об'єкта [133, с. 149]. Видається, що саме виходячи з цих гносеологічних позицій, більшість вчених вказує на те, що з огляду на службову роль криміналістики [191, с. 21] та її приналежність до наук кримінально-правового циклу, об'єкт криміналістики становлять два види людської діяльності:

- злочинна діяльність, що знаходить свою реалізацію у механізмі злочину і відображується у джерелах інформації (матеріальних та ідеальних слідах) [57, с. 101; 86, с. 33; 81, с. 77; 92, с. 102-103; 159, с. 40-41; 63, с. 122];

- діяльність з виявлення, встановлення, розслідування, попередження злочинів та їх судового розгляду [57, с. 101; 81, с. 77; 63, с. 127].

Такий погляд на об'єкт криміналістики, на нашу думку, є правильним та відповідним сучасному розвитку науки криміналістики, хоча зауважимо, що вживане у ньому слово «злочин» та похідне від нього «злочинна діяльність», з огляду на новели КПК України в частині диференціації кримінально-караних діянь на злочини і кримінальні проступки, видається за доцільне замінити об'єднуючими для них термінами, на кшталт «кримінальне правопорушення», «кримінально-протиправне діяння», «кримінально-протиправна діяльність» тощо. Однак це, з огляду на сучасний стан розробки інституту кримінальних проступків, більше питання майбутнього, аніж теперішнього. Ми ж, повертаючись до поточного розгляду питання про об'єкти криміналістики, зауважимо, що суть кримінально-протиправної діяльності, як одного із таких об'єктів, проявляється у діях правопорушника, спрямованих на підготовку, вчинення та приховування кримінального правопорушення. Водночас, як і під час вчинення будь-яких інших дій, у процесі підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення відбувається взаємодія із оточуючим правопорушника середовищем, наслідком якої є зміни у цьому середовищі – зміни, які в ретроспективі відображають сам процес підготовки, вчинення чи приховування кримінального правопорушення. Дослідження таких змін, як зазначає Р.С. Белкін, і є основою для розслідування та подальшого розкриття злочину [11, с. 52]. Поряд із цим, оскільки будь-яке діяння (як і будь-який інший матеріальний процес) обов'язково «відбивається» в навколишньому середовищі, то і процес виникнення змін у цьому середовищі має не випадковий, а певний обов'язковий, повторюваний та стійкий характер. Іншими словами, злочинна діяльність – це не випадковий, а закономірний процес, підпорядкований відповідним законам (природним, суспільним тощо). Аналогічно наведеному, закономірною є і протилежна злочинній діяльності – діяльність спрямована на розкриття злочину [11, с. 53].

Першими на вказані закономірності звернули увагу науковці Р.С. Белкін та Ю.І. Краснобаєв. В опублікованій ними у 1967 р. статті «Про предмет радянської криміналістики» науковці виразили наступну ідею: «предмет радянської

криміналістики складають не методи, прийоми і засоби роботи з доказами, як вважалося, а закономірності виникнення, виявлення, дослідження, оцінки і використання доказів, на основі яких криміналістика розробляє ці методи, прийоми і засоби» [13, с. 92]. Однак таке визначення предмета криміналістики, як зазначає сам Р.С. Белкін, «не містило вказівки на засоби і методи судового дослідження як на елемент предмета криміналістики», і тому, через рік, воно було уточнене: криміналістика – наука про закономірності виникнення, збирання, дослідження, використання доказів і засновані на пізнанні цих закономірностей засоби і методи судового дослідження та запобігання злочинам [102, с. 9]. Доречно зазначити, що єдність вчених із вказаного питання була короткостроковою, оскільки, в подальшому, Ю.І. Краснобаєв, продовжуючи власні дослідження, прийшов до висновку, що «предметом радянської криміналістики є закономірності формування і функціонування способу підготовки, вчинення та приховування злочину, виникнення слідів злочинної діяльності, судового дослідження і закономірності її розвитку як науки» [94, с. 42]. Водночас, спільне визначення предмета криміналістики авторства Р.С. Белкіна та Ю.І. Краснобаєва було позитивно сприйняте не всіма вченими. Основними його опонентами стали О.М. Васильєв і В.П. Колмаков. На думку першого, головними недоліками такої дефініції було те, що вона:

1) давала змогу вважати криміналістику частиною доказового права (теорія доказів) і тим самим змішувала й навіть зливала криміналістику з наукою кримінального процесу, замість їх розмежування;

2) не розкривала природи криміналістики, що базується на творчому використанні природних і технічних наук;

3) не згадувала про конкретне призначення криміналістики [12, с. 63–64].

Зважаючи на викладене, О.М. Васильєв у 1969 р. запропонував власне розуміння предмета криміналістики як науки про спеціальні прийоми та засоби, розроблені на основі природних і технічних наук і застосовувані в кримінальній процесуальній діяльності для організації планомірного розслідування злочинів, правильного

використання пізнавальних прийомів, а також запобігання злочинам [144, с. 8]. Оцінюючи визначення предмета криміналістики Р.С. Белкіна та Ю.І. Краснобаєва, В.П. Колмаков загалом погоджувався з позицією О.М. Васильєва, однак додатково зазначав, що слідство й суд використовують не закономірності, зазначені Р.С. Белкіним, а фактичні дані (докази), одержані шляхом застосування наукових методів, прийомів і засобів для розкриття злочину за їх допомогою. Саме ці методи, прийоми та засоби, на думку вченого, і становлять предмет криміналістики [87, с. 6].

Вказані позиції, як і низку інших думок провідних науковців-криміналістів щодо питання визначення предмета криміналістики в контексті зазначених вище закономірностей, Р.С. Белкін достатньо докладно описав та проаналізував у своїх подальших працях, а відтак зупинятися на цьому немає потреби. Однак зазначимо, що попри аргументоване відхилення більшості зауважень криміналістів, висловлених щодо нового визначення, окремі із них, все-таки, були слухними. Це усвідомив і Р.С. Белкін, наслідком чого стало те, що упродовж наступних років науковець вніс кілька важливих поправок у його «первісне» визначення предмета криміналістики, а саме:

- до дефініції предмета криміналістики включено закономірності механізму злочину;
- замість терміну «докази» введено термін «інформація», під яким автор розумів сукупність відомостей про механізм кримінального правопорушення і його учасників, що містяться у відображенні комплексу елементів події;
- в умовно другій частині визначення, перед словосполученням «засоби і методи судового дослідження...» поставлено слово «спеціальні» у розумінні «криміналістичні», чим акцентовано увагу саме на криміналістичному характері таких «засобів і методів».

Отож, у своєму останньому варіанті, Р.С. Белкін трактує криміналістику як науку про закономірності механізму злочину, виникнення інформації про злочин і його учасників, збирання, дослідження, оцінки і використання доказів і засновані на

пізнанні цих закономірностей спеціальні засоби і методи судового дослідження і запобігання злочинам [12, с. 83].

Зрозуміло, що це визначення не стало заключним в історії розробки дефініції предмета криміналістики. Як зазначає О.А Кириченко, до 90-х рр. минулого століття було запропоновано понад 150 варіантів розуміння цього поняття [74, с. 38]. Аналіз більшості із них дає нам підстави говорити про кілька існуючих на сучасному етапі розвитку криміналістичної науки концепцій щодо розуміння предмета криміналістики, зокрема:

1. Прагматичну концепцію, згідно з якою криміналістика характеризується як наука про прийоми, способи виявлення, встановлення, розслідування та попередження кримінальних правопорушень;

2. Теоретико-доказову концепцію, відповідно до якої криміналістика є наукою про закономірності механізму кримінальних правопорушень, виникнення інформації про кримінальні правопорушення та його учасників, закономірності збирання, дослідження, оцінки і використання доказів та заснованих на пізнанні цих закономірностей спеціальних методах і засобах судового дослідження та відвернення кримінальних правопорушень;

3. Інформаційно-пізнавальну концепцію, де предметом криміналістики виступають закономірності руху кримінально-релевантної інформації та засновані на них методи виявлення, встановлення, розслідування та попередження кримінальних правопорушень;

4. Слідознавчу концепцію, за якої криміналістику розглядають як науку про технологію і засоби практичного слідознавства (пошуково-пізнавальної діяльності) в кримінальному судочинстві.

Наукове обговорення змісту дефініції предмета криміналістики продовжується і в наші дні. Внаслідок розкриттям різноманітних сторін цього поняття з протилежних методологічних позицій і підходів, у сучасній науковій літературі з'являється не лише безліч нових визначень предмета криміналістики, а й здійснюється їх критичний розбір

та оцінка. Попри це, домінуючою у криміналістичній науці досі залишається саме позиція Р.С. Белкіна щодо трактування предмета криміналістики крізь призму досліджуваних нею закономірностей. Підтвердження цієї тези відображено в опублікованій у 2012 р. статті О.Р. Росинської «Ревізія визначення предмета криміналістики: за і проти». Аналізуючи поняття предмета криміналістики авторства провідних російських науковців та кількох іноземних криміналістів, автор приходять до висновку, що майже всі вони приділяють особливу увагу закономірностям, а більшість із цих визначень предмета криміналістики, так чи інакше, узгоджуються з дефініцією Р.С. Белкіна [152, с. 333]. Аналогічна позиція прослідковується і в національній криміналістичній науці [57, с. 101-102; 82, с. 142; 188, с. 7].

У зв'язку з наведеним зазначимо, що ми загалом погоджуємось із тією думкою, що на сучасному етапі розвитку криміналістики визначення її предмета крізь призму досліджуваних нею закономірностей є найбільш вдалим та достатнім для відображення змісту і меж аналізованої науки, оскільки, як правильно, на наш погляд, вказує О.О. Ексархопуло, саме об'єктивні явища і закономірні зв'язки між ними і є справжнім предметом наукового пізнання [62, с. 42]. Знаходить підтвердження ця теза і в сучасних українських тлумачних словниках. Так, як вбачається з аналізу найбільш поширених у нашій державі «Словника української мови» в 11 томах за редакцією І.К. Білодіда, його більш сучасного варіанта – «Словника української мови» у 20 томах за редакцією В.М. Русанівського та «Великого тлумачного словника сучасної української мови» за редакцією В.Т. Бусела, термін «закономірність» вживається, зокрема, у значенні основного положення якої-небудь науки, закону, що відбиває причинно-наслідковий зв'язок між явищами, характеризує перебіг певних процесів у природі або суспільстві [23, с. 397; 170, с. 157; 175].

Крім окресленого, вказаний підхід щодо розгляду предмета науки через досліджувані нею закономірності відображено також у працях з багатьох інших природничих та гуманітарних наук. Як приклад такого зазначимо наступне:

- у вступі до підручника з медичної біології за редакцією В.П. Пішака та Ю.І. Бажори вказано, що біологія (від грец. *bios* – життя, *logos* – наука) – це наука про життя, про загальні закономірності існування і розвитку живих істот: життєві процеси, що в них відбуваються, хід їхніх життєвих циклів, взаємозв'язок з оточуючим середовищем, походження, історичний та індивідуальний розвиток живих організмів [126, с. 16];

- у вступі до підручника з фізики за редакцією І.М. Кучерика зазначено, що фізика – це наука, що вивчає найпростіші і разом з тим найбільш загальні закономірності явищ природи, властивості і будову матерії та закони її руху [115, с. 3];

- у підручнику з педагогіки за редакцією Н.П. Волкової висловлено думку, що предмет педагогіки становлять відносини, які виникають у процесі педагогічної діяльності, методи, принципи, на основі яких вона реалізується, закони і закономірності, яким вона підпорядковується як цілісний процес [46, с. 12].

Все наведене вище у своїй сукупності свідчить про те, що визначення предмета криміналістики авторства Р.С. Белкіна є, в своїй методологічній основі, актуальним і в наш час. Однак, з огляду на нещодавні зміни в кримінальному процесуальному законодавстві України, зміст яких передбачав, зокрема, уже згадуване нами посилення реалізації принципів змагальності та рівності сторін обвинувачення і захисту, наведене вище розуміння поняття «предмета криміналістики», на нашу думку, потребує певного корегування та роз'яснення.

Даючи своє трактування предмета криміналістики, Р.С. Белкін виділяє наступні види досліджуваних цією наукою об'єктивних закономірностей дійсності:

- закономірності механізму злочину;
- закономірності виникнення інформації про злочин і його учасників;
- закономірності збирання, дослідження, оцінки і використання доказів [12, с. 86-112]

У тому чи іншому вигляді вказані закономірності, саме як складові предмета криміналістики, відображені і в більшості сучасних праць із криміналістики [93, с. 12; 2, с. 8; 65, с. 155].

Поряд із цим, Р.С. Белкін зазначав, що криміналістика виникла і розвивається як наука, що сприяє розкриттю, розслідуванню та попередженню злочинів. Не випадково закономірності, що становлять предмет криміналістики, лежать в сфері судового дослідження, тобто, як вже було зазначено, діяльності органів дізнання, слідства, суду, експертних установ зі встановлення істини в процесі судочинства. Як такі закономірності, нами були названі закономірності виникнення, збирання, дослідження, оцінки і використання доказів» [12, с. 62].

Отже, згідно з Р.С. Белкіним, однією із груп закономірностей, що вивчаються криміналістикою, є закономірності діяльності щодо судового дослідження злочину, а суб'єктами такої діяльності є органи, які здійснюють дізнання, слідство, суд та експертні установи (в розумінні експертів – ред. І.Я.). На нашу думку, вказаний перелік потребує доповнення. І тут ми частково погоджуємося із думкою О.Я. Баєва, який вказує, що в предметну сферу криміналістичної науки входить діяльність не тільки органів і осіб, які здійснюють кримінальне переслідування, а й адвоката-захисника особи, яка такому переслідуванню піддається [8, с. 317-318]. Чому частково? Тому що О.Я. Баєв у своїх наукових працях неодноразово вказує на те, що до суб'єктів криміналістики не можна відносити суд, з чим ми категорично не погоджуємось. Не вдаючись до детального розгляду вказаної проблематики, оскільки вона, по-перше, не є предметом нашого дослідження, а по-друге, достатньо детально розглянута у працях інших науковців, насамперед І.І. Когутича [85, с. 7; 81, с. 141-163; 49, с. 22; 129, с. 92-96; 42, с. 44], ми лише зауважимо, що позиція тих вчених, які вважають, що криміналістика, виходячи із її завдань і призначення, своїми науково-практичними рекомендаціями зобов'язана однаково сприяти реалізації трьох кримінальних процесуальних функцій: обвинувачення, захисту і вирішення кримінальної справи, на наш погляд, видається цілком обґрунтованою та, в певній мірі, навіть аксіоматичною, з огляду на ті зміни кримінального процесуального законодавства, що відбуваються в процесі його триваючої реформи. Підтверджують це і результати проведеного нами анкетування, згідно з яким 100% опитаних осіб висловились за необхідність сприяння

криміналістикою своїми рекомендаціями реалізації окреслених вище кримінальних процесуальних функцій (додаток А; додаток Б – п. 21). Відтак, з одного боку, визначення О.Я. Баєвим криміналістики в частині науки, знання якої можуть і повинні використовуватись адвокатом-захисником у його процесуальній діяльності, є, на наш погляд, однозначно прогресивним та таким, що відповідає сучасним тенденціям розвитку цієї науки, а з іншого боку – в частині науки, суб'єктом використання знань якої не є суд, навпаки, є неправильним та таким, що не відповідає сучасним тенденціям розвитку криміналістики.

Серед українських вчених-криміналістів, схожої із О.Я. Баєвим позиції щодо включення адвоката-захисника до числа суб'єктів використання криміналістичних знань дотримуються Т.В. Варфоломеева та І.І. Когутич. На думку першої, діяльність захисника, як суб'єкта доказування, має криміналістичне наповнення та спрямованість. І якщо кримінальна процесуальна наука та криміналістика кожна у своїй сфері, своїми засобами і методами сприяють вирішенню завдань судочинства, то логічно, що всі суб'єкти судового пізнання, як учасники кримінальної процесуальної діяльності, зобов'язані використовувати у своїй роботі (в межах функціональних прав і обов'язків) положення обох наук. Відтак, беручи участь в доведенні, захисник зобов'язаний в межах своїх професійних повноважень керуватися як приписами закону, так і науковими рекомендаціями криміналістики [18, с. 8-9].

Водночас І.І. Когутич вказує, що суддя, прокурор, адвокат-захисник, як професійні реалізатори головних процесуальних функцій, повинні постійно використовувати засоби і методи криміналістики в організації та проведенні судового процесу, а особливо під час дослідження доказів. Сама ж криміналістика, на думку автора, виходячи зі своїх завдань і призначення, зобов'язана своїми рекомендаціями однаковою мірою допомагати реалізації усіх трьох кримінальних процесуальних

¹ Додатки А і Б містять відомості про результати проведеного автором цього дослідження анкетування 87 адвокатів-захисників щодо окремих питань криміналістичного забезпечення діяльності адвокатів-захисників у кримінальному провадженні.

функцій: обвинувачення, захисту і вирішення кримінальної справи. Тож виконавців цих функцій (насамперед прокурора – державного обвинувача, адвоката-захисника, професійного суддю), як суб'єктів кримінального процесу, у своїй професійній діяльності, для досягнення мети і завдань кримінального судочинства, необхідно забезпечити різноманітними криміналістичними рекомендаціями [85, с. 3-4].

І справді, предмет будь-якої науки обумовлюється зокрема і завданнями, які стоять перед нею. Не є винятком і криміналістика, споконвічне призначення якої – сприяти протидії злочинності, в сучасній Україні, з огляду на положення ст. 2 КПК України, можна розширено тлумачити таким чином: сприяти своїми специфічними прийомами, методами та засобами захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, швидкому, повному та неупередженому розслідуванню та судовому розгляду з тим, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Аналіз викладеного спрямовує нас до глибокого переконання, що криміналістика покликана допомагати не лише представникам сторони обвинувачення (слідчому, прокурору) чи суду (судді) у здійсненні ними своїх основних професійних обов'язків, а й адвокату-захиснику, оскільки, в певній мірі, саме на його плечі «лягає» як тягар дієвого спостереження за тим, щоб розслідування було неупередженим та повним, невинна особа не була притягнута до відповідальності, а міра покарання кримінального правопорушника відповідала ступеню його вини, так і тягар неунікно-належного реагування у разі виявлення порушень вказаного. А такі порушення не поодинокі, красномовним підтвердженням чого є, зокрема, статистичні дані щодо роботи системи безоплатної правової допомоги впродовж січня – квітня 2016 року, викладені в інформаційному дайджесті №14 (3) 2016 на офіційному сайті координаційного центру

з надання правової допомоги [72, с. 38; додаток В]. Так, упродовж вказаного періоду, за участі адвоката 59 раз було винесено виправдувальний вирок або скасовано обвинувальний вирок та закрито провадження судами апеляційної (касаційної інстанції), 204 рази закрито провадження у справі через відсутність складу злочину, події злочину, у випадках не встановлення доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпання можливостей їх отримання, 228 раз змінено правову кваліфікацію злочину з більш тяжкої на менш тяжку тощо. Усі ці відомості ще раз підтверджують важливу роль адвоката-захисника у виконанні завдань кримінального провадження, а забезпечення останнього криміналістичними рекомендаціями підвищить не лише ефективність його діяльності, а й ефективність діяльності учасників кримінального провадження з протилежної сторони.

Можна навести й певний умовний приклад. Так, розмістіть двох незнайомих з комп'ютерними технологіями людей перед новими ноутбуками і поставте перед ними однакове завдання. Водночас, лише одному з них двох дайте інструкцію для користування ноутбуком, і ви побачите, що майже у всіх випадках особа, яка отримала інструкцію, впорається із поставленим завданням краще, ніж особа без інструкції, хоча якість виконання може бути не на найвищому рівні. Крім цього, давши інструкції обом, ви не лише збільшите рівень конкуренції та пришвидшите виконання поставленого завдання, а й змусите супротивників задуматись над якістю виконання, оскільки, будь-яка зроблена ними помилка може бути виявлена супротивником, що призведе до зменшення оцінки чи анулювання результатів особи, яка припустилась такої помилки.

Аналогічна ситуація із криміналістичним забезпеченням [73, с. 62-68, 83, с. 23-29] діяльності сторін обвинувачення та захисту. Візьмімо, наприклад, слідчого та адвоката під час проведення допиту підозрюваного на досудовому розслідуванні. Обидва мають рівні процесуальні права, однак у слідчого наявна «інструкція» для їх правильного застосування – будь-який підручник з криміналістики, а в адвоката-захисника – ні. Опитані нами адвокати-захисники, у своїй більшості (понад 90% респондентів), зазначили про недостатність літератури з питань криміналістичного

забезпечення діяльності сторони захисту у кримінальному провадженні (додаток А; додаток Б – п. 5). Вказане, без сумніву, навіть із урахуванням наявності у захисника загальнопоширених знань із криміналістики, зменшує можливість останнього належно реагувати на порушення прав його клієнта у разі допущення таких, та, відповідно, аж ніяк не сприяє виконанню перелічених у ст. 2 КПК України завдань кримінального провадження.

Логічним в контексті наведеного вище видається питання О.О. Ексархопуло «Чи виправдано, і перш за все – з урахуванням моральних принципів, у рамках однієї науки розробляти рекомендації, одні з яких покликані допомогти у викритті злочинця, інші – звільнити його від відповідальності за скоєне або мінімізувати покарання?».

І тут ми знову погоджуємось із О.Я. Баєвим, який зазначає, що в цьому випадку немає жодного теоретичного протиріччя чи порушення будь-яких моральних принципів, оскільки поле цих видів діяльності і об'єкт відповідних наукових пошуків єдині, ними є кримінальне процесуальне дослідження злочинів [5, с. 133]. Наводячи приклади з інших наук, вчений приходить до висновку, що так само, як фахівці, які вивчають органічну хімію або хімію неорганічну, залишаються хіміками, так само і фахівці, які вивчають кримінальне переслідування або діяльність із захисту від нього, залишаються криміналістами.

Поряд із цим, на нашу думку, саме вченим-криміналістам, які розробляють рекомендації для діяльності слідчих і прокурорів, найкраще відомі можливі способи зловживання останніми такими рекомендаціями (чи процесуальними правами, які лежать в основі цих рекомендацій), а відтак саме вони у спілці з практикуючими адвокатами-захисниками мають стати авторами криміналістичних рекомендацій у сфері здійснення захисту у кримінальному провадженні.

Підсумовуючи викладене вище, зауважимо, що, як показало наше дослідження, на початкових етапах становлення та формування науки криміналістики більшість вчених розглядали у її предметі лише певний, так званий «інструментарій практичної діяльності» – тактичні прийоми, технічні засоби та методики виявлення, встановлення,

розслідування і профілактики кримінальних правопорушень. Однак відповідні визначення з часом перестали відповідати тенденціям переходу криміналістики від науки, що задовольнялася описуванням та систематизацією предметів і явищ, до науки, яка з'ясовує закони їх взаємодії. Вказане, зокрема, зумовило виникнення у кінці 60-х років ХХ століття нового погляду на предмет криміналістики, згідно з яким, його основу уже становили певні закономірності – закономірності механізму кримінального правопорушення, закономірності механізму слідоутворення, а також закономірності виникнення, збирання та дослідження судових доказів. Зазначена теоретико-доказова концепція стала найпоширенішою та найпопулярнішою серед науковців в останні півстоліття. Однак, з огляду на постійний розвиток науки криміналістики та постановки перед нею все нових і нових завдань, на сьогоднішній час з'явилась необхідність у перегляді і згадуваної вище теоретико-доказової концепції, зокрема, в аспекті суб'єктного складу. Так, все частіше з'являються та знаходять свою підтримку позиції науковців, які вважають, що криміналістичні рекомендації повинні розроблятися не лише для сторони обвинувачення, а й для сторони захисту та суду (судді). Підтримуючи ці ідеї, водночас зауважимо, що на наш погляд, як правильно зазначає І.І. Когутич, «таке недвозначне визнання позиції щодо правомірності застосування криміналістичних знань в інших видах судочинної діяльності, крім як слідчої (зокрема, і в адвокатській діяльності), у будь-якому випадку не повинно слугувати приводом щодо кардинального перегляду предмета криміналістики» [81, с. 109]. Згідно з наведеним, вважаємо, що основа сучасного визначення предмета криміналістики має:

- по-перше, містити вказівку на досліджувані закономірності, які, на наш погляд, достатньо ґрунтовно відображені у визначенні Р.С. Белкіна та його послідовників – закономірності механізму кримінального правопорушення, виникнення інформації про кримінальне правопорушення і його учасників, збирання, дослідження, оцінки і використання доказів;

- по-друге, містити вказівку на суб'єктів використання криміналістичних знань, до яких, станом на сьогодні, з огляду на чинні положення кримінального процесуального законодавства України та наявний стан науково-криміналістичних розробок, беззаперечно необхідно віднести слідчого, прокурора, адвоката-захисника та суд (суддю);

- по-третє, враховувати певні особливості чинного законодавства тієї держави, з прив'язкою до якого здійснюється розробка відповідних криміналістичних положень та рекомендацій та які можуть впливати на правильність обраної термінології. Так, прийнятий у 2012 році КПК України, диференціював кримінальні правопорушення на злочини та кримінальні проступки. З огляду на це, загальноживаний у більшості попередньо сформованих визначеннях предмета криміналістики термін «злочин», принаймні у вітчизняній доктрині криміналістики, не в повній мірі відображатиме весь той спектр кримінально-караних діянь, що охоплюється предметною сферою криміналістики. Тому, вбачаємо за доцільне, як ми уже зазначали, замінити термін «злочин» на термін «кримінальне правопорушення», що, на наш погляд, є об'єднуючим поняттям як для злочинів, так і для кримінальних проступків.

З урахуванням викладеного, пропонуємо під предметом криміналістики, розглядати виокремлені цією наукою закономірності механізму кримінального правопорушення, виникнення, збирання, дослідження, оцінки і використання доказів та іншої криміналістично значущої інформації про кримінальні правопорушення, а також засновані на пізнанні цих закономірностей засоби і методи дослідження й попередження кримінальних правопорушень у межах кримінальної процесуальної діяльності, здійснюваної, передусім, слідчим, прокурором, адвокатом-захисником та судом (суддею).

Порівнюючи щойно запропоноване нами визначення «предмета криміналістики» із вже на сьогодні наявними, виправдано вказати на головні особливості, що вирізняють його з поміж інших. А саме:

- у ньому розширено та чітко відображено список суб'єктів використання криміналістичних знань, до яких, як ми уже неодноразово зазначали, доречно віднести слідчого, прокурора, адвоката-захисника та суд (суддю);

- у ньому вжито оновлену та відповідну чинному законодавству України термінологію у вигляді зазначення про кримінальні правопорушення, що є об'єднуючим поняття як для уже звичних для нас злочинів, так і для новітніх кримінальних проступків.

1.2. Адвокатська діяльність у кримінальному провадженні. Поняття та зміст.

В умовах сучасного реформування системи кримінальної юстиції достатньо актуальним залишається питання забезпечення дотримання прав, свобод та інтересів особи під час здійснення кримінального провадження. Позичуючи власну країну як демократичну та правову державу, український народ, через обраний ним законодавчий орган – Верховну Раду України, закріпив у статті 59 КУ положення, згідно з яким кожна особа має право на правову допомогу [91]. Поряд з цим, аналіз новітнього кримінального процесуального законодавства дає підстави стверджувати, що основними суб'єктами надання такої правової допомоги, в межах кримінального провадження, є адвокати. Більше того, виходячи дещо за рамки визначених цим розділом питань, зазначимо, що законодавець, наслідуючи вдалий приклад надання права представляти інтереси окремих учасників кримінальному провадженню лише адвокатам, закріпив у Законі України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року положення, згідно з якими, починаючи з 2019 року, за загальним правилом, виключно адвокат здійснюватиме представництво іншої особи у будь-якій судовій інстанції [91; 148]. Отже, роль і значення діяльності адвокатів невпинно зростає не лише в галузі кримінального процесуального права, а відтак висвітлення актуальних проблем пов'язаних із визначенням поняття та змісту

такої діяльності в рамках кримінального провадження має також певний загальноправовий характер, що лише підтверджує важливість вказаної тематики.

Перед безпосереднім розглядом питання про поняття та зміст адвокатської діяльності у кримінальному провадженні, зауважимо, що, на наш погляд, така діяльність має два взаємопов'язані та нерозривні аспекти – кримінальний процесуальний і криміналістичний. Вказане проявляється, зокрема, у тому, що з одного боку, як правильно, на наш погляд, зазначає Ж.В. Удовенко, під час висвітлення питання щодо зв'язку криміналістики і кримінального процесуального права, процесуальні науки визначають межі й умови застосування криміналістичних рекомендацій під час розслідування кримінальних правопорушень, компетенцію учасників процесу у використанні криміналістичних засобів і прийомів, процесуальний порядок проведення слідчих (розшукових) і судових дій тощо, а з іншого боку, криміналістика розробляє засоби, прийоми і рекомендації з найбільш ефективної реалізації вказаних процесуальних положень [191, с. 21]. Отже, ми вважаємо, що подальше висвітлення криміналістичного аспекту діяльності адвоката-захисника у кримінальному провадженні, крізь призму криміналістичної тактики та методики, було б неправильним і неповним без попереднього з'ясування його кримінального процесуального аспекту. Відтак, у цьому підрозділі ми зупинимось, зокрема, на розгляді змісту адвокатської діяльності у кримінальному провадженні з сторони процесуальних положень чинного законодавства України.

Говорячи про поняття адвокатської діяльності в кримінальному провадженні доцільно звернутися, передусім, до витоків формуючого це визначення слова «адвокат». Дослідники історії адвокатури здебільшого єдині в своїх точках зору щодо латинського походження вказаного терміну, хоча певні відмінності, все-таки, простежуються. Так, науковець М.Б. Смоленський відзначає, що слово «адвокат» походить від латинського «advocates» (покликаний) [176, с. 6]. Інші вчені - В.І. Сергеев, В.О. Вайпан та Ю.І. Стецовський, вважають що слово «адвокат» походить від латинського «advocare» - кликати на допомогу [3, с. 110; 161, с. 31; 179, с. 2].

Поряд з цим, у підручнику «Адвокатура», за редакцією Д.П. Фіолевського, вказано, що назва професії походить від латинського *advokatus* (*advokare*) – «закликаю на допомогу» [193, с. 14].

Схожій позиції притримується О.В. Синеокий. Він вказує на те, що етимологічне значення терміну «адвокат» (покликаний, запрошений) походить від латинського коріння «адвокатус двоцере» - кликати на допомогу. На його думку *advokatus* (*advokare*) - процесуальний помічник сторони, який підтримує її своїм особистим авторитетом і юридичними порадами [162, с. 86].

О.Д. Святоцький, зазначає, що слово «адвокатура» походить від латинського кореня *advocare*, *advocatus* («закликати», «запрошений»). За його твердженням у Стародавньому Римі терміном «адвокат» позначалися рідні або друзі позивача, які супроводжували його до суду, давали поради і, як односторонні, виражали підтримку та співчуття. З часом назву «адвокат» було поширено на осіб, які допомагали позивачеві вести процес, збирали документи, підшукували засоби захисту та повідомляли про їхню наявність патронаві. Іноді адвокатами звалися навіть свідки. Автор наводить уривок з римського літопису: хто захищає будь-кого у суді, той (якщо він оратор) називається патроном; адвокатом — якщо допомагає юридичними порадами або своєю присутністю виражає дружню підтримку; повіреним — якщо веде справу; когнітором, якщо бере на себе справу присутнього і захищає немовби свою. Водночас, термін «адвокат» почав застосовуватися до судових захисників лише у часи імперії, коли патронат остаточно розпався [61, с. 3].

Аналіз наведених вище тлумачень дає змогу виокремити наступні характеристики поняття «адвокат» у його первісному значенні:

по-перше, адвокат – це фізична особа;

по-друге, це особа, яка надавала певну допомогу у вирішенні спорів, що виражалась, здебільшого, у формі правових порад та консультацій;

по-третє, це була «покликана особа», тобто така, яка вступала у процес за запрошенням, а не за власною ініціативою.

На території нашої держави термін «адвокат» з'явився дещо пізніше. Вперше він згадується у Литовському Статуті 1529 року, де словом «advocatus» позначаються державні службовці – війти [67, с. 67]. Більш сучасне розуміння поняття адвокат (в значенні захисника чи представника) відображено у проекті Українського кодексу 1743 року під назвою «Права, за якими судиться малоросійський народ». Так, в п. 1 артикулу 7 Глави VIII «Прав, за якими судиться малоросійський народ» наведено наступне визначення: адвокатом називається той, хто в чужій справі за чиїмось дорученням замість нього в суді відстоює, відповідає і розправляє [143, с.120].

У наступних артикулах Глави VIII «Прав, за якими судиться малоросійський народ» визначались права та обов'язки адвоката, гарантії адвокатської таємниці, відповідальність за несумлінне виконання своїх обов'язків, а також, що найважливіше в контексті нашого питання, вимоги, яким повинен був відповідати професійний адвокат: ним могла бути фізична особа – чоловік християнської віри, який досягнув повноліття, був розумово та фізично здоровим, без будь-яких відхилень та склав присягу. Крім цього, проект Кодексу 1743 року встановлював обов'язок реєстрації адвокатів у тих судах, у яких вони бажали здійснювати свою практику [143, с. 120-121].

Сукупність вказаних положень «Прав, за якими судиться малоросійський народ» загалом відображали як статусну, так функціональну сторони тогочасного поняття «адвокат», хоча сама дефініція цього терміну, наведена у п. 1 артикулу 7 Глави VIII «Прав, за якими судиться малоросійський народ» має чітко виражену функціональну спрямованість.

Інший вектор у визначенні поняття «адвокат» простежується у Законі України «Про адвокатуру» від 19.12.1992 № 2887-ХІІ. Відповідно до його статті другої, адвокатом могла бути особа, яка мала вищу юридичну освіту, підтверджену дипломом України або відповідно до міжнародних договорів України дипломом іншої країни, стаж роботи у галузі права не менше двох років, володіла державною мовою, склала кваліфікаційні іспити, одержала в Україні свідоцтво про право на зайняття

адвокатською діяльністю та прийняла Присягу адвоката України [145]. Ці положення чітко відображали саме статусну, а не функціональну сторону цього терміну.

Що стосується сучасного законодавства України, то, на нашу думку, дефініція поняття «адвокат», закріплена у ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», згідно з якою адвокатом є фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом, має у своїй основі подвійну правову природу, хоча і не чітко виражену. Використавши під час тлумачення терміну «адвокат» норму бланкетного характеру, законодавець відсилає нас, перш за все, до ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», де встановлено вимоги до особи, що бажає стати адвокатом: адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [146].

Однак, в означеному контексті не виправдано забувати і те, що чинним законодавством України передбачено випадки зупинення та припинення права на заняття адвокатською діяльністю (статті 31, 32 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). Тому, для того щоб вважатися адвокатом, особа має не лише отримати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, а й попіклуватися про те, щоб таке право не було зупиненим чи припиненим на момент надання ним правової допомоги клієнту.

Отже, зважаючи на викладені вище положення та враховуючи правові реалії сьогодення, вважаємо за можливе запропонувати наступне визначення поняття «адвокат», що, як на нас, буде актуальним на території сучасної України, зокрема і в процесі розробки криміналістичного аспекту адвокатської діяльності: це фізична особа, яка у встановленому законодавством порядку отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю і у якої це право не є припиненим чи зупиненим на момент здійснення відповідної професійної діяльності.

Наступною складовою поняття «адвокатська діяльність» є термін «діяльність».

В одинадцятитомному «Словнику української мови» 1970-1980 рр., поняття «діяльність» трактується як:

- застосування своєї праці до чого-небудь // праця, дії людей у якій-небудь галузі;
- функціонування, діяння органів живого організму // функціонування якоїсь організації, установи, машини і т. ін;

- виявлення сили, енергії чого-небудь [169, с. 311].

Аналогічного значення терміну «діяльність» надають також автори Великого тлумачного словника сучасної української мови та Словника української мови у 20 томах [23, с. 306; 174].

Зважаючи на те, що діяльність адвоката – це, як ми уже визначили, у будь-якому випадку діяльність фізичної особи, відтак з наведених вище тлумачень найбільш вдалим для нашого дослідження видається перше – в розумінні праці, дій людей у якій-небудь галузі.

Водночас, термін «праця», через який власне здійснюється визначення поняття «діяльність», за вказаними словниками означає сукупність цілеспрямованих дій, що потребують фізичної або розумової енергії і мають своїм призначенням створення матеріальних та духовних цінностей. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови, разом із трактуванням самого слова праця, наводяться визначення двох її основних підвидів:

- розумова праця - трудова діяльність, яка потребує переважного напруження сенсорного апарату, емоційної та психічної сфери людини і не потребує значних фізичних зусиль;

- фізична праця - трудова діяльність, для якої характерні вимоги переважно до опорно-м'язової системи організму людини і яка вимагає значних фізичних зусиль [23, с. 1102].

Аналіз окресленого підштовхує до думки, що будь-яка діяльність людини – це сукупність вчинюваних нею дій фізичного та/або розумового характеру спрямованих на досягнення поставленої мети.

Поняттю діяльності людини присвячені також праці науковців у сфері психології. Так, М.Й. Варій у підручнику «Психологія», зазначає, що діяльність - це внутрішня і зовнішня активність людини, яка спрямована на особистісні зміни, трансформація предметів та явищ залежно від потреб людини, а також створення нових [17, с. 203]. Тут автор вказує на те, що в процесі діяльності особистість виявляє фізичну й розумову активність, планує й реалізує свої задуми, досягаючи поставленої мети.

На думку С.Д. Максименка, діяльність – це свідомо активність, що виявляється в системі дій, спрямованих на досягнення поставленої мети. Поряд з цим, характеризуючи людську діяльність науковець зазначає, що особистість, як суб'єкт діяльності, задовольняючи власні потреби, взаємодіє з середовищем, ставить перед собою певну мету, мотивує її, добирає засоби для її здійснення, виявляє фізичну й розумову активність, досягаючи поставленої мети [120, с. 53].

І.М. Золотарьова під поняттям «діяльність» розглядає зовнішню (фізичну) та внутрішню (психічну) активність людини, що регулюється свідомою метою [68, с. 6].

Отже, з точки зору психології, поняття «діяльність» можна коротко охарактеризувати як фізичну та/або розумову (психічну) активність певного індивіда, що спрямована на досягнення визначеної мети.

Досліджуваний термін знаходить своє відображення і в працях науковців-правників, присвячених визначенню поняття «юридична діяльність». Зокрема, І.В. Бризгалов, у власному підручнику з деонтології права, зазначає, що юридична діяльність - це вид соціальної діяльності, який здійснюють юристи з використанням юридичних засобів, дотримуючись в установлених законом випадках юридичної форми з метою розв'язання різних юридичних проблем. Водночас, висвітлюючи питання видів такої діяльності, автор вказує, що за суб'єктним складом розрізняють

діяльність судову, арбітражну, слідчу, прокурорську, адвокатську, нотаріальну, юридичне консультування [16, с. 18-19].

Майже аналогічною наведеної є позиція авторів підручника «Юридична деонтологія» С.Д. Гусарєва та О.Д. Тихомирова. Визначаючи юридичну діяльність як різновид соціальної діяльності, що здійснюється юристами фахівцями з метою отримання правового результату, задоволення законних потреб та інтересів соціальних суб'єктів у відповідності до вимог права, вони також відносять до неї і адвокатську діяльність [55, с. 36-43].

Водночас, у підручнику з теорії держави і права авторства С.К. Бостана, С.Д. Гусарєва, Н.М. Пархоменка та ін., юридичну діяльність розглядають як різновид правової діяльності, що здійснюється у сфері права юристами на професійній основі з метою отримання правового результату, задоволення потреб та інтересів соціальних суб'єктів відповідно до вимог права [183, с. 216].

Отже, підсумовуючи наведені вище положення щодо трактування понять «адвокат» та «діяльність», можна сформулювати наступне визначення дефініції «адвокатська діяльність»: це сукупність фізичних та розумових дій, виконуваних для досягнення поставленої правової мети особою, яка у встановленому законодавством порядку отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю і у якій таке право не є припиненим чи зупиненим на момент здійснення його професійної діяльності.

З'ясувавши загальне визначення поняття «адвокатська діяльність» наступним етапом нашого дослідження є виокремлення особливостей такої діяльності в кримінальному судочинстві. Аналіз чинного законодавства та наукової літератури підштовхує нас до думки, що основними з них, є наступні:

По-перше, для участі адвоката в кримінальному провадженні недостатньо мати лише свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю. Крім вказаного документа адвокат зобов'язаний пред'явити ордер, договір із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної

правової допомоги (ст. 50 КПК України). Вказане, водночас, зумовлює виокремлення відповідного окремого пункту у тактиці підготовки захисника до участі у кримінальному провадженні, про що більш детально йтиметься у наступних підрозділах;

По-друге, для участі адвоката в кримінальному провадженні у статусі захисника або представника необхідно мати не лише чинне право на заняття адвокатською діяльністю, а й бути внесеним до Єдиного реєстру адвокатів України (ст. 45 КПК України);

По-третє, адвокат може бути залучений до участі в кримінальному провадженні як в добровільному порядку за бажанням особи, яку він буде представляти, так і в провадно-ініційованому порядку у випадках, передбачених чинним кримінальним процесуальним законодавством.

Відтак, під адвокатською діяльністю в кримінальному провадженні виправдано розуміти сукупність фізичних та розумових дій виконуваних для досягнення поставленої правової мети адвокатом, який відповідає наступним характеристикам:

- залучений у добровільному або провадно-ініційованому порядку;
- має чинне свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю;
- має передбачені кримінальним процесуальним законодавством документи,

що підтверджують його повноваження на участь у конкретному кримінальному провадженні.

- внесений до Єдиного реєстру адвокатів України (стосується адвокатів-захисників та адвокатів-представників)

Зміст будь-якої юридичної діяльності, в тому числі і адвокатської, у кожному окремому випадку складають певні конкретні дії, перелік яких, на думку авторів підручника «Юридична деонтологія», суттєво впливає на визначення обсягу, сфери та форм юридичної діяльності [55, с. 36-43]. Виходячи із суб'єктного складу осіб, яким чинне кримінальне процесуальне законодавство України дозволяє користуватися правовою допомогою адвоката а також аналізуючи закріплене в Законі України «Про

адвокатуру і адвокатську діяльність» визначення поняття «адвокатська діяльність», можна дійти висновку про розподіл усіх видів адвокатської діяльності в кримінальному провадженні на три основні категорії: захист, представництво та інші види адвокатської діяльності (зокрема, надання правової допомоги свідку). Водночас, з огляду на тематику наступних підрозділів нашого дисертаційного дослідження, вважаємо за доречне та необхідне основну увагу зосередити саме на захисті. При цьому, інші категорії адвокатської діяльності розглядатимуться в тому обсязі, що буде необхідним, на нашу думку, для висвітлення окремих аспектів чи особливостей, пов'язаних саме із діяльністю адвоката-захисника.

До групи захисту, в контексті діяльності адвоката в кримінальному провадженні, необхідно віднести усю сукупність фізичних та/або розумових дій виконуваних адвокатом в інтересах особи, яку він захищає (підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого тощо), з метою досягнення обумовленого між ними правового результату. Тут же зауважимо, що аналогічно категорії захисту, інші види адвокатської діяльності також, на наш погляд, включають в себе усю сукупність фізичних та/або розумових дій, що виконуються адвокатом в інтересах певної особи (потерпілого, цивільного позивача, свідка тощо).

Поряд з цим, для конкретизації відповідних дій вважаємо за необхідне, перш за все, звернутися до прав, якими наділений адвокат-захисник під час здійсненні захисту перелічених вище осіб. Так, відповідно до ч. 4 ст. 46 КПК України, захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених статтею 50 цього Кодексу, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду. Вказана стаття відсилає нас до положень ч. 3-5 ст. 42 КПК України, де визначено основний перелік прав підозрюваного та обвинуваченого (цими ж правами, в певному обсязі, володіють і всі інші особи, захист яких передбачено в Кримінальному процесуальному кодексі України – ст. 43, 484, 506) [109].

Аналіз наведеного дає підстави стверджувати про те, що адвокатська діяльність, в частині здійснення захисту особи, включає в себе, зокрема, наступні діяння:

- підготовку до проведення зустрічей (побачень) та безпосереднє проведення зустрічей (побачень) із названими вище особами. Під час таких зустрічей доцільно обговорювати обставини справи, надавати консультації, поради, роз'яснювати законодавство тощо. Водночас, для якісного виконання наведених вище дій, адвокат, на наш погляд, повинен попередньо підготуватися до побачення з підозрюваним/обвинуваченим, зокрема, шляхом вивчення матеріалів справи, аналізу законодавства, аналізу судової практики у схожих правовідносинах і т.п.;

- підготовку та подання клопотань, заяв, скарг, заперечень, будь-яких інших процесуальних документів необхідних для досягнення бажаного правового результату. Як приклад таких - клопотання про отримання копії певного процесуального документа, заява про відвід, скарга на певне судове рішення тощо;

- підготовку до участі та безпосередню участь у проведенні допиту чи інших процесуальних діях, в яких бере участь підзахисна особа, чи які проводяться за клопотанням такої підзахисної особи або самого захисника, що включає в себе можливість ставити запитання, висловлювати зауваження, пропозиції та заперечення тощо;

- збір доказів (наприклад, шляхом витребування за адвокатським запитом та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків ревізій та актів перевірок тощо) та їх подання слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду доказів на підтвердження правової позиції сторони захисту в конкретному кримінальному провадженні;

- підготовку та використання у встановленому законодавством порядку технічних засобів під час проведення процесуальних дій у яких бере участь підзахисна особа. Мова йде, перш за все, про аудіозапис, фотозйомку і відеозапис в ході проведення відповідних процесуальних дій;

- ознайомлення з матеріалами досудового розслідування та судового розгляду, в т.ч. з журналом судового засідання та технічним записом судового процесу. Під ознайомленням, на наш погляд, варто розуміти комплекс певних дій фізичного та інтелектуального характеру, що, здебільшого, включає в себе перегляд текстового матеріалу, його фотографування, прослуховування аудіозапису судового засідання тощо;

- підготовку та безпосередню участь у підготовчому судовому засіданні та судовому розгляді у судах всіх інстанцій;

- отримання копій процесуальних документів та письмових повідомлень, які стосуються підзахисної особи в певному кримінальному провадженні.

Зрозуміло, що наведені вище діяння повинні виконуватись не хаотично, а у відповідності до узгодженої між адвокатом-захисником та його клієнтом тактик захисту у вказаному кримінальному провадженні, з урахуванням, за можливості, відповідних криміналістичних рекомендацій (*про окремі з них мова йтиме далі – ред. І.Я.*) та наявної ситуації. Поряд з цим, варто зауважити, що аналогічні діяння, з огляду на аналіз положень чинного КПК України (ст. 56, 58, 61, 62, 63, 64-1, 64-2 КПК України тощо), притаманні, на наш погляд, в більшості і адвокату-представнику. Виключно для прикладу такого зауважимо, що як і адвокат-захисник, адвокат-представник може, беззаперечно, здійснювати підготовку до проведення зустрічей (побачень) та безпосередньо проводити зустрічі (побачення) із особами, яких представляє; здійснювати підготовку та подання клопотань, заяв, скарг, інших процесуальних документів; здійснювати підготовку до участі та брати безпосередню участь у процесуальних діях, в яких бере участь представлена ним особа або проведення яких ініційоване такою особою чи її адвокатом-представником, що включає в себе також можливість ставити запитання, висловлювати зауваження, пропозиції та заперечення тощо; здійснювати підготовку та використовувати у встановленому законодавством порядку технічні засоби під час проведення процесуальних дій у яких бере участь особа, яку представляє адвокат; ознайомлюватись з матеріалами досудового

розслідування, судового розгляду в тому числі журналом судового засідання та технічним записом судового процесу тощо.

Аналіз наведеного дає підстави стверджувати, що діяльність адвоката-захисника в кримінальному провадженні та діяльність адвоката-представника в кримінальному провадженні включають в себе схожу сукупність ймовірних дій (хоча зміст таких дій може відрізнитися), а відтак і захист, і представництво, як окремі види адвокатської діяльності в кримінальному провадженні, є тотожними поняттями з точки зору їх діяльнісного наповнення.

Висновки до розділу 1

1. На основі проведеного звернення до історичного аспекту дослідження зародження та подальшого розвитку криміналістики як науки виправдано констатувати, що впродовж усього часу її існування між вченими відбувалися дискусії щодо предмета криміналістики. Також можемо стверджувати, що внаслідок вищенаведеного, на сьогоднішній день існує понад півтори сотні різноманітних дефініцій. Водночас, з кінця 60-рр. XX століття перевагу набуває так звана теоретико-доказова концепція, авторами якої є Ю.І. Краснобаєв та Р.С. Белкін. Згідно з нею, під предметом криміналістики було запропоновано розглядати закономірності механізму злочину, виникнення інформації про злочин і його учасників, збирання, дослідження, оцінки і використання доказів і засновані на пізнанні цих закономірностей спеціальні засоби і методи судового дослідження і запобігання злочинам. Вказане тлумачення ми вважаємо, найадекватнішим в контексті природи, функцій, завдань криміналістики як науки і як виду практичної діяльності. Однак воно, як і всі попередні, потребує, на нашу думку, змін у зв'язку із новими викликами, що постають перед криміналістикою на сучасному етапі її розвитку. Одним із таких викликів, на території України, відповідно до розпочатої у 2012 р. та триваючої дотепер реформи судової, правоохоронної та правозахисної систем, є забезпечення здійснення принципу змагальності, з метою

виконання загальних завдань кримінального провадження, передбачених статтею 2 КПК України. З огляду на викладене, ми підтримуємо позиції тих науковців, які вважають, що криміналістика повинна своїми рекомендаціями однаковою мірою допомагати реалізації не лише функції обвинувачення та/або функції вирішення кримінальної справи, а й функції захисту.

2. Зважаючи на окреслені вище особливості сучасного розвитку науки криміналістики нами запропоновано оновлений підхід щодо визначення предмета криміналістики, за якого у ньому повинні бути відображені:

- досліджувані закономірності, які, на наш погляд, достатньо правильно зазначені у дефініції Р.С. Белкіна та його послідовників - закономірності механізму кримінального правопорушення, виникнення інформації про кримінальне правопорушення і його учасників, збирання, дослідження, оцінки і використання доказів;

- суб'єкти використання криміналістичних знань, до яких, станом на сьогодні, з огляду на чинні положення кримінального процесуального законодавства України та наявний стан науково-криміналістичних розробок, беззаперечно необхідно віднести слідчого, прокурора, адвоката-захисника та суд (суддю);

- певні особливості чинного законодавства тієї держави, з прив'язкою до якого здійснюється розробка відповідних криміналістичних положень та рекомендацій, які можуть впливати на правильність обраної термінології.

3. Захист особи у кримінальному провадженні передбачає активну діяльність адвоката, спрямовану на здобуття якомога кращого кінцевого результату для підзахисного. Водночас, вказана діяльність, з огляду на наявні процесуальні права захисника у кримінальному провадженні, складається з низки взаємопов'язаних дій, основними з яких, нами визначено: підготовку до проведення зустрічей (побачень) та безпосереднє проведення зустрічей (побачень) із названими вище особами; підготовку та подання клопотань, заяв, скарг, заперечень, будь-яких інших процесуальних документів необхідних для досягнення бажаного правового результату; підготовку до

участі та безпосередню участь у проведенні допиту чи інших процесуальних діях, в яких бере участь підзахисна особа, чи які проводяться за клопотанням такої підзахисної особи або самого захисника, що включає в себе можливість ставити запитання, висловлювати зауваження, пропозиції та заперечення тощо; збір та подання слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду доказів на підтвердження правової позиції сторони захисту в конкретному кримінальному провадженні; підготовку та використання у встановленому законодавством порядку технічних засобів під час проведення процесуальних дій у яких бере участь підзахисна особа; ознайомлення з матеріалами досудового розслідування та судового розгляду, в т.ч. з журналом судового засідання та технічним записом судового процесу; підготовку та безпосередню участь у підготовчому судовому засіданні та судовому розгляді у судах всіх інстанцій; отримання копій процесуальних документів та письмових повідомлень, які стосуються підзахисної особи в певному кримінальному провадженні.

РОЗДІЛ 2

ЗАКОНОМІРНОСТІ ТАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ЗАХИСТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

2.1. Поняття тактики професійного захисту та її місце в системі криміналістичної тактики

Застосування адвокатами знань з криміналістичної тактики під час здійснення ними захисту у кримінальному провадженні, є одним із найпоширеніших видів використання досягнень криміналістичної науки у юридичній практиці адвокатів. Ця теза – не видумка автора поточного дослідження, а відображення реальної ситуації, що підтверджується як наявністю значної кількості, у порівнянні із іншими розділами криміналістики, наукових праць українських та зарубіжних вчених-криміналістів (Т.В. Варфоломеевої, О.Я. Басва, І.І. Когутича, В.О. Коновалової, М.А. Погорецького та ін.), присвячених різноманітним аспектам тактичної діяльності адвоката-захисника у кримінальному провадженні, так і результатами проведеного автором анкетування (додаток А; додаток Б – п. 6). Водночас, незважаючи на порівняну поширеність цієї тематики серед науковців, вона, на наш погляд, досі залишається недостатньо з'ясованою за мірками сучасної криміналістичної науки. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне зазначити, що будь-яке наукове дослідження розпочинається, перш за все, із з'ясування основних загальнотеоретичних концептуальних питань, відповіді на які дають, в подальшому, можливість не лише для розвитку цього ж теоретичного дослідження, а й для перенесення його досягнень у практичну площину. Таким загальнотеоретичним питанням у сфері тактичної діяльності адвоката-захисника у кримінальному провадженні, на нашу думку, виступає з'ясування поняття «тактика професійного захисту», яке є основоположним не лише для розробки науковцями теоретичних тактичних рекомендацій, але і для їх подальшого практичного

застосування самими адвокатами під час виконання належних їм професійних обов'язків із захисту осіб у кримінальному провадженні.

Для формування сучасного змісту дефініції «тактика професійного захисту» найдоцільнішим, на наш погляд, видається використання таких теоретичних методів наукового дослідження як аналіз та синтез. Водночас, зважаючи на те, що аналіз – це метод пізнання, який дозволяє розчленовувати об'єкт дослідження на складові частини, а синтез - метод вивчення об'єкта у його цілісності, у єдиному і взаємному зв'язку його частин, (тобто, на противагу аналізу, цей метод дає можливість з'єднувати окремі частини чи сторони об'єкта в єдине ціле), вважаємо за правильне, для досягнення поставленої у цьому підрозділі мети, виконати наступний комплекс дій:

1. Здійснити окремий аналіз основних підходів щодо лінгвістичного та криміналістичного тлумачення основоположних термінів «тактика» і «захист»;

2. Вибрати найпоширеніші та відповідні сучасному розумінню наук криміналістики та кримінального процесу (адже вказані науки тісно взаємопов'язані між собою [58, с. 216]) елементи із окреслених філологічних та криміналістичних підходів до розуміння зазначених вище понять і об'єднати їх в одній загальній дефініції.

Почнемо із з'ясування лінгвістичного змісту поняття «тактика». Вказаний термін знаходить своє відображення у багатьох українських словниках, однак, зауважимо, що його трактування, здебільшого, є ідентичним, або дуже схожим між собою. Відтак, найчастіше поняття «тактика» вживається у наступних значеннях:

- як складова частина військового мистецтва, що включає теорію й практику підготовки, організації та ведення бою // навчальний предмет із теорії та практики ведення бою [23, с. 1428; 24, с. 635; 113, с. 737; 114; 131, с. 658; 132, с. 585; 164, с. 249; 168, с. 523; 173, с. 25; 163];

- як способи, прийоми досягнення певної мети; лінія поведінки когось [23, с. 1428; 24, с. 635; 113, с. 737; 114; 131, с. 658; 132, с. 585; 164, с. 249; 167, с. 562; 168, с. 523; 173, с. 25; 163];

- як визначення методів, шляхів, засобів, форм боротьби, що найбільш відповідають конкретним обставинам у певний момент і забезпечують стратегічний успіх [113, с. 737; 131, с. 658; 132, с. 585; 167, с. 561-562; 168, с. 523];

- як сукупність прийомів і способів ведення суспільно-політичної боротьби // прийоми та способи змагання в спортивних іграх [23, с. 1428; 114; 173, с. 25; 163].

Зрозуміло, що жодне із наведених визначень не може бути в повній мірі «автоматично» перенесене у площину юриспруденції для тлумачення терміну «тактика». Зокрема, навряд чи тактику, в контексті науки криміналістики, можна трактувати як «складову частину військового мистецтва, що включає теорію й практику підготовки, організації та ведення бою», або як «сукупність прийомів і способів ведення суспільно-політичної боротьби». Водночас, вказані поняття, як такі, що несуть у собі первинне номінативне значення слова «тактика», є основою для виникнення та існування всіх інших значень та, відповідно, цілком можуть бути використані під час формування необхідних нам правових дефініцій, замінивши військову термінологію на юридичну. Як приклад, використовуючи замість «військового мистецтва» - «мистецтво застосування права», замість «бій» чи «боротьба» - «спір» чи «справа», можна отримати наступні визначення: «тактика – це складова частина мистецтва застосування права, що включає в себе теорію й практику підготовки, організації та ведення спору/справи», або «тактика – це сукупність прийомів і способів ведення юридичної справи/спору».

Такі дефініції, як буде показано нами далі, не відповідають в повній мірі сучасному розвитку наукових знань в сфері криміналістики та не можуть бути використані як остаточний варіант під час формування кінцевого поняття «тактики професійного захисту». Однак, наведені вище визначення, на нашу думку, цілком можуть бути застосовані з метою встановлення певних рамок, в межах яких і має здійснюватися криміналістичне тлумачення поняття «тактика».

Щодо останнього, то тут зазначимо, що у низці праць з криміналістики йдеться про те, що термін «тактика» походить від грецького слова «taktika» - мистецтво

побудови військ/мистецтво керування військами, а відтак, на думку багатьох науковців, поняття «тактика» запозичена криміналістикою саме із військової сфери [187, с. 3; 139, с. 11-12; 93, с. 149-150; 43, с. 195].

Вказана теза знаходить своє пряме підтвердження і в одному з перших трактувань поняття «тактика» в криміналістичній науці. Його автором є відомий на початку ХХ століття німецький криміналіст Альберт Вейнгарт. У передмові до своєї книги «Кримінальна тактика. Посібник для розслідування злочинів», перекладеної на російську мову у 1912 році, він писав: «...у боротьбі зі злочинністю, як і на війні, насамперед необхідні: енергійна діяльність, прояв особистої ініціативи та швидкість. Але приступаючи до розслідування з певною поспішністю, аж ніяк не можна діяти необдумано і навмання. Розслідування кожного злочину, а особливо - важливих, має здійснюватися за певним методом, систематично і за виробленим планом. Починаючи розслідування або дізнання необхідно, перш за все, з'ясувати як ті питання, що підлягають дослідженню, так і труднощі, що можуть виникнути під час такого дослідження, а відтак, скласти план своїх дій. Книга ця має на меті бути керівництвом із складання таких планів розслідування і їх виконання. Вона повинна дати криміналісту-практику все те, разом узяте, що стратегія і тактика дають військовому. Ось чому я і називаю цей посібник для методичного розслідування злочинів – «кримінальною тактикою» [22, с. 5-6].

Впродовж наступних кількох років тогочасні провідні науковці-криміналісти стали все частіше вживати термін «тактика» в його криміналістичному аспекті. Зокрема, вже у 1915 р. С.М. Трегубов писав, що кримінальна тактика (*еквівалент тогочасної назви науки криміналістики – ред. І.Я.*) є прикладною, має на меті практичні цілі наукової дисципліни, тісно пов'язаної з кримінальним процесуальним правом, та має своїм предметом вивчення найбільш доцільних способів і прийомів застосування методів природничих наук і технічних знань щодо дослідження злочинів та встановлення особи [190, с. 14].

В 1924 - 1925 рр. світ побачили праці І.М. Якімова під назвою «Практичний посібник для розслідування злочинів» та «Криміналістика: Посібник із кримінальної техніки і тактики», з яких вбачається, що автор розглядав під кримінальною (слідчою) тактикою систему доцільних способів переслідування злочинця для його затримання та знешкодження [202, с. 117; 205, с. 28].

У 1929 р. виходить ще одна праця І.М. Якімова під назвою «Криміналістика. Кримінальна тактика». У цьому виданні автор вказує, що вирішення питання, де і як шукати злочинця, як здійснювати його переслідування і затримання, розшук викраденого майна, належать до проблем кримінальної тактики [106, с. 46].

Ще через шість років було надруковано перший радянський підручник з криміналістики, в якому зазначалось, що кримінальна тактика «...вивчає, з одного боку, найкращі прийоми для проведення окремих слідчих дій (допитів, оглядів, обшуків тощо), а з іншого – найбільш цілеспрямований взаємний розподіл цих дій, систему і планування процесу розслідування» [104, с. 7]. Водночас, у вступі до наступника підручника з криміналістики 1938 року, один з його авторів - О.У. Зіцер, розтлумачив тактику як систему прийомів досудового слідства (*тут термін «досудове слідство» вживається у значенні сучасного поняття «досудове розслідування», тобто як стадія кримінального провадження, під час якої працівниками органів правопорядку проводиться розслідування злочину – ред. І.Я.*) назвавши її тактикою розслідування злочинів [66, с. 4].

Наведені позиції науковців, на нашу думку, беззаперечно свідчать про те, що на етапі накопичення емпіричного матеріалу, предмет криміналістичної тактики ще не був чітко визначений, оскільки криміналістика, як наука, перебувала на стадії свого формування, а сама тактика не була виокремлена як її структурно-самостійна одиниця. Поряд з цим, аналіз тверджень тогочасних вчених-криміналістів спрямовує нас до думки про існування певної позитивної тенденції – до предмета криміналістичної тактики майже завжди включали певні прийоми розслідування злочинів. У одного вченого це були найбільш доцільні способи і прийоми застосування методів

природничих, медичних і технічних наук щодо розслідування злочинів, у другого – найкращі прийоми для проведення окремих слідчих дій, у третього – система прийомів досудового слідства [99, с. 142].

Більш інтенсивний розвиток наукових положень щодо криміналістичної тактики розпочався у 50-60-х роках ХХ століття, коли остання остаточно була виокремлена в окремий розділ криміналістичної науки. У 1955 році відбулось засідання ради Всесоюзного науково-дослідного інституту криміналістики Прокуратури СРСР, під час якого низка провідних науковців-криміналістів запропонували своє визначення предмета криміналістичної тактики. Зокрема, А.І. Вінберг прийшов до висновку, що до змісту тактики належать вчення про слідчу версію та питання застосування тактики і техніки під час проведення різних слідчих дій; О.М. Васильєв охарактеризував тактику як частину криміналістики, що присвячена завданням та системі прийомів розслідування, загальних для розкриття злочинів усіх видів і становить основу для розробки методики розслідування окремих видів злочинів; Л.М. Гусєв висловив думку, що під тактикою необхідно розуміти частину криміналістики, що вивчає і розробляє методи, способи і прийоми проведення слідства; Г.М. Александров відніс до тактики лише здійснення окремих слідчих дій, а М.В. Терзієв відзначив, що тактика являє собою реалізацію процесуальних норм, які, однак, не доцільно змішувати з криміналістичними порадами [27, с. 154-163].

Дискусія щодо змісту криміналістичної тактики знайшла своє продовження під час наукової конференції у Харківському юридичному інституті в 1956 р. Про це свідчать, зокрема, позиції В.П. Колмакова та О.Н. Колесніченка, які, у своїй спільній доповіді про предмет, завдання та основні положення тактики слідства, запропонували включити до предмета тактики методи визначення правильного напрямку розслідування, вчення про версії, визначення найбільш доцільної послідовності проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, прийоми їх проведення і, нарешті, організацію роботи слідчого та виховання у нього необхідних професійних якостей [88, с. 11].

Системний аналіз подальших визначень поняття «криміналістична тактика», сформованих науковцями в 60-70 рр. XIX століття, знаходить своє відображення у праці науковців М.А. Погорецького та Д.Б. Сергєєвої - «Криміналістична тактика: щодо визначення поняття» [139, с. 5-8]. Сенсу повторювати викладений ними матеріал немає, однак, вважаємо за необхідне погодитися із твердженнями авторів, що на підставі висвітлених науковцями дефініцій можна виокремити кілька основних аспектів, що притаманні тогочасному поняттю «криміналістична тактика»:

- по-перше, криміналістичну тактику розглядали як систему/сукупність наукових прийомів (методів; засобів, правил тощо);

- по-друге, у тогочасних дефініціях містилась вказівка на певні наукові або практичні джерела формування криміналістичної тактики (вимоги кримінального процесуального закону, узагальнення слідчої, судово-слідчої, оперативно-розшукової практик або дані окремих наук: логіки, психології, математики тощо);

- по-третє, під час визначення змісту «криміналістичної тактики» здебільшого зазначалось про ціль застосування названих вище засобів, методів, прийомів (збирання, дослідження і використання доказів у процесі розслідування злочинів; виявлення і встановлення об'єктивної істини у справі; забезпечення правильного визначення напрямку і обсягу розслідування тощо).

Водночас, попри явний прогрес у криміналістичному трактуванні поняття «тактика», його подальше удосконалення науковцями продовжувалось. Підставою для цього, як зазначав Р.С. Белкін, було те, що наведені визначення криміналістичної тактики:

- з однієї сторони - не відображали усіх істотних елементів цього поняття;
- з другої сторони - не містили вказівки на підстави для розробки відповідних прийомів і методів тактики [12, с. 217].

Зважаючи на викладене, зазначеним науковцем, у 1970 р., було запропоновано власне визначення криміналістичної тактики: це система наукових положень і розроблюваних на їх основі рекомендацій щодо організації та планування

попереднього і судового слідства, визначення лінії поведінки осіб, які здійснюють судові дослідження, і прийомів проведення окремих процесуальних дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів, на встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню і приховуванню злочинів [12, с. 217].

Ця дефініція, звичайно, не була останньою спробою науковців з'ясувати зміст поняття «тактика» в її криміналістичному сенсі, однак, як зазначають сучасні вчені-криміналісти, саме це визначення стало найпоширенішим на сьогоднішній день [9, с. 11; 84, с. 568; 111, с. 22-23; 121, с. 68; 139, с. 10; 140, с. 115-116; 156, с. 133; 160, с. 59].

Підтверджується вказана теза і в багатьох працях з криміналістики, в яких саме ця дефініція використовується як основна для тлумачення терміну «криміналістична тактика». Для прикладу, наведемо кілька з них:

– криміналістична тактика – це система наукових положень та розроблених на їх основі відповідно до принципу законності і вимог професійної етики прийомів і рекомендацій щодо наукового планування і організації діяльності зі збирання і дослідження доказів на попередньому і судовому слідстві [6, с. 8];

– криміналістична тактика – це розділ науки криміналістики, що становить систему наукових положень (принципів) і розроблених на їхній основі тактичних прийомів збирання, дослідження і використання доказів з метою організації, планування та здійснення попереднього розслідування і судового слідства [158, с. 5-6];

– криміналістична тактика – це система наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації та планування досудового і судового слідства, визначення лінії поведінки осіб, які здійснюють дізнання, і прийомів проведення окремих слідчих і судових дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів, усунення причин і умов, що сприяють скоєнню і приховуванню злочинів [123, с. 268];

– криміналістична тактика – це система наукових положень і рекомендацій щодо організації та планування досудового і судового слідства, які розробляються на основі визначення оптимальної лінії поведінки осіб, прийомів провадження слідчих і

судових дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів та встановлення обставин, що сприяли вчиненню злочину [90, с. 5];

– криміналістична тактика – це розділ криміналістики, що являє собою систему наукових положень і практичних рекомендацій з організації та планування досудового і судового слідства, що розробляються на основі визначення оптимальної поведінки осіб, які здійснюють доказування, і прийомів провадження слідчих і судових дій [98, с. 145];

– криміналістична тактика – це система наукових положень та розроблених на їх основі практичних рекомендацій з організації і планування досудового розслідування і судового провадження, направлених на збір і дослідження доказів [21, с. 294].

Аналіз цих визначень дає можливість виокремити наступні основні складові, що, на нашу думку, повинні бути відображені у сучасній дефініції криміналістичної тактики:

- це розділ науки криміналістики;
- цей розділ включає в себе систему наукових положень та розроблених на їх основі практичних рекомендацій з організації та планування досудового розслідування та судового провадження;
- вказані наукові положення та практичні рекомендації спрямовані на збирання, дослідження, оцінку і використання доказів.

Крім наведених вище елементів, на нашу думку, в контексті тематики поточного дослідження та популярної в останні роки серед науковців-криміналістів дискусії щодо можливості розширення меж предмета криміналістики через включення до її суб'єктів адвоката-захисника, прокурора, суду (судді), про яку ми уже говорили у попередньому розділі, вважаємо за доцільне, під час формування науковцями-криміналістами власного сучасного визначення терміну «криміналістична тактика», зазначати також і суб'єктний склад, стосовно організації, планування та діяльності якого автори дефініції криміналістичної тактики вважають за можливе розроблення відповідних теоретичних

положень та практичних рекомендацій. Вказане, на наш погляд, не лише чітко окреслить приналежність автора відповідного тлумачення до «табору» прихильників чи противників розширення меж предмета криміналістики а й, у разі співставлення низки таких позицій, відобразить тенденцію щодо підтримки/заперечення відповідних позицій у науковому середовищі, а відтак, в певній мірі, обумовить і вектор подальшого розвитку криміналістичної науки.

Зважаючи на викладене вище, враховуючи номінативні тлумачення терміну «тактика» та зміст найпоширенішого у сучасній науковій літературі визначення поняття «криміналістична тактика» авторства Р.С. Белкіна, а також розділяючи позицію тих науковців, які вважають за можливе розширення предмета криміналістики в контексті її суб'єктного складу та пов'язаних із цим елементів, бажаємо запропонувати наступну дефініцію, що буде в подальшому використовуватись автором для визначення поняття «тактика професійного захисту»: криміналістична тактика – це розділ науки криміналістики, що включає в себе систему теоретичних наукових положень та розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо планування, організації та вчинення суб'єктами кримінального провадження (слідчим, прокурором, адвокатом, судом (суддею)) дій в рамках кримінального провадження, спрямованих на збирання, дослідження, оцінку і використання доказів з метою якнайкращого виконання належних таким суб'єктам процесуальних функцій. Вказане визначення, на наш погляд, позитивно відрізняється від попередньо описаних нами, поєднанням низки особливостей, до яких доречно віднести:

- комплексне сполучення не окремих, а усіх попередньо зазначених нами основних складових сучасної дефініції криміналістичної тактики;
- відображення не лише теоретичного (наукознавчого), а й в певній мірі прикладного аспекту криміналістичної тактики;
- наявність суб'єктної спрямованості відповідних тактичних положень та рекомендацій не лише для слідчих а й для професійних реалізаторів трьох основних кримінальних процесуальних функцій – судді, прокурора та адвоката-захисника;

- поширення можливості застосування відповідних тактичних положень та рекомендацій на різноманітні стадії кримінального провадження.

Наступним основоположним терміном, який підлягає аналізу в межах нашого дослідження, є «захист». В українських словниках це поняття тлумачать у такий спосіб:

- як дія, в значенні захищати, захистити і захищатися, захиститися;
- як заступництво, охорона, підтримка;
- як місце, притулок, де можна захиститися, заховатися від кого-, чого-небудь; укриття;
- як сторона, яка захищає обвинуваченого в суді; оборона;
- в значенні гравців, які в складі спортивної команди захищають якусь частину гравального поля під час гри у футбол, хокей і т. ін.; протилежне напад;
- як прийом гри в шахи [23, с. 432; 114; 170, с. 379; 175].

З наведеного вище вбачається, що на противагу терміну «тактика», термін «захист» має чітке словникове юридичне значення в розумінні сторони, яка захищає обвинуваченого у суді. Поряд з цим, в юридичній науці, зокрема в кримінальному процесі, поняття «захист» здебільшого використовують у розумінні певної правової діяльності [50, с. 155; 119, с. 220-221; 178, с. 268; 184, с. 5; 197, с. 119], а для позначення відповідної сторони застосовують словосполучення «сторона захисту».

Вказаного вектора дотримується також український законодавець. І якщо у ст. 20 КПК України про зміст поняття «захист» говориться дещо опосередковано (*підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом*) [109], то у п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» чітко вказано, що захист - це вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого,

виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення [68].

Що ж стосується криміналістичного тлумачення поняття «захист», то його окремого визначення у наукових працях немає, натомість, вказане слово, найчастіше вживається саме у словосполученні «тактика захисту». Зміст вказаного терміну, одними із перших серед науковців-криміналістів, спробували роз'яснити вчені Г.М. Шафір і Я.С. Аврах. На думку першого з них, тактика дій захисника – це система правил і прийомів роботи захисника, обов'язкових для найбільш успішної діяльності, мистецтво такого поєднання і розміщення законних засобів захисту, що дозволяє захиснику у найкращий спосіб вирішити свою задачу [199, с. 71]. Схоже тлумачення тактики захисту дав і Я.С. Аврах - це мистецтво застосування правил і прийомів, таке їх розташування і поєднання, яке у найкращий спосіб дозволяє захиснику виконати своє завдання [1, с. 131].

Вказані тлумачення «тактики захисту», будучи однозначно прогресивними, у свій час в частині поширення застосування криміналістичних знань на непритаманних для того періоду розвитку науки криміналістики суб'єктів – адвокатів-захисників, водночас відображали лише практичний аспект їхньої тактичної діяльності. Натомість, як вбачається із наведених вище сучасних криміналістичних визначень поняття «тактика», сформованих на основі дефініції Р.С. Белкіна, криміналістичну тактику розглядають як цілісну структуризовану систему, утворену двома відносно самостійними частинами: 1) системою тактичних прийомів і методів як елементів практичної діяльності суб'єктів, що здійснюють чи беруть участь у здійсненні провадження у кримінальній справі; 2) системою наукових положень, на основі яких розробляються й використовуються на практиці тактичні прийоми і методи [160, с. 51-53].

Аналогічний недолік прослідковується і у позиції В.В. Титаренка, який розглядає тактику захисту як правильність, своєчасність вибору та кваліфікованого застосування законних засобів і способів захисту, які в конкретних умовах провадження у справі найефективніше сприяють досягненню цілей, поставлених перед захисником кримінальним процесуальним законом [185, с. 34]. Крім цього, на наш погляд, вказані дефініції містять і інші недоліки, зокрема:

по-перше, у жодному з наведених вище визначень немає вказівки на приналежність тактики захисту до елементів системи саме криміналістичної науки, що, на нашу думку, з огляду на неодноразово згадувану нами дискусійність питання щодо можливості розробки в межах саме науки криміналістики відповідних рекомендацій для діяльності адвокатів-захисників у кримінальному провадженні, виключає, у сукупності з іншими недоліками, можливість використання вказаних дефініцій в якості зразкових для відображення сучасного змісту поняття «тактика захисту»;

по-друге, вживаючи під час формування терміну «тактика захисту» такі оціночні поняття як «правильність» і «своєчасність» В.В. Титаренко дещо віддаляється від загальноприйнятого трактування криміналістичної тактики, складовою частиною якої, як буде обґрунтовано далі, є «тактика захисту»;

по-третє, ставлячи питання існування тактики у залежність від правильності та своєчасності вибору та кваліфікованого застосування законних засобів і способів захисту, вбачається, що автор, виключає можливість існування тактики у випадках так званого «невдалого» застосування законних засобів і способів захисту. Однак, на наш погляд, тут допущена суттєва помилка, адже суть будь-якої тактики, в тому числі і тактики захисту, полягає, передусім, у певному плануванні подальших дій та їх результатів, а успішність (правильність, своєчасність) її застосування, можна оцінювати лише після виконання запланованого.

Водночас, Г.А. Воробйов, пропонував розуміти під тактикою захисту систему наукових положень і рекомендацій, спрямованих на оптимальне здійснення функції захисту [47, с. 11]. Тут, на наш погляд:

- по-перше, існує прямо-протилежний, у порівнянні із визначеннями Г.М. Шафіра, Я.С. Авраха та В.В. Титаренка недолік – відсутність вказівки на практичний аспект (застосування тактичних прийомів і методів) діяльності відповідного суб'єкта кримінального провадження;

- по-друге, наявний той же недолік, що і у вищенаведених визначеннях – відсутність вказівки на приналежність тактики захисту до елементів системи саме криміналістичної науки.

З'ясуванню визначення поняття «тактика захисту» було приділено увагу й українськими науковцями. Зокрема, Т.В. Варфоломеєва, під поняттям «тактика захисту» розуміє створені на основі досягнень науки і досвіду адвокатської діяльності рекомендації щодо розробки оптимального варіанту правової позиції захисту та його реалізації в конкретних умовах і про найбільш ефективні способи здійснення адвокатом дій із захисту прав та законних інтересів громадян [18, с. 48].

О.В. Острогляд та Я.О. Береський зазначають, що тактика захисту – це система розроблених на основі сучасних досягнень науки кримінального процесу та криміналістики, а також загальнонаукових положень і адвокатської практики тактичних прийомів діяльності захисника, рекомендацій з їхнього застосування, а також планування їх застосування у ході конкретної захисної ситуації з метою доведення обставин, що виправдовують чи пом'якшують вину підзахисного, забезпечують його права і свободи у всіх стадіях кримінального процесу [134, с. 134].

В.К. Матвійчук, описуючи тактику захисту під час судового розгляду кримінальної справи, вказує, що її необхідно розглядати як систему наукових положень та заснованих на них рекомендацій із планування та організації захисту, вибору лінії поведінки суб'єктом захисту, з урахуванням взаємовідносин з іншими учасниками процесу, а також інших правил, які застосовуються у відповідності з кримінальним процесуальним законом, і направлені на ефективний захист прав та інтересів підсудного [125, с. 140].

Оцінюючи вказані визначення зауважимо, що на наш погляд однозначно позитивним є те, що у їх змісті проглядаються вказівка на обидві раніше згадувані нами структурні частини, що притаманні криміналістичній тактиці: систему тактичних прийомів і методів як елементів практичної діяльності суб'єктів (в цьому випадку – адвокатів), що беруть участь у здійсненні провадження у кримінальній справі; системою наукових положень, на основі яких розробляються й використовуються на практиці тактичні прийоми і методи.

Окремої уваги потребує вказівка у визначеннях Т.В. Варфоломєєвої, О.В. Острогляда та Я.О. Береського на досвід адвокатської діяльності (адвокатську практику) як на самостійне, поряд з науковими положеннями, джерело для відповідних практичних рекомендацій. З одного боку, видається цілком логічним та правильним, що під час розроблення тактичних рекомендацій для будь-яких суб'єктів кримінального провадження, в тому числі і для адвокатів-захисників, необхідно виходити як з теоретичних положень, що стосуються певної ситуації чи певного питання, так і з актуальної практики їх застосування. З іншого ж боку, може постати питання, чи не є ця ж практика суб'єктів кримінального провадження однією з основ саме наукових положень, з урахуванням яких розробляються відповідні рекомендації для майбутньої діяльності таких суб'єктів, а відтак чи не присутнє у наведених вище визначеннях «тактики захисту» певне дублювання одного і того ж самого джерела: адвокатської практики як одного із джерел наукових положень для розробки відповідних рекомендацій та адвокатської практики як окремого джерела для розробки відповідних рекомендацій? На наш погляд, ця дилема, станом на сьогодні, повинна бути вирішена на користь включення досвіду адвокатської діяльності (адвокатську практику) як окремого, поряд з науковими положеннями, джерела для відповідних практичних рекомендацій, зокрема з тієї причини, що не всі ситуації практичної діяльності суб'єктів кримінального провадження, в тому числі і адвокатів, знайшли, станом на сьогодні, своє відображення у наукових дослідженнях, а відтак, можна змодельовувати ситуації, за яких тактичні рекомендації міститимуть у своїй основі як

досвід адвокатської діяльності (адвокатську практику) саме у цих ситуаціях, так і наукові положення щодо схожих, але не цих же, ситуацій.

Недоліком наведених дефініцій «тактики захисту» авторства українських науковців є уже попередньо згадувана нами відсутність вказівки на приналежність тактики захисту до елементів системи саме криміналістичної науки.

Вказаний перелік досліджуваних визначень був би, на наш погляд, неповним без аналізу найбільш згадуваного у наукових працях тлумачення терміну «тактика захисту» авторства російських вчених О.Я. Баєва та М.О. Баєва. У їхній праці «Захист від обвинувачення в кримінальному процесі. Тактика професійного захисту у кримінальних справах. Право обвинуваченого на захист» міститься наступне визначення: під тактикою професійного захисту у кримінальних справах розуміють підсистему криміналістичної тактики, яка складається з системи розроблених на основі наукових положень криміналістичної тактики відповідних засобів (прийомів, комбінацій, операцій, рекомендацій) допустимого та раціонального подання, дослідження і використання адвокатом доказової інформації, що виправдовує підзахисного чи пом'якшує його вину, які забезпечують права та інтереси останнього в умовах потенційної чи реальної, безпосередньої чи опосередкованої тому протидії зі сторони осіб і організацій, що протистоять захиснику під час виконання ним його кримінальної процесуальної функції [4, с. 14].

Вказане визначення є достатньо громіздким, що, на думку окремих авторів, є його недоліком [138, с. 124]. Однак навряд чи правильно оцінювати те чи інше тлумачення за його розміром, не аналізуючи, в такому випадку, його змісту. У зв'язку з наведеним, ми вважаємо за необхідне зацентувати увагу на інших, більш важливих, на наш погляд, аспектах цієї дефініції.

По-перше, О.Я. Баєв та М.О. Баєв у своєму визначенні терміну «тактика професійного захисту», на противагу іншим цитованих нами науковцям-криміналістам, прямо вказують на приналежність «тактики професійного захисту» до системи «криміналістичної тактики». Така позиція, попри наявність заперечень з боку

окремих науковців [89, с. 93-100; 194, с. 128-129], на нашу думку, є достатньо правильною. Як зазначають М.А. Погорецький та Д.Б. Сергєєва, впродовж розвитку криміналістичної тактики в її системі виділялися та розвивалися слідча тактика, прокурорська тактика, судова тактика, адвокатська тактика (тактика захисника) [140, с. 117]. Поряд з цим, за виключенням слідчої тактики, на сьогоднішній день досі не існує єдиної узгодженої думки щодо того, які ж саме із інших перелічених видів тактик доповнюють систему криміналістичної тактики. Не вдаючись до детального опису цієї проблематики, оскільки вказане уже неодноразово було предметом дослідження окремих науковців криміналістів [42, с. 40-45; 79, с. 7-53; 7, с. 199-200; 75, с. 7-31; 153, с. 63-86] зауважимо, що ми повністю підтримуємо тих вчених, які відстоюють позицію приналежності тактики обвинувачення, тактики захисту та тактики суду (судді) до системи криміналістичної тактики. Водночас, під час обґрунтування власної позиції щодо віднесення тактики захисту до системи криміналістичної тактики, ми виходимо із низки об'єднуючих особливостей, що притаманні як «тактиці захисту», так і іншим підсистемам «криміналістичної тактики», зокрема, і всіма визнаній «слідчій тактиці», а саме:

- направленість на виконання спільних для всіх учасників кримінального провадження завдань, визначених у ст. 2 КПК України;
- наявність спільної сфери застосування – кримінального судочинства;
- можливість використання під час здійснення захисту сформованих в межах криміналістичної науки загальних тактичних прийомів, спрямованих на задоволення, перш за все, потреб слідчої практики ;
- наявність спільної криміналістичної методологічної основи.

По друге, як вбачається з наведеної дефініції, на відміну від тлумачень тактики захисту авторства Т.В. Варфоломеєвої, О.В. Острогляда та Я.О. Береського, у ньому не міститься посилання на досвід адвокатської діяльності (адвокатську практику) як на самостійне джерело для відповідних практичних рекомендацій. Вказане, з огляду на

висловлену нами раніше позицію щодо цієї проблематики, є, на наш погляд, недоліком зазначеного визначення.

Підсумовуючи викладене, вважаємо за можливе сформулювати наступне визначення поняття тактика професійного захисту:

Тактика професійного захисту (тактика діяльності адвоката-захисника) – це підсистема криміналістичної тактики, що включає в себе сукупність теоретичних наукових положень і положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо планування, організації та вчинення адвокатом-захисником дій в рамках кримінального провадження, спрямованих на збирання, дослідження, оцінку і використання доказів з метою якнайкращого виконання належної такому суб'єкту процесуальної функції захисту.

На нашу думку, таке визначення тактики професійного захисту, у порівнянні із попередньо окресленими, є більш вдалим, оскільки комплексно включає в себе:

- вказівку на приналежність тактики професійного захисту до елементів системи криміналістичної науки, а саме – до криміналістичної тактики;
- вказівку на адвокатську практику як самостійне джерело для розробки відповідних практичних рекомендацій;
- поєднання двох відносно самостійних частин: теоретичної – система наукових положень і положень адвокатської практики, та практичної – система дій, в рамках кримінального провадження, спрямованих на збирання, дослідження, оцінку і використання доказів.

Аналізуючи поняття «тактика», ми уже зазначали, що одне із перших трактувань цього терміну, в його криміналістичному аспекті, знаходить своє відображення у книзі Альберт Вейнгарта «Кримінальна тактика. Посібник для розслідування злочинів». Водночас, поряд із словом «тактика», науковець вживає також і схожий за змістом термін - «стратегія»: *«книга ця має на меті бути керівництвом із складання схожих планів розслідування і їх виконання. Вона повинна дати криміналісту-практику все те, разом узяте, що стратегія і тактика дають військовому»*. Відтак, не будучи

окремим предметом нашого дослідження, все ж, в його рамках, ми вважаємо за необхідне здійснити також поверхнєве розмежування термінів «тактика» та «стратегія», з тим, щоб в подальшому визначити, роль та значення кожного із них в діяльності адвоката-захисника у кримінальному провадженні.

Поняття «стратегія», знаходить своє відображення у багатьох працях науковців з гуманітарних та природничих наук. Більшість із них єдині у своїй позиції щодо того, що, цей термін, як і термін «тактика» має військове коріння та походить від грецьких слів «stratus» – військо, «ago» – веду, що у первісному значенні означало уміння складати загальний план військової компанії, битви або визначати напрямок головного удару, розподіляти ресурси, схеми їх використання за можливих варіантів перебігу подій [76, с. 15-20; 86, с. 160; 155, с. 64-66].

Поряд з цим, в сучасних українських словниках поняття «стратегія» має дещо ширше тлумачення та найчастіше вживається в таких значеннях:

- як мистецтво підготовки і ведення війни та великих воєнних операцій // наука про ведення війни — вища воєнна наука;
- як мистецтво економічного, суспільного і політичного керівництва масами, яке має визначити головний напрям їх дій, вчинків;
- як спосіб дій, лінія поведінки кого-небудь;
- як мистецтво планування чого-небудь, засноване на точних розрахунках, прогнозах, визначені черговості дій [23, с. 1399; 114; 168, с. 513; 172, с. 751; 163].

Порівняння наведених дефініцій із попередньо викладеними словниковими тлумаченнями поняття «тактика» дає підстави для висновку, що вказані терміни можуть співвідноситись між собою або як рівноцінні (синоніми в значенні «способу дії, лінії поведінки особи»), або як частина і ціле (тактика - як частина стратегії, в значенні складової військового мистецтва, що включає теорію й практику підготовки, організації та ведення бою, а стратегія – як ціле, в значенні самого мистецтва підготовки і ведення війни). Водночас, незважаючи на таку лексикологічну неоднозначність, у працях науковців-криміналістів, як іноземних, так і українських,

присвячених цьому питанню, здебільшого простежується однотайність в питанні співвідношення цих двох понять. Так вчений Г.О. Зорін розглядає криміналістичну стратегією як розподіл пріоритетів під час перевірки версій і визначення меж етапів, в рамках яких планується тактика операцій і окремих слідчих дій; формування системи цілей і розподіл їх на "дереві цілей" згідно з тим чи іншим етапом розслідування; мистецтво керування процесом розслідування кримінальної справи в цілому [69, с. 21]. Поряд з цим, науковець вважає «стратегію» і «тактику» парними категоріями стосовно розслідування злочинів, зазначаючи, що їх розмежування полягає в наступному:

1) тактика пов'язана з системою прийомів і методів під час виконання окремих слідчих дій, тобто забезпечує роботу на малій ділянці, малими кроками;

2) стратегія об'єднує тактику окремих дій в єдиний, збалансований, органічно поєднаний механізм провадження слідства у справі в цілому [69, с. 37].

З наведеного вбачається, що терміни «криміналістична тактика» та «криміналістична стратегія», в розумінні Г.О. Зоріна, розглядаються як частина та ціле.

Аналогічна позиція, з точки зору співвідношення цих понять, міститься у працях вчених Ф. Геердса та К. Графла. Перший, окреслюючи відмінності криміналістичної тактики і криміналістичної стратегії, писав: «у той час, як у момент застосування первинних (невідкладних) заходів для доцільності дій значення надається тактико-криміналістичній концепції (плану), для якої, в окремих формах злочинного образу дій, необхідна все ж таки, конкретика, то завданням криміналістичної стратегії є координація тактичних і оперативних заходів на високому або найвищому рівні з тим, щоб якомога точніше досягти визначених кримінально-політичних цілей шляхом оптимального взаємодії всіх сил» [206, с. 59].

Водночас, К. Графл, зазначав, що на противагу криміналістичній тактиці, що являє собою сукупність всіх психологічних і тактичних принципів і методів розкриття та попередження конкретного злочину, криміналістична стратегія виробляє загальну концепцію кримінально-поліцейської діяльності [207, с. 379]. Попри певну відмінність змісту вказаних тверджень, у них також чітко прослідковується тенденція до розуміння

поняття «криміналістичної тактики» як частини загальної «криміналістичної стратегії».

Така ж думка притаманна і деяким українським науковцям. Зокрема, Ф.С. Денисюк вказує, що тактика – це частина стратегії, яка визначає шляхи й засоби, форми і способи боротьби, найбільш відповідні конкретній обстановці в даний момент і які найвірніше забезпечують успіх [59, с. 178].

С.А. Книженко, висвітлюючи аналіз співвідношення термінів «стратегія» та «тактика» в різноманітних галузях знань (соціології, економіці, психології, педагогіці) вказує, що практично в будь-якій діяльності зі стратегією пов'язують перспективні напрямки, прогнозування, визначення спільних завдань. Рішення ж поточних (найближчих) завдань - прерогатива тактики [77, с. 227].

Н.В. Хмелевська, у своїй праці «Стратегія забезпечення правової допомоги адвокатом в кримінальному провадженні» підтримує позицію, висловлену авторами підручника «Теорія держави і права. Академічний курс» (О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко) щодо того, що система способів і методів, спрямованих на досягнення найближчих цілей, складає юридичну тактику, а скерованих на досягнення головних, фундаментальних цілей – юридичну стратегію [196, с. 196]

Отже, з огляду на наведені вище словникові тлумачення та наукові положення, ми робимо висновок про те, що поняття «стратегія» є більш широким за своїм змістом аніж поняття «тактика», і вказані терміни співвідносяться між собою як ціле та частина. Водночас, правильність використання вказаних понять у криміналістичній теорії щодо тієї чи іншої діяльності учасників кримінального провадження залежить від окремо визначеної індивідуальної ситуації. Для наочності вказаної тези наведемо наступний приклад: система теоретичних наукових положень та розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо організації та планування адвокатом-захисником своєї діяльності в рамках усього досудового розслідування може розцінюватись як стратегія професійного захисту у співвідношенні, наприклад, до системи теоретичних наукових положень та розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо організації та

планування адвокатом захисником своєї діяльності щодо участі в окремій слідчій дії (допиту підозрюваного тощо), яка у цьому випадку виступатиме як тактика професійного захисту. Водночас, ця ж система теоретичних наукових положень та розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо організації та планування адвокатом захисником своєї діяльності в рамках усього досудового розслідування може бути розцінена як «тактика професійного захисту» у співвідношенні до системи теоретичних наукових положень та розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо організації та планування адвокатом захисником своєї діяльності в рамках усього кримінального провадження, яка, відповідно, іменуватиметься як «стратегія професійного захисту».

За наведеного вище розмежування термінів «криміналістична тактика» та «криміналістична стратегія» постає питання щодо місця криміналістичної стратегії у системі криміналістики. Так, окремі науковці пропонують виокремлення криміналістичної стратегії в окремий розділ криміналістики [70, с. 22; 106, с. 27-28]. Така ідея, як на думку низки вчених-криміналістів [11, с. 80; 14, с. 30; 52, с. 90-91], так і на нашу думку, є достатньо дискусійною, зокрема, і з огляду на взаємозв'язок та взаємозамінність цього терміну і терміну «тактика», що було відображено нами попередньо. Відтак, у цьому аспекті більш привабливою є позиція В.Д. Берназа та П.В. Берназа, які, зазначаючи, що не можна відривати стратегію від тактики - ці поняття взаємозалежні як у теоретичному плані, так і з практичної прикладної сторони, оскільки не можливо застосовувати тактичні прийоми, комбінації, операції, не враховуючи при цьому стратегічні цілі й, навпаки, стратегії без тактики не буває й бути не може, приходять до висновку про можливість вивчення як положень криміналістичної тактики, так і положень криміналістичної стратегії в рамках спільного для них розділу криміналістики під назвою «Криміналістична тактика й стратегія» [14, с. 30]. Водночас, на наш погляд, реалізація цієї тези, це більше питання бажаного майбутнього, а станом на сьогодні, з огляду на наявну малу кількість наукових розробок, пов'язаних із вказаною проблематикою, а відтак і відсутність її

загальнокриміналістичного значення, вважаємо, що розгляд відповідних положень доцільно здійснювати саме в межах розділу «Криміналістична тактика».

За наведеного, беручи за «одиницю виміру» окреме кримінальне провадження, вважаємо за можливе запропонувати наступні визначення понять «криміналістична стратегія» та, відповідно, «стратегія професійного захисту».

Криміналістична стратегія – це система теоретичних наукових положень і положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо планування, організації та вчинення суб'єктами кримінального провадження (слідчим, прокурором, адвокатом, судом (суддею)) усіх дій в рамках кримінального провадження, спрямованих на збирання, дослідження, оцінку і використання доказів з метою якнайкращого виконання належних таким суб'єктам процесуальних функцій.

Стратегія професійного захисту - це підсистема криміналістичної стратегії, що включає в себе сукупність теоретичних наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо планування, організації та вчинення адвокатом-захисником усіх дій в рамках кримінального провадження, спрямованих на збирання, дослідження, оцінку і використання доказів з метою здійснення якнайкращого захисту законних прав, свобод та інтересів підзахисного.

2.2. Закономірності тактики професійного захисту на стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень

Досліджуючи та формулюючи у попередньому підрозділі визначення поняття «тактика професійного захисту» нами було взято за основу вказівку на планування, організацію та вчинення адвокатом-захисником дій в рамках кримінального провадження. Водночас, загальновідомим є той факт, що будь-яке кримінальне провадження в Україні, як і будь-яка діяльність в його межах, здійснюється не хаотично, а з прив'язкою до певної стадії (стадійно), про що, зокрема, зазначають і автори першого науково-практичного коментаря до КПК України [110, с. 24]. Поряд з цим, необхідно зауважити, що попри наявність у науковій літературі різноманітних поглядів на назву та кількість стадій кримінального провадження [108, с. 3-4; 110, с. 24; 116, с. 77], беззаперечним, на наш погляд, є той факт, що основу будь-якого кримінального провадження складають дві з них: стадія досудового розслідування та стадія судового розгляду. Зважаючи на викладене, в контексті саме цих стадій видається за доцільне першочергово здійснювати дослідження закономірностей тактики професійного захисту у кримінальному провадженні.

Участь адвоката-захисника у досудовому розслідуванні кримінального провадження розпочинається з моменту його залучення до такого підозрюваним чи іншими особами, що наділені відповідним правом/обов'язком згідно норм чинного КПК України [109]. Водночас, сам момент такого залучення може бути найрізноманітнішим: після затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, після повідомлення особі про підозру, після обрання запобіжного заходу, після проведення окремих слідчих дій тощо. Вказаний перелік, в силу індивідуальних особливостей кожного окремого кримінального провадження – безмежний, однак, на наш погляд, саме момент залучення адвоката-захисника до участі у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування є одним із визначальних об'єктивних чинників, що впливають на зміст обраної адвокатом тактики

професійного захисту на стадії досудового розслідування у будь-якому кримінальному провадженні. Щоб пояснити власну думку наведемо умовний приклад: існує два кримінальних провадження. У першому з них, адвоката-захисника залучено одразу після повідомлення особі про підозру та до проведення слідчим першого допиту, у другому – уже після проведення такого допиту. Відтак, у першому випадку, залучений адвокат-захисник має можливість під час планування та організації подальших дій сторони захисту розраховувати на повідомлення підзахисним під час його допиту лише тієї інформації, яка буде попередньо узгодженою із ним та корисною для цієї тактики захисту. У другому випадку такої можливості не має і адвокат, плануючи та організовуючи подальші дії, повинен виходити із уже повідомленої підзахисним інформації, якою б вона не була.

З наведеного вище прикладу чітко простежується закономірна залежність змісту тактики професійного захисту на стадії досудового розслідування того чи іншого кримінального правопорушення від моменту залучення адвоката-захисника для участі у відповідному розслідуванні. Водночас, вибір та зміст тієї чи іншої тактики професійного захисту на стадії досудового розслідування у будь-якому кримінальному провадженні, як показує проведене автором анкетування адвокатів (додаток А; додаток Б, п. 7-12), закономірно залежить не лише від моменту залучення адвоката-захисника, а й від низки інших обставин, зокрема:

- ставлення підзахисного до інкримінованого йому кримінального правопорушення (це підтвердили 93% опитаних респондентів);
- наявних у підзахисного відомостей, що стосуються вказаного провадження (це підтвердили 92% опитаних респондентів);
- кримінально-правової кваліфікації вчиненого протиправного діяння (це підтвердили 89% опитаних респондентів);
- відомостей про наявні у сторони обвинувачення докази вини підзахисної особи (це підтвердили 92 % опитаних респондентів);

- положень чинного законодавства та судової практики щодо аналогічних правовідносин (це підтвердили 97% опитаних респондентів).

Окреслена залежність тактики професійного захисту від низки перелічених вище обставин, як видається, є загальновідомою інформацією для будь-якого адвоката-захисника. Поряд з цим, загальновідомий характер цієї інформації аж ніяк, на наш погляд, не виключає її закономірного характеру для планування та організації адвокатом-захисником тих дій, які він вважає за доцільне здійснити з метою отримання відповідних доказів у кримінальному провадженні. Іншими словами, від з'ясування вказаних обставин безпосередньо залежить вектор діяльності адвоката-захисника з пошуку, оцінки та подальшого використання доказів у будь-якому кримінальному провадженні. Так, чи у кримінальних правопорушеннях проти життя та здоров'я особи, чи у кримінальних правопорушеннях проти власності, чи у кримінальних правопорушеннях проти довкілля тощо, якщо, умовно кажучи, особа заперечуватиме свою вину і це не суперечитиме у своїй сукупності ані наявній у сторони захисту інформації щодо вказаного кримінального провадження (від самого підозрюваного, від свідків, із матеріалів кримінального провадження тощо), ані законодавчим приписам та судовій практиці, закономірно, що основна діяльність адвоката-захисника буде спрямована на пошук, оцінку та подальше використання доказів, що виправдовують таку особу. Якщо ж особа не заперечуватиме своєї вини і така підтверджуватиметься, у своїй сукупності, наявною у сторони захисту інформацією щодо вказаного кримінального провадження (від самого підозрюваного, від свідків, із матеріалів кримінального провадження тощо), законодавчими приписами та судовою практикою, знову ж таки, закономірно, що основна діяльність адвоката-захисника буде спрямована на пошук, оцінку та подальше використання доказів, що в тій чи іншій мірі пом'якшують покарання.

На наш погляд, окреслена вище залежність тактики професійного захисту від уже неодноразово перелічених обставин, на кшталт моменту залучення адвоката-захисника до участі у кримінальному провадженні, ставлення підзахисного до інкримінованого

йому кримінального правопорушення; наявних у підзахисного відомостей, що стосуються вказаного провадження тощо, є ні чим іншим, як однією із криміналістичних закономірностей адвокатської діяльності у кримінальному провадженні загалом, так і однією із закономірностей тактики професійного захисту на стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень зокрема.

Водночас зауважимо, що з'ясування зазначених вище обставин, здебільшого, відбувається в рамках підготовки адвоката-захисника до участі у досудовому розслідуванні. Центральним елементом такої підготовки, на наш погляд, є спілкування захисника із підозрюваною особою. З сторони адвоката таке спілкування передбачає як безпосередню розмову із підзахисним, так, знову ж таки, ретельну інтелектуальну та практичну підготовку до неї, метою якої є не лише забезпечення «всеозброєності адвоката» під час зустрічі із клієнтом, а й упередження можливих негативних (для майбутнього вибору тактики професійного захисту) наслідків поведінки самого підозрюваного. З огляду на це, а також враховуючи норми чинного КПК України, процес підготовки захисника до спілкування з підзахисним, на наш погляд, може передбачати вчинення, зокрема, наступних діянь:

- повідомлення підзахисного (шляхом його безпосереднього інформування чи через особу, яка здійснює залучення захисника за проханням чи згодою підзахисного) про необхідність відмовитись давати будь-які пояснення, показання до зустрічі із захисником. Вказана порада стосується і тих пояснень, показань, які, на думку підзахисного, виправдовують його, адже останній, здебільшого через відсутність необхідних юридичних знань або у зв'язку з наявним психологічним станом, може неправильно трактувати ті чи інші обставини провадження, вважаючи їх корисними для свого захисту, хоча насправді вони такими не є;

- підготовка документів, необхідних для підтвердження повноважень захисника чи його залучення до участі в кримінальному провадженні (свідцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю; ордер, договір із захисником або

доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги);

- підготовка документів, що посвідчують особу захисника (перелік таких документів передбачено ст. 13 Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» [149]. Що цікаво, у вказаному переліку відсутнє посвідчення адвоката;

- у разі наявності інформації про правову кваліфікацію та обставини кримінального правопорушення - пошук та аналіз чинного законодавства і судової практики, що стосуються такого правопорушення, (зокрема, щодо суб'єкта, суб'єктивної сторони, об'єкта, об'єктивної сторони кримінального правопорушення, обставин, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність, підстав для звільнення від кримінальної відповідальності чи від відбуття покарання тощо), аналіз криміналістичної літератури щодо питань тактики та методики здійснення слідчими (прокурорами) досудового розслідування та тактики і методики професійного захисту на стадії досудового розслідування у подібних ситуаціях;

- опрацювання наукової літератури, в тому числі і криміналістичної, щодо питань спілкування адвоката-захисника із клієнтом;

- пошук та отримання допомоги, зокрема, у формі консультацій, від певних спеціалістів, щодо питань, які виникають у адвоката-захисника під час підготовки до бесіди з підзахисним та є незрозумілими чи недостатньо зрозумілими для нього (наприклад, консультації з колегами-адвокатами щодо правильного розуміння та/або застосування тієї чи іншої правової норми) тощо;

- підготовка правової бази (законів та інших нормативно-правових актів, їх коментарів, судових рішень) та інших документів, що можуть бути корисними під час розмови із підзахисним та/або стосуються вчиненого кримінального правопорушення;

- підготовка технічних та інших засобів, що можуть бути корисними під час розмови із підзахисним (наприклад, ручка та блокнот для запису показань підзахисного, диктофон, ноутбук, модем тощо);

Зрозуміло, що вказаний перелік не є вичерпним, а вибір конкретних дій та послідовності їх вчинення залежить від безлічі суб'єктивних та об'єктивних чинників, наявних у тій чи іншій ситуації (час на підготовку до бесіди, обізнаність з конкретним кримінальним провадженням, поінформованість про особу-підзахисного, володіння теоретичним правовим матеріалом, досвід практичної діяльності адвоката, зокрема і в аналогічних справах тощо). Однак, зауважимо, що певні дії з підготовки до розмови із підзахисним мають та можуть бути вчинені адвокатом в будь-якій ситуації. Серед таких необхідно виокремити повідомлення підзахисного про необхідність відмовитись давати будь-які пояснення, показання до зустрічі із захисником, підготовка документів, необхідних для підтвердження повноважень захисника чи його залучення до участі в кримінальному провадженні а також підготовка документів, що посвідчують особу захисника. Перша з названих дій може бути вчинена адвокатом за будь-якої ситуації, оскільки до участі в кримінальному провадженні адвокат залучається, а не вступає в процес із власної ініціативи. Щодо другої та третьої дій, необхідність їх вчинення впливає безпосередньо із норм КПК України, оскільки, за відсутності названих вище документів, адвокат може бути не допущеним до участі у досудовому розслідуванні кримінального провадження. І тут, видається за можливе, говорити навіть про певну закономірну залежність участі адвоката-захисника у кримінальному провадженні від пред'явлення ним відповідних підтверджуючих документів. Вказане, дещо опосередковано, але може мати вплив і на тактику професійного захисту (її вибір та зміст). Як умовний приклад такого «ланцюжка подій» - ситуація, за якої про вказане непред'явлення документів стане відомо підзахисному, що сформує у нього сумнів щодо професіоналізму захисника, а відтак може вплинути, зокрема, на повноту та достовірність повідомлених захиснику обставин справи. А це, як ми уже зазначали, є однією із визначальних обставин під час вибору певної тактики захисту. І у тому

випадку, коли першопочатково адвокату-захиснику не було повідомлено певних обставин і він, без їх урахування, обрав певну тактику професійного захисту, в подальшому, коли вказані обставини стануть відомими, може виникнути ситуація, за якої необхідно буде змінювати попередньо обрану тактику, а вчиненні відповідно до такої попередньо обраної тактики дії можуть мати непоправимий негативний вплив на загальний результат здійснюваного захисту.

Після підготовки до бесіди відбувається безпосередня розмова адвоката із підзахисним. Її основною метою, на нашу думку, повинні бути:

- безпосереднє з'ясування ставлення підзахисного до інкримінованих йому кримінального правопорушення. Тут можливі три варіанти: погоджується із інкримінованим йому кримінальним правопорушенням повністю; не погоджується із інкримінованим йому кримінальним правопорушенням повністю; погоджується/не погоджується із інкримінованим йому кримінальним правопорушенням частково;

- безпосереднє з'ясування усіх відомих клієнту обставин кримінального провадження а також дій (їх змісту та результату), що були вчинені представниками органів досудового розслідування чи прокуратури уже до моменту спілкування.

Передумовою для отримання від підзахисного наведеної вище інформації, на наш погляд, є встановлення психологічного контакту між ним та адвокатом. Вказане, водночас, є основою для формування взаєморозуміння і довіри між зазначеними представниками сторони захисту та сприяє адвокату-захиснику не лише в отриманні від підзахисного якомога більш повного та правдивого викладу усіх відомих йому обставин (пояснення власного ставлення до інкримінованого кримінального правопорушення, висловлення свого бачення бажаного результату співпраці з адвокатом тощо), а і підвищенню шансів на погодження клієнта із пропонованими йому адвокатом-захисником позицією у справі, діями, які необхідно вчинити, або від вчинення яких доцільно відмовитись, поясненнями, показаннями, які необхідно надати, або від надання яких доцільно відмовитись тощо.

Процес встановлення психологічного контакту з підзахисним є найбільш складним у ситуації, коли останній не знайомий з адвокатом (наприклад, у випадках залучення захисника слідчим, прокурором для здійснення захисту за призначенням – ст. 49 КПК України) [137, с. 334]. За таких умов, для налагодження взаємозв'язку із клієнтом, вбачається за необхідне використання адвокатом наступних рекомендацій з організації та здійснення власної діяльності:

1. Під час зустрічі з підзахисним (особливо під час першої зустрічі) адвокат повинен мати гарний зовнішній вигляд, важливим елементом якого є наявність відповідного одягу та взуття. Як говориться в одному відомому українському прислів'ї «зустрічають за одягом, а проводжають за розумом». Вказане, на думку науковців Т.О. Марценюк та Т.О. Новик, яскраво демонструє факт того, що зовнішній вигляд – це перше, що ми помічаємо в людині, і саме в перші секунди зустрічі ми, на основі зовнішніх ознак, робимо висновки про те, кого бачимо перед собою. Водночас, костюм містить коди, що дають уявлення про те, ким є людина, яка перед нами. Він може надавати інформацію, хоча й не завжди точну, про деякі соціально-демографічні характеристики: стать, вік, місце проживання, про тип зайнятості, клас [124, с. 124]. Із наведеними вище твердженнями важко не погодитися, адже під час знайомства з невідомою людиною, будь-хто з нас, а не лише підзахисний, перш за все звертає увагу на зовнішній вигляд незнайомця, а вже після цього відбувається безпосереднє спілкування та оцінка його внутрішніх якостей. З цього приводу достатньо вдало виразився О.М. Скрябін, зазначивши, що саме зовнішній вигляд відповідає за такий важливий чинник, як перше враження [189, с. 21]. У зв'язку з наведеним, можна констатувати, що адвокат завжди повинен мати охайний та акуратний зовнішній вигляд, що включає в себе як відповідну доглянутість тіла (обличчя, рук тощо) так і доглянутість одягу і взуття (чистота, попросованість, напастованість тощо).

Поряд з цим, не таким однозначним, з теоретичної точки зору, виступає інше, пов'язане із проблематикою зовнішнього вигляду адвоката-захисника, питання підбору відповідного стилю одягу та взуття. З одного боку, зважаючи на усталені в

суспільстві погляди щодо зовнішнього вигляду будь-якого юриста, в т.ч. адвоката, видається, що в більшості випадків, саме особа в стриманому класичному одязі (для чоловіка, наприклад, в сорочці, костюмі та туфлях), викликатиме в підзахисного враження професіонала своєї справи якому можна довіритись та розповісти усі відомі подробиці, що стосуються вчиненого правопорушення. З іншої сторони, заслуговує на увагу і думка науковця Іщенко Н.А., яка, описуючи стиль та імідж ділової людини зазначає: «Ви маєте одягатися для інших (клієнтів, ділових партнерів). Робота з клієнтами, представниками інших фірм, компаній також впливає на стиль вашого одягу. Одягаючись на роботу, не забувайте, що ваше вбрання має бути таким, щоб працюючі з вами люди почували себе комфортно» [150, с. 22]. Відтак, виникає питання: чи не буде доцільнішим, в окремих ситуаціях, зважаючи на відомі адвокату індивідуальні особливості особи підзахисного (вік, світогляд, певні вподобання, конфліктність під час спілкування з дорослими тощо), для налагодження необхідного психологічного контакту, обрати більш звичний для повсякденного життя стиль одягу та взуття (наприклад футболки, джинсів та кросівок). Видається, що відповідь на вказане питання повинна бути ствердною. Водночас, як показало проведене нами анкетування, понад 90 % адвокатів обирають для першої зустрічі з клієнтом класичний одяг, що формує певну своєрідну закономірність адвокатської діяльності (додаток А; додаток Б, п. 13). Тут, знову ж таки, як і у випадку з раніше описаним нами питанням підготовки підтверджуючих повноваження та особу захисника документів, вибір одягу та взуття може також мати певний опосередкований вплив і на тактику професійного захисту. Умовний приклад такого аналогічний уже наведеному нами раніше умовному прикладу із документами, тільки у цьому випадку сумнів підзахисного у професіоналізмі адвоката може бути викликаний стилем одягу та взуття останнього.

2. Після першого невербального контакту з підзахисним, відбувається і перша вербальна взаємодія. Як зазначає Н.В. Ботвина, хоча зовнішні ознаки дуже важливі, велику значимість для складання думки про адвоката, безумовно, має безпосереднє спілкування з ним, в процесі якого клієнт з досить великою часткою

ймовірності може з'ясувати, який юрист насправді [15, с. 2]. Розмову із підзахисним, як, в принципі, і з будь-якою іншою незнайомою людиною, необхідно розпочати із ввічливого привітання та надання короткої інформації про себе. Така інформація, як вважає Т.В. Варфоломеева, повинна включати:

- відомості про прізвище, ім'я та по-батькові адвоката;
- відомості про форму здійснення ним адвокатської діяльності (індивідуально чи в складі адвокатського бюро, адвокатського об'єднання);
- відомості про особу, яка призначила захисника та підстави такого призначення [95, с. 317].

Крім наведеного вище, на нашу думку, з урахування вимог правил адвокатської етики, доцільним буде повідомлення підзахисному також відомостей про загальний стаж роботи в галузі юриспруденції, про компетенцію та досвід (звичайно ж позитивний) у веденні відповідних кримінальних проваджень а також про обставини, що можуть вплинути на можливе виникнення конфлікту інтересів. Після цього необхідно запропонувати самому підзахисному поставити запитання, що стосуються особи захисника та надати обґрунтовані відповіді на них. Надалі адвокату необхідно уточнити, чи бажає підзахисний після отриманої наведеної вище інформації, щоб захист його прав, свобод і законних інтересів здійснював саме цей юрист. В цьому випадку, на наш погляд, підзахисному необхідно роз'яснити два важливі аспекти здійснення захисту конкретним адвокатом:

- по-перше, у разі згоди підзахисного на його захист певним адвокатом, останній, за загальним правилом, самостійно не може відмовитись від захисту [137, с. 334];
- по-друге, на противагу адвокату, підзахисний, внаслідок приписів ст. 54 КПК України, вправі відмовитись від захисника/замінити його на будь-якій стадії кримінального провадження [109].

Якщо після роз'яснення наведених положень підзахисний погоджується на його захист запрошеним адвокатом, у момент такої згоди захист вважається прийнятим.

3. Важливим чинником, для формування між адвокатом та підзахисним взаємовідносин довіри та відкритості, є повідомлення останньому як належних йому прав та обов'язків за діючим законодавством, так і відповідних прав та обов'язків адвоката-захисника у кримінальному провадженні. Оскільки кількість таких прав та обов'язків є достатньо великою, вбачається за доцільне запропонувати наступну послідовність дій щодо їх викладу:

- перелічити вказані права (якщо дозволяє час – то всі з них, якщо ні – то найнеобхідніші у конкретній ситуації) із зазначенням їх короткого змісту. Для полегшення сприйняття такої інформації та подальшого оперування нею, можна надати підзахисному попередньо підготовлений письмовий варіант пояснених прав та обов'язків;

- шляхом постановки запитань (наприклад, «чи зрозумілі Вам перелічені права?», «чи є необхідність у роз'ясненні перелічених прав?», «чи є у Вас запитання щодо змісту перелічених прав» тощо), переконатись у їх правильному розумінні підзахисним;

- у випадку необхідності (коли сам підзахисний про це попросив, чи коли ви вбачаєте це за доцільне), детально розтлумачити зміст та способи реалізації того чи іншого права (обов'язку), наголосити на окремих, найбільш важливих аспектах, навести конкретні приклади із практичної діяльності.

Чітке роз'яснення адвокатом вказаних прав та обов'язків вже само собою матиме позитивний вплив на формування нормальних взаємовідносин із клієнтом, адже висвітлить його як професіонала своєї справи. Водночас, в контексті побудови взаєморозуміння і довіри між захисником та його клієнтом, як передумови для щирого та відкритого спілкування, вбачається за необхідне, в будь-якій ситуації, здійснити роз'яснення підзахисному суті передбаченого законом обов'язку захисника не розголошувати без його згоди відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю в кримінальному провадженні і становлять адвокатську або іншу охоронювану законом таємницю. Тут, також, необхідно процитувати положення ст. 22 Закону України «Про

адвокатуру та адвокатську діяльність», у якій чітко зазначено відомості, що належать до категорії «адвокатська таємниця»: це будь-яка інформація, що стала відома адвокату, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності. Подання вказаного матеріалу у доступній для клієнта формі лише сприятиме подоланню останнім боязні відкритися невідомій людині, якою, в цьому випадку, є адвокат. Вказане, своєю ж чергою, допоможе сформувати атмосферу повної довіри, в умовах якої підзахисний буде щирим та відвертим із захисником як щодо обставин справи, так і щодо власного ставлення до інкримінованого йому кримінального правопорушення.

4. Під час зустрічі із підзахисним не можна забувати також і про так звані засоби невербальної комунікації – рухи, міміку, жести, інтонацію голосу тощо [151, с. 122]. Використання кожного із них, на нашу думку, повинне, здебільшого, відповідати правилу «золотої середини»: мало - погано, багато - погано, а середньо - якраз добре. Водночас, уміле застосування наявного в адвоката арсеналу засобів невербального спілкування може посприяти в розкритті різноманітних індивідуально-психологічних особливостей підзахисного, в з'ясуванні притаманних йому соціально-групових та культурно-національних ознак, в демонстрації бажання вислухати, зрозуміти та допомогти клієнту (майбутньому клієнту) та, зрештою, в створенні атмосфери довіри та взаєморозуміння під час зустрічі. А саме це і потрібно.

Після налагодження психологічного контакту з підзахисним можна переходити до з'ясування його ставлення до пред'явленої підозри. Вказане, на наш погляд, є центральним елементом у виборі тактики професійного захисту на стадії досудового розслідування кримінального провадження, та може мати три можливих варіанти:

- підзахисний погоджується із інкримінованим йому кримінальним правопорушенням повністю;
- підзахисний не погоджується із інкримінованим йому кримінальним правопорушенням повністю;
- підзахисний частково погоджується/не погоджується з інкримінованим йому кримінальним правопорушенням.

Якщо з першим та другим варіантом все, в принципі, цілком зрозуміло, то позиція підзахисного, коли він частково погоджується/не погоджується з пред'явленою підозрою може мати у своїй основі різноманітні чинники, зокрема:

- оспорення обсягу інкримінованих йому діянь (наприклад, кількості епізодів кримінально-протиправної діяльності);
- оспорення правильності кваліфікації дій;
- оспорення юридично значущих фактів [196, с. 195].

За наведеного вище вважаємо, що вирішення питання ставлення підзахисного до пред'явленої підозри, у часовому вимірі, повинне передувати безпосередньому з'ясуванню відомих підзахисному обставин кримінального провадження. Вказане, на наш погляд, зумовлено тим, що відповідь на це питання є основою для розуміння захисником того, в якому напрямі спрямувати подальшу бесіду, на які обставини, під час розповіді клієнта, необхідно звернути особливу увагу, а які не мають вагомого значення, чи відповідає розуміння справи клієнтом описуваним ним обставинам, чи відповідають бажання підзахисного реальним можливостям тощо.

Зміст наступної стадії спілкування з підзахисним складає безпосереднє з'ясування усіх відомих йому обставин кримінального провадження а також дій (їх змісту та результату), що були вчинені представниками органів досудового розслідування чи прокуратури уже до моменту первинного спілкування. Вказаний етап, як нам видається, можна умовно поділити на такі частини:

- вільна розповідь підозрюваного;

- постановка запитань адвокатом, що стосуються змісту розповіді підозрюваного та спрямовані на уточнення/перевірку наданих або з'ясування неповідомлених обставин справи.

Вільна розповідь підозрюваного є однією з основних відправних точок під час побудови первинних варіантів не лише тактики професійного захисту на окремих стадіях кримінального провадження, а й стратегії захисту у кримінальному провадженні загалом. Поряд з цим, з тактичної точки зору, поради для дій (бездіяльності) адвоката під час вільної розповіді підозрюваним відомих йому обставин справи є ідентичними порадам, які висловлюються науковцями для слідчого, прокурора, під час допиту ними тих же самих підозрюваних, потерпілих, свідків тощо [78, с. 132; 135, с. 159; 154, с. 101]. Тому, основними рекомендацій щодо поведінки адвоката під час вільної розповіді підзахисного є:

- уважно слухати розповідь клієнта, не перериваючи його, здебільшого, жодними запитаннями, адже це може призвести до втрати доповідачем «нитки» розмови та упущення важливих для захисту деталей, що стосуються справи;

- як виняток, переривати розповідь підзахисного у разі значного відхилення останнього від тематики розмови, та намагатися спрямувати його у правильне русло. Тут зауважимо, що адвокат самостійно визначає зміст вказаного у попередньому реченні терміну «значний», з огляду на різноманітні об'єктивні і суб'єктивні чинники, що існують під час спілкування з клієнтом;

- з використанням наявних матеріальних засобів (записник та ручка, диктофон тощо) фіксувати основні моменти розповіді а також ті моменти, щодо яких в адвоката виникають запитання під час монологу підзахисного.

Після завершення вільної розповіді настає етап постановки запитань. Зміст таких запитань може бути найрізноманітнішим та залежати від наявних обставин справи. Поряд з цим, в науковій літературі виокремлюють дві основні класифікації запитань, які, на нашу думку, можуть бути застосовані і під час спілкування адвоката з підзахисним:

1. Залежно від цільового призначення:

- нагадуючі запитання – які сприяють відновленню пам'яті співрозмовника, викликають ті або інші асоціативні зв'язки;
- уточнюючі запитання – які стосуються сутності відомостей, що повідомляються, і спрямовані на повніше і точніше з'ясування обставин, що мають значення для справи;
- контрольні запитання – які спрямовані на перевірку відомостей, що повідомляються співрозмовником.

2. Залежно від функціональної спрямованості:

- основні запитання – спрямовані на з'ясування головних відомостей;
- доповнюючі запитання – спрямовані на з'ясування пропущених доповідачем фактів [78, с. 132; 154, с. 300].

За наслідками вільної розмови підозрюваного та постановки запитань після її завершення, адвокат повинен отримати якомога найповнішу інформацію про відомі підозрюваному та пов'язані із вчиненим кримінальним правопорушенням обставини кримінального провадження. Знову ж таки, зміст цієї інформації та її кількість залежить від наявної ситуації на момент спілкування захисника із підзахисним та підлягає перевірці, зокрема, шляхом ознайомлення з матеріалами досудового розслідування. Водночас зауважимо, що ознайомлення з матеріалами досудового розслідування має також окреме самостійне значення для обрання тактики професійного захисту на досудовому розслідуванні кримінального провадження, суть якого полягає в з'ясуванні наявних у сторони обвинувачення доказів вини підзахисної особи. Однак, тут необхідно усвідомлювати той факт, що можливості адвоката-захисника щодо перевірки повідомленої підзахисним під час бесіди інформації та з'ясування наявних у сторони обвинувачення доказів вини підзахисної особи через ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, в силу положень статті 221 КПК України, перебувають у залежності від бажання сторони обвинувачення надати доступ до таких матеріалів. На думку І.В. Гловюка та С.В. Андрусенка відсутність у

КПК України вказівки на те, які матеріали необхідно вважати такими, надання для ознайомлення яких може зашкодити досудовому розслідуванню, призводить до того, що сторона обвинувачення масово відмовляє потерпілим та адвокатам у наданні для ознайомлення зазначених матеріалів, або надають лише мінімум документів, посилаючись на те, що зазначена стаття не містить конкретного переліку того, що саме має бути надано. Така позиція слідства, вважають автори, грубо порушує й обмежує права та можливості сторони захисту [51, с. 240].

Погоджуючись із існування наведеної вище проблеми, ми, все ж таки, вважаємо, що адвокат-захисник, у будь-якому випадку, повинен хоча б спробувати ознайомитись із матеріалами досудового розслідування. Поряд з цим, перелік відомостей, які необхідно було б з'ясувати захиснику під час бесіди із підозрюваним та перевірити у процесі ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, на наш погляд, виглядатиме, приблизно так:

- відомості щодо віку підзахисного та його стану здоров'я (в т.ч. психічного – осудність/неосудність) на момент: вчинення кримінального правопорушення (якщо вчинення такого визнається підозрюваним), затримання, поточного спілкування з адвокатом;
- відомості про обставини затримання підозрюваного, зокрема: місце, час, спосіб, обстановку, осіб, що проводили затримання, осіб, що були присутні під час затримання, наявність/відсутність повідомлення про права затриманого, строк затримання на момент розповіді тощо;
- відомості про наявність/відсутність алібі;
- відомості про попередні судимості особи та/або інші вчинені ним кримінальні правопорушення;
- відомості про наявність обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання (невиключний перелік обставини, що пом'якшують покарання наведений у ч. 1 ст. 66 Кримінального кодексу України; виключний перелік обставин, що обтяжують покарання, наведений у ч. 1 ст. 67 Кримінального кодексу України) [107];

- відомості про умисел, мотив та мету підозрюваного під час вчинення кримінального правопорушення;
- відомості про наявність/відсутність співучасників, роль кожного з них у вчинюваному кримінально-протиправному діянні;
- відомості про наявність/відсутність обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння (необхідна оборона; уявна оборона; крайня необхідність тощо);
- відомості, пов'язані із можливістю звільнення особи від кримінальної відповідальності, від покарання та його відбування;
- відомості про посаду особи, рід її занять, професію;
- відомості про докази, які повністю/частково виправдовують особу (їх наявність/відсутність у матеріалах кримінального провадження, можливість їх отримання органами правопорядку, джерела таких доказів);
- відомості про вчинені в кримінальному провадженні слідчі (розшукові) дії (допит, обшук, огляд тощо).

З огляду на викладене, первинний варіант тактики професійного захисту на стадії досудового розслідування, на нашу думку, може бути сформований адвокатом після виконання ним, як мінімум, наступних діянь: спілкування із підзахисним та ознайомлення з наявними матеріалами досудового розслідування. Водночас, в багатьох ситуаціях, після здійснення цих двох діянь з'являється необхідність і у повторному спілкуванні з підзахисним для уточнення обставин та усунення так званих «прогалин». Відтак, ми вважаємо, що оптимальна система обов'язкових дій на стадії досудового розслідування будь-якого кримінального провадження, що повинна бути виконана адвокатом-захисником перед формуванням першого варіанту тактики професійного захисту на стадії досудового розслідування повинна включати в себе:

1. Підготовку до первинної бесіди із підзахисним та безпосередню первинну бесіду із підзахисним;
2. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування;

3. Підготовку до повторної розмови із підзахисним та безпосередню повторну розмову із підзахисним.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що тактику професійного захисту на стадії досудового розслідування кримінального провадження можна окреслити як підсистему тактики професійного захисту, що включає в себе сукупність теоретичних наукових положень і положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо планування, організації та вчинення адвокатом-захисником дій на стадії досудового розслідування кримінального провадження, спрямованих на збирання, дослідження, оцінку і використання доказів з метою якнайкращого виконання належної такому суб'єкту процесуальної функції захисту. Водночас, зміст та вибір конкретної тактики професійного захисту на стадії досудового розслідування у будь-якому кримінальному провадженні, перебуває у закономірній залежності від низки обставин, до яких, на наш погляд, належать:

- момент залучення адвоката-захисника до участі у досудовому розслідуванні кримінального провадження;
- ставлення підзахисного до інкримінованого кримінального правопорушення;
- наявні у підзахисного відомості, що стосуються вказаної справи;
- кримінально-правова кваліфікація вчиненого протиправного діяння;
- відомості про наявні у сторони обвинувачення докази вини підзахисної особи;
- положення чинного законодавства та судової практики щодо регулювання схожих правовідносин.

Поряд з цим, з'ясування вказаних обставин та подальший вибір відповідної тактики професійного захисту закономірно потребує від адвоката активної діяльності, що, на наш погляд, проявляється, як мінімум, у:

- спілкуванні адвоката-захисника із підзахисним, що включає в себе як підготовку, так і безпосередню розмову;

- ознайомленні із матеріалами досудового розслідування, передумовою якого є подання відповідного клопотання.

2.3. Закономірності тактики професійного захисту на стадії судового розгляду кримінальної справи

На початку попереднього підрозділу ми зазначали, що дослідження закономірностей тактики професійного захисту у кримінальному провадженні доцільно, перш за все, здійснювати в межах його двох основних стадій: стадії досудового розслідування та стадії судового розгляду. Дотримуючись вказаної позиції, у цьому підрозділі ми розглянемо тактику професійного захисту під час судового розгляду кримінальної справи. Водночас, бажаємо зауважити, що з огляду на уже проведений нами аналіз закономірностей тактики професійного захисту на стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень, в основі дослідження закономірностей тактики професійного захисту на стадії судового розгляду кримінальної справи нами буде використано метод порівняння, за допомогою якого ми спробуємо виділити загальні та особливі закономірності тактик професійного захисту на стадіях досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження.

Розпочнемо нашу роботу із висвітлення питання щодо моменту залучення захисника для участі, цього разу, у судовому розгляді кримінального провадження. Як і на стадії досудового розслідування, момент такого залучення під час судового розгляду може бути найрізноманітнішим: на самому початку судового розгляду; після допиту обвинуваченого, після дослідження речових доказів тощо. Однак, наявні тут і певні відмінності. Якщо для участі у досудовому розслідуванні кримінального провадження адвокат-захисник міг бути залучений у будь-який момент саме досудового розслідування кримінального провадження, то, для участі, зокрема, у судовому розгляді кримінального провадження, адвокат-захисник може бути

залучений також на попередніх стадіях кримінального провадження – стадії досудового розслідування та стадії підготовчого судового засідання. Пояснюється вказане, на наш погляд, сукупністю таких чинників, як черговість стадій кримінального провадження (наприклад, стадія досудового розслідування є первинною стадією кримінального провадження та передуює стадії судового розгляду) та законодавчо визначена можливість залучення захисника у будь-який момент до участі у кримінальному провадженні. Отже, якщо ми ведемо мову про тактику професійного захисту на стадії досудового розслідування кримінального провадження, то вона перебуває у закономірній залежності від моменту залучення адвоката-захисника на самій стадії досудового розслідування для участі у такому досудовому розслідуванні кримінального правопорушення. Якщо ж ми ведемо мову про тактику професійного захисту на стадії судового розгляду кримінальної справи, то вона перебуває у закономірній залежності від залучення адвоката-захисника на цій або попередніх стадіях кримінального провадження, для подальшої участі, зокрема, і у такому судовому розгляді.

Після залучення адвоката для здійснення захисту особи у кримінальному провадженні, в незалежності від того, на якій стадії відбулось таке залучення, перед захисником постає питання з чим він має справу. Вказане питання, як і відповідь на нього, багатогранні, однак, на наш погляд, в аспекті вибору тактики професійного захисту на стадії судового розгляду кримінального провадження, в їх основі лежить з'ясування низки уже згадуваних нами обставин, а саме:

- ставлення обвинуваченого до інкримінованого кримінального правопорушення (це підтвердили 94% опитаних респондентів);
- наявних у сторони захисту інформації та доказів на підтримку позиції обвинуваченого (це підтвердили 94% опитаних респондентів);
- кримінально-правової кваліфікації вчиненого протиправного діяння (це підтвердили 100% опитаних респондентів);

- відомостей про наявні у сторони обвинувачення доказів вини підзахисної особи (це підтвердили 100% опитаних респондентів);
- положень чинного законодавства та судової практики щодо регулювання схожих правовідносин (це підтвердили 100% опитаних респондентів) (додаток А; додаток Б, п. 14-19).

Як і на стадії досудового розслідування, на стадії судового розгляду кримінальної справи отримання відомостей щодо наведених вище обставин відбувається, здебільшого, у процесі підготовки адвоката-захисника, у цьому випадку, до безпосередньої участі у судовому розгляді справи. Така підготовка, як, в принципі, підготовка і до будь-яких інших діянь адвоката-захисника у кримінальному провадженні, є надзвичайно важливим етапом в рамках здійснення захисту у кримінальному провадженні. Як зазначав Ф.Л. Веллман, *«крім досвіду в людських справах і знання людей, старанність і ретельна підготовка до судового процесу - ось те, що дасть можливість адвокату оперувати обставинами, що оточують головні факти справи так, щоб справити найбільший вплив на суддю або присяжних. Той, хто ретельно продумав тему, яку він буде потім розвивати в суді, і ретельно шукав деталі або «соломинки», що дадуть йому можливість розпізнати правильне вирішення суперечки, зможе вловити і використати факти, коли вони попадуться йому під час судового процесу, тоді як менш підготовлена людина їх зовсім і не помітить»* [195, с. 134]. Підготовка захисника до судового розгляду є різносторонньою та включає в себе сукупність розумових, і фізичних дій спрямованих на досягнення максимального рівня готовності (в будь-якому плані – моральному, матеріальному, інтелектуальному) до участі у безпосередньому судовому розгляді кримінальної справи. З цією метою, на наш погляд, в процесі такої підготовки адвокат-захисник повинен:

- провести бесіду із підзахисним з метою визначення ставлення останнього до пред'явленого йому обвинувачення та вибору відповідної лінії поведінки сторони захисту під час судового розгляду кримінальної справи для досягнення якнайкращого результату. Вказана дія, як і у випадку з досудовим розслідуванням, є центральним

елементом у підготовці захисника до участі у кримінальному провадженні. Водночас, на наш погляд, необхідність її виконання на стадії судового розгляду є обов'язковою не лише у тих випадках, коли адвокат попередньо участі у кримінальному провадженні не брав та ще не зустрічався із обвинуваченим, але і в тих випадках, коли адвокат та підзахисний співпрацюють ще із стадії досудового розслідування та уже погоджували певний план дій. Підтверджується це і результатами проведеного автором анкетування адвокатів-захисників, згідно з яким, більшість респондентів погодилися із необхідністю проведення бесіди перед безпосереднім судовим розглядом. Зумовлено це, на нашу думку, зокрема, тим, що після завершення досудового розслідування усі зібрані стороною обвинувачення матеріали відкриваються стороні захисту і під час ознайомлення з ними можуть бути виявлені невідомі раніше обставини, які потребують обговорення та можуть впливати на вибір тактики захисту. Крім цього, пред'явлення обвинувачення, у будь-якому випадку, матиме і певний психологічний вплив на підзахисного, що також може помінати позицію останнього щодо тактики захисту. Тому бесіда перед судовим розглядом, на наш погляд, обов'язковий елемент підготовки адвоката-захисника до участі у судовому розгляді кожного кримінального провадження;

- ознайомитися із усіма матеріалами досудового розслідування. Відповідно до уже згадуваної нами статті 221 КПК України, слідчий, прокурор зобов'язаний за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Аналіз наведеного положення дає можливість припустити, що під час здійснення досудового розслідування стороні захисту можуть бути надані для ознайомлення не всі наявні у сторони обвинувачення матеріали. Знаходить підтвердження ця думка і в праці О.О. Лук'янець, яка зазначає, що сторона

обвинувачення, в більшості випадків, відмовляє потерпілим та захисникам (адвокатам) у наданні для ознайомлення матеріалів досудового розслідування до його завершення або надає лише мінімум документів, посилаючись на те, що зазначена стаття КПК (ст. 221 – ред. І.Я.) не містить конкретного переліку того, що саме має бути надано [118, с. 133]. Відтак, формування тактики захисту на цій стадії кримінального провадження, так само як і формування первинного варіанту стратегії захисту у кримінальному провадженні, здійснюється без урахування таких «прихованих» документів або з урахуванням лише певних припущень щодо їх змісту. Іншими словами, до моменту відкриття усіх матеріалів досудового розслідування не можливо вести мову про формування остаточної стратегії захисту у кримінальному провадженні. А такий момент визначений у статті 290 КПК України, згідно з якою, *«визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування»*. Після отримання такого повідомлення, адвокат-захисник, на нашу думку, зобов'язаний прибути у відповідний орган (відділ поліції, прокуратуру) для ознайомлення із матеріалами досудового розслідування. Детальний аналіз останніх, як зазначають автори теми «Дії захисника під час кримінального провадження в суді першої інстанції» Методичних рекомендацій для адвокатів щодо здійснення захисту, гарантованого державою, має включати:

- ознайомлення з усіма доказами, зібраними у справі;
- проведення їх оцінки з усіх позицій: сторони обвинувачення, сторони захисту та безсторонньо – з погляду суду, що має допомогти адвокату виявити слабкі та сильні місця захисту й обвинувачення;
- встановлення наявності/відсутності підстав для:

- об'єднання, виділення матеріалів (ст. 334 КПК України);
- зупинення судового провадження (ст. 335 КПК України);
- перекваліфікації дій підзахисного, зміни обвинувачення (ст. 338 КПК України);
- обрання, скасування, зміни запобіжного заходу, продовження строку його дії [60, с. 18].

Погоджуючись із наведеним, зазначимо, що ознайомлення та аналіз матеріалів досудового розслідування має надзвичайно важливе значення в процесі підготовки адвоката до безпосередньої участі у судових засіданнях, оскільки, лише у випадку володіння повною інформацією щодо кримінального провадження, яка наявна і у сторони обвинувачення, можна обрати як дієву стратегію захисту у кримінальному провадженні загалом, так і тактику захисту на стадії судового розгляду кримінального провадження;

- здійснити пошук та аналіз чинного законодавства і судової практики, що стосуються вчиненого кримінального правопорушення (зокрема, щодо суб'єкта, суб'єктивної сторони, об'єкта, об'єктивної сторони кримінального правопорушення, обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання, підстав для звільнення від покарання та його відбування тощо). Вказане діяння, з огляду на уже згадувану нами можливість виявлення нових обставин справи впродовж усього кримінального провадження (в тому числі і після відкриття сторони захисту усіх матеріалів досудового розслідування) також, на наш погляд, має неодноразовий характер, та повинне обов'язково здійснюватися і під час підготовки адвоката-захисника до безпосередньої участі у судовому розгляді кримінальної справи;

- опрацювати наукову літературу, в тому числі і криміналістичну, щодо питань спілкування адвоката-захисника із клієнтом;

- здійснити аналіз криміналістичної літератури щодо тактичних та методичних рекомендацій для сторони обвинувачення та для сторони захисту щодо участі у судовому розгляді в подібних кримінальних провадженнях;

- підготувати необхідні заяви, клопотання та інші процесуальні документи (наприклад, заява про відвід судді, прокурора, слідчого і т.д., клопотання про виклик і допит свідків сторони захисту, клопотання про проведення експертизи, клопотання про зміну або скасування запобіжного заходу тощо);

- підготувати необхідні джерела доказів, які сторона захисту бажає надати суду під час судового розгляду кримінального провадження. Вказаний процес підготовки може містити різноманітні дії та залежить від виду джерела доказу, який сторона захисту бажає представити суду. Так, якщо йдеться про пояснення свідків, то в такому випадку необхідно завчасно нагадати вказаним особам про необхідність з'явитися до суду у визначений день та час. Якщо говорити про документи чи невеликі за розміром речові докази – то доцільно попередньо підготувати тару та упакувати такі джерела доказів для їх переміщення до суду. У разі значних розмірів речових доказів – необхідно підготувати відповідне клопотання до суду про їх огляд за наявним місцезнаходженням;

- підготувати запитання до обвинуваченого, потерпілого, свідків, експертів, спеціалістів тощо. Конкретний зміст вказаних питань та їх перелік залежать від наявної ситуації та, в подальшому, може бути змінений уже під час безпосереднього розгляду справи у суді;

- підготувати документи, необхідні для підтвердження повноважень захисника в кримінальному провадженні. До них, згідно з статтею 50 КПК України належать: свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю; ордер, договір із захисником або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги [147];

- підготувати документи, що посвідчують особу захисника. Перелік таких документів передбачено ст. 13 Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус»;

- за необхідності, звернутися до спеціалістів для отримання роз'яснень, з питань які виникають у адвоката-захисника під час підготовки до судового розгляду та є незрозумілими чи недостатньо зрозумілими для нього;
- підготувати необхідну правову базу (нормативно-правові акти, судові рішення, роз'яснення компетентних органів тощо) та інші документи, що можуть бути корисними під час судового розгляду кримінальної справи та/або стосуються/можуть стосуватися вчиненого кримінального правопорушення;
- підготувати технічні та інші засоби, що можуть бути використані під час судового розгляду кримінальної справи (наприклад, ручка та блокнот для ведення нотаток, диктофон для запису показань учасників процесу, ноутбук та проектор для відображення важливого для кримінального провадження відео тощо);
- підготувати промову для виступу у судових дебатах. Як вказує В.В. Сухонос, питання підготовки до виголошення судової промови в юридичній літературі є досить дискусійним, а погляди вчених-юристів і юристів-практиків з цього приводу різняться. Автор наводить позицію П. Пороховщика на підтримку попередньої підготовки тексту промови та позиції А. Ф. Коні і Л.Е. Владимірова щодо достатності складення плану промови або її схеми [181, с. 118-119]. На наш погляд, вирішення вказаного питання залежить від багатьох різноманітних чинників (наприклад, досвіду адвоката, його впевненість у своїх імпровізаційних можливостях та риториці, величини планованої промов та її змісту тощо) та не має єдиного варіанту. Водночас, тут необхідно зауважити, що адвокат-захисник має підготувати не лише свою промову, а й промову підзахисної особи. І якщо в промові адвоката-захисника основний акцент доцільно зробити на правових аспектах досліджених обставин кримінальної справи та уникати емоційних оцінок, то промова підзахисного навпаки, повинна в повній мірі відображати його людські враження та емоції що виникають у зв'язку із наявною ситуацією.

Перелік вказаних вище дій є приблизним, та може корегуватися в залежності від суті пред'явленого обвинувачення, відношення підзахисного до пред'явленого

обвинувачення, наявних доказів у справі та багатьох інших ситуативних чинників, що існуватимуть на момент підготовки адвоката-захисника до розгляду конкретної кримінальної справи у суді. Поряд з цим, низка наведених вище дій, з огляду на процесуальні норми та проведені автором анкетування, мають закономірний характер. Мова йде про: проведення бесіди із підзахисним, ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, пошук та аналіз чинного законодавства і судової практики (100% опитаних респондентів підтвердили необхідність вчинення вказаних дій перед судовим розглядом) (додаток А; додаток Б, п. 20-22), підготовку документів, необхідних для підтвердження повноважень захисника в кримінальному провадженні, підготовку документів, що посвідчують особу захисника.

Наступною складовою діяльності адвоката-захисника під час судового розгляду кримінальної справи є його безпосередня участь у такому судовому розгляді. Як зазначає В.О. Попелюшко, *«очевидно, і це підтверджує повсякденна практика, що не дивлячись на те, що порядок судового розгляду детально регламентований законом, в його перебігу у кожній справі виникає немало стратегічних та тактичних завдань, законодавче вирішення яких неможливе, бо законодавець неспроможний передбачити і врахувати усі особливості конкретних кримінальних справ. За межами законодавчої регламентації залишаються такі питання, як порядок дослідження доказів, послідовність допитів підсудних, потерпілих, свідків, криміналістичний аналіз доказів. Усі ці і подібні їм питання, що виникають в суді, мають тактичний характер і повинні вирішуватися не на основі суб'єктивного підходу, а з врахуванням наукових тактичних рекомендацій»* [141, с. 96]. Вказана позиція була виражена науковцем ще до прийняття у 2012 році нового КПК України, однак, аналіз його норм дає нам підстави вважати, що наведені вище слова є актуальними і на теперішній час. Водночас, необхідно зауважити, що окремі закономірності тактики професійного захисту під час судового розгляду кримінальної справи, пов'язані саме із процесом безпосереднього судового розгляду кримінального провадження та його нормативно-правовим регулюванням. У цьому аспекті, ми вважаємо за необхідне зупинитися на розгляді положень, щодо

неприбуття обвинуваченого у судові засідання, а також щодо вирішення питання про відвід судді чи інших учасників судового розгляду.

Розпочнемо із неприбуття обвинуваченого. Одразу зауважимо, що на наш погляд, з точки зору криміналістичної науки, розробка та подальше застосування такого тактичного прийому як «неприбуття обвинуваченого у судові засідання» є можливим лише у тому випадку, коли таке неприбуття обумовлене «законним інтересом» обвинуваченого [81, с. 136]. Вказане, у взаємозв'язку з аналізом положень статті 323 КПК України, спрямовує нас до думки, що основною правомірною причиною використання тактичного прийому «неприбуття» обвинуваченого є необхідність отримання стороною захисту додаткового часу для належної підготовки захисту обвинуваченого у судовому засіданні. Для прикладу, наведемо ситуацію, за якої у переддень чергового судового засідання, під час якого має бути здійснено дослідження вже останніх доказів, стороні захисту стає відомо про можливе існування документів, що спростовують показання свідків сторони обвинувачення. Водночас, для перевірки наведеної інформації та можливого отримання цих документів за адвокатським запитом об'єктивно необхідно, як мінімум, 3-4 дні. У такому випадку, не маючи достовірної інформації та підтверджуючих доказів реального існування таких документів, навряд чи можна говорити про наявність у сторони захисту беззаперечних підстав вважати, що суд відкладе розгляд справи за відповідним клопотанням сторони захисту під час явки обвинуваченого та/або його захисника у судові засідання. Відтак, планування, організація та подальше застосування у наведеній ситуації тактичного прийому «неприбуття обвинуваченого» (який, з огляду на імператив частини 1 статті 323 КПК України закономірно спричинить відкладення судового розгляду – *ред. І.Я.*) є, на наш погляд, виправданим, оскільки однозначно забезпечить відкладення судового розгляду, що матиме своїм наслідком отримання стороною захисту необхідного їй часу для перевірки інформації щодо існування відповідних документів та їх здобуття, що, в свою чергу, у разі реального існування таких документів, беззаперечно сприятиме реалізації «законного інтересу» підзахисного. Аналогічних ситуацій, пов'язаних з

необхідністю отримання додаткового часу для підготовки належного захисту, є безліч (наприклад, коли сторона захисту намагається домовитись із потерпілим про укладення угоди про примирення, чи з прокурором, про укладення угоди про визнання винуватості, але до початку судового засідання згоди не досягнуто; коли призначення захисника відбулось напередодні судового засідання, і останній не мав можливості провести повноцінну бесіду із підзахисним, ознайомитись у повній мірі із матеріалами справи, оформити необхідні процесуальні документи тощо). Водночас, в незалежності від індивідуальних особливостей тих чи інших ситуацій, за яких виникає обумовлена «законним інтересом» підзахисного необхідність відкладення судового розгляду, (крім тих випадків, звичайно, коли обвинувачений перебуває під вартою), у кожній з них під час планування стороною захисту застосування тактичного прийому «неприбуття обвинуваченого у судове засідання», остання, в силу приписів частини 1 статті 323 КПК України, вправі розраховувати на обов'язкове відкладення судового розгляду. За наведеного вище, вважаємо за можливе та доцільне, в межах розгляду питання тактики професійного захисту, вести мову про існування закономірності відкладення судового розгляду у разі неприбуття обвинуваченого у судове засідання. Підтверджують це і результати анкетування, згідно з якими 92% опитаних респондентів використовували у своїй професійній діяльності тактичний прийом «неприбуття обвинуваченого» для отримання додаткового часу на вчинення певних дій (додаток А; додаток Б, п. 23).

Наступним питанням є виокремлення закономірностей, що пов'язані із розглядом питання про відвід судді чи інших учасників судового розгляду. Знову ж таки, як і у випадку з неприбуттям обвинуваченого у судове засідання, з криміналістичної точки зору, розробка та подальше використання тактичного прийому «відвід» є можливим лише у тому разі, коли це обумовлене «законним інтересом» обвинуваченого [81, с. 136]. Поряд з цим, із положень статті 344 КПК України, та пов'язаних із нею статей 75-81 КПК України випливає, що заява про відвід може бути подана під час судового розгляду у будь-кому кримінальному провадженні, а первинне

заявлення такого відводу, у будь-якому випадку, закономірно тягне за собою збільшення часу його судового розгляду.

На підтвердження вказаного наведемо наступні аргументи:

- по-перше, згідно з ч. 3 ст. 81 КПК України *питання про відвід вирішується в нарадчій кімнаті вмотивованою ухвалою слідчого судді, судді (суду)*, що, само собою, забирає певний час;

- по-друге, задоволення клопотання про відвід, здебільшого, має своїм наслідком залучення іншої особи замість відведеної (статті 82-83 КПК України), що також потребує певного часу.

Відтак, однією із причин використання тактичного прийому «відвід», крім, звичайно, бажання здійснити безпосередньо відвід судді чи іншого учасника судового розгляду, є необхідність отримання стороною захисту додаткового часу для належної підготовки захисту обвинуваченого у судовому засіданні. Водночас, скільки саме часу забере вирішення цього питання – залежить від обставин конкретної ситуації та, зокрема, обґрунтованості клопотання про відвід. Попри це, як вбачається з ч. 3 ст. 81 КПК України, навіть вирішення питання про відвід на підставі неналежно обґрунтованого клопотання забере певний час. Вказаний тактичний прийом, як показали результати нашого анкетування, є досить поширеним серед захисників, зокрема, його використання підтвердили 87% опитаних нами адвокатів-респондентів (додаток А; додаток Б, п. 24). Відтак, у цьому випадку, ми однозначно можемо говорити про закономірність тактики професійного захисту, що проявляється у збільшенні часу судового розгляду у будь-якому кримінальному провадженні через заявлення відповідного відводу.

Завершуючи розгляд окресленої проблематики, зауважимо, що з огляду на попередньо сформовані нами дефініції понять «тактика професійного захисту» та «тактика професійного захисту на стадії досудового розслідування кримінального провадження» під «тактикою професійного захисту на стадії судового розгляду кримінальної справи» необхідно розуміти підсистему тактики професійного захисту,

що включає в себе сукупність теоретичних наукових положень і положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо планування, організації та вчинення адвокатом-захисником дій на стадії судового розгляду кримінальної справи (кримінального провадження) спрямованих на збирання, дослідження, оцінку і використання доказів з метою якнайкращого виконання належної такому суб'єкту процесуальної функції захисту.

Поряд з цим, особливі закономірності тактики професійного захисту на стадії судового розгляду будь-якої кримінальної справи простежуються на етапі безпосередньої участі адвоката-захисника у такому судовому розгляді. Їх зміст, як показало наше дослідження, зводиться, в основному, до можливості збільшення часу судового розгляду за рахунок продуманого використання адвокатом-захисником передбачених законом прав щодо неприбуття обвинуваченого у судове засідання та/або щодо заявлення відводу судді чи іншим учасникам судового розгляду. Вказане, на наш погляд, є ще одним свідченням існування нерозривного взаємозв'язку та залежності тактики професійного захисту від передбачених у КПК України прав учасників кримінального провадження з сторони захисту.

Висновки до розділу 2

1. В процесі здійснення вказаного дослідження з'ясовано, що найпоширенішим на сьогоднішній день визначенням криміналістичної тактики є дефініція Р.С. Белкіна, згідно з якою, криміналістична тактика - це система наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації та планування попереднього і судового слідства, визначення лінії поведінки осіб, які здійснюють судове дослідження, і прийомів проведення окремих процесуальних дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів, на встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню і приховуванню злочинів.

2. На підставі аналізу низки визначень сучасних науковців-криміналістів встановлено, що у сучасній дефініції криміналістичної тактики повинна міститися інформація про те, що:

- це розділ науки криміналістики;
- цей розділ включає в себе систему наукових положень та розроблених на їх основі практичних рекомендацій з організації та планування досудового розслідування та судового провадження;
- вказані наукові положення та практичні рекомендації спрямовані на збирання, дослідження, оцінку і використання доказів.

Крім наведених вище елементів, з огляду на зростання в останні роки серед науковців-криміналістів дискусії щодо можливості розширення меж предмета криміналістики через включення до її суб'єктів адвоката-захисника, прокурора, суду (судді), рекомендовано, під час формування науковцями-криміналістами власного визначення терміну «криміналістична тактика», зазначати також і суб'єктний склад, стосовно організації, планування та діяльності якого автори дефініції криміналістичної тактики вважають за можливе розроблення відповідних теоретичних положень та практичних рекомендацій.

3. Зважаючи на окреслені нами елементи сучасної дефініції криміналістичної тактики, враховуючи номінативні тлумачення терміну «тактика» та зміст найпоширенішого у сучасній науковій літературі визначення поняття «криміналістична тактика», авторства Р.С. Белкіна, а також розділяючи позицію тих науковців, які вважають за можливе розширення предмета криміналістики в контексті її суб'єктного складу та пов'язаних із цим елементів, сформовано наступну дефініцію, криміналістичної тактики: це розділ науки криміналістики, що включає в себе систему теоретичних наукових положень та розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо планування, організації та вчинення суб'єктами кримінального провадження (слідчим, прокурором, адвокатом, судом (суддею)) дій в рамках кримінального

провадження, спрямованих на збирання, дослідження, оцінку і використання доказів з метою якнайкращого виконання належних таким суб'єктам процесуальних функцій.

4. Запропоновано оновлений підхід щодо визначення поняття тактика професійного захисту, за якого вказана дефініція повинна, зокрема, містити:

- вказівку на приналежність тактики професійного захисту до елементів системи криміналістичної науки, а саме – до криміналістичної тактики;
- вказівку на адвокатську практику як самостійне джерело для розробки відповідних практичних рекомендацій;
- поєднання двох відносно самостійних частин: теоретичної – система наукових положень і положень адвокатської практики, та практичної – система дій, в рамках кримінального провадження, спрямованих на збирання, дослідження, оцінку і використання доказів.

5. Зауважено, що з огляду на словникові тлумачення та криміналістичні наукові положення, поняття «стратегія» є більш широким за своїм змістом аніж поняття «тактика», і вказані терміни співвідносяться між собою як ціле та частина. При цьому підтримано позицію В.Д. Берназа та П.В. Берназа, щодо можливості вивчення як положень криміналістичної тактики, так і положень криміналістичної стратегії в рамках спільного для них розділу криміналістики під назвою «Криміналістична тактика й стратегія».

Також запропоновано власні визначення понять «криміналістична стратегія» та «стратегія професійного захисту», згідно з якими:

криміналістична стратегія – це система теоретичних наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо планування, організації та вчинення суб'єктами кримінального провадження (слідчим, прокурором, адвокатом, судом (суддею)) усіх дій в рамках кримінального провадження, спрямованих на збирання, дослідження, оцінку і використання доказів з метою якнайкращого виконання належних таким суб'єктам процесуальних функцій;

стратегія професійного захисту - це підсистема криміналістичної стратегії, що включає в себе сукупність теоретичних наукових положень і положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо планування, організації та вчинення адвокатом-захисником усіх дій в рамках кримінального провадження, спрямованих на збирання, дослідження, оцінку і використання доказів з метою здійснення якнайкращого захисту законних прав, свобод та інтересів підзахисного.

6. Визначено, що «тактиці професійного захисту», як і іншим підсистемам «криміналістичної тактики», притаманна низка спільних особливостей, зокрема: направленість на виконання спільних для всіх учасників кримінального провадження завдань, визначених у ст. 2 КПК України; наявність спільної сфери застосування – кримінального судочинства; можливість використання під час здійснення захисту сформованих в межах криміналістичної науки загальних тактичних прийомів, спрямованих на задоволення, перш за все, потреб слідчої практики; наявність спільної криміналістичної методологічної основи.

7. Запропоновано під тактикою професійного захисту на стадії досудового розслідування кримінального провадження розуміти підсистему тактики професійного захисту, що включає в себе сукупність теоретичних наукових положень і положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо планування, організації та вчинення адвокатом-захисником дій на стадії досудового розслідування кримінального провадження, спрямованих на збирання, дослідження, оцінку і використання доказів з метою якнайкращого виконання належної такому суб'єкту процесуальної функції захисту, а під тактикою професійного захисту на стадії судового розгляду кримінальної справи - підсистему тактики професійного захисту, що включає в себе сукупність теоретичних наукових положень і положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо планування, організації та вчинення адвокатом-захисником дій на стадії судового розгляду кримінальної справи (кримінального

провадження) спрямованих на збирання, дослідження, оцінку і використання доказів з метою якнайкращого виконання належної такому суб'єкту процесуальної функції захисту.

РОЗДІЛ 3. ЗАКОНОМІРНОСТІ МЕТОДИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ЗАХИСТУ В ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЯХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

3.1. Поняття методики професійного захисту та її місце в системі криміналістичної методики

Останнім часом, поряд з положеннями криміналістичної тактики, не менш актуальними постають питання, пов'язані з криміналістичною методикою взагалі і методикою професійного захисту зокрема. Серед тих, хто звертався до проблеми методики розслідування виправдано назвати І.О. Возгіна, Ю.П. Гармаєва, О.Ф. Лубіна, В.А. Журавля, В.Є. Корноухова, С.Ю. Косарева, В.В. Тіщенко, С.Н. Чурилова, А.В. Шмоніна, Б.В. Щура та інших. Поряд з цим, незважаючи на значну кількість різноманітних публікацій, присвячених цій проблематиці, ми погоджуємось із позицією більшості науковців, зокрема І.І. Когутича, щодо того, що низка питань досі залишаються не розв'язаними [79, с. 240]. Основною причиною цього, на нашу думку, є постійний розвиток як усієї криміналістики загалом, так і окремих її складових, в тому числі і криміналістичної методики. У процесі такого розвитку виникає все більше і більше питань, вирішення яких потребує не лише удосконалення вже наявної теоретичної наукової бази, а й розробки та подальшого висвітлення абсолютно нових ідей, поглядів, концепцій, рекомендацій тощо. Одним із таких питань, що постало на сучасному етапі розвитку криміналістичної методики, є питання щодо можливості застосування її положень не лише для розслідування певних видів (груп) кримінальних правопорушень, а й в інших сферах пізнавальної діяльності – судовій, прокурорській, адвокатській. Щодо останньої, то тут, на наш погляд, необхідно погодитись із твердженням В.К. Матвійчука та А.В. Закревського щодо того, що створенню загальної методики захисту і методик захисту в конкретних категоріях справ не приділяється достатня увага, а теорія цього питання ще тільки зароджується [125, с. 137]. Зважаючи на викладене, одним із першочергових та найважливіших завдань видається

формування відповідного понятійного апарату на основі базових та загальновідомих криміналістичних категорій. Відтак, враховуючи вищенаведене та суб'єкту спрямованість нашого дисертаційного дослідження, у цьому розділі основна увага буде приділена розгляду питань, пов'язаних із формуванням сучасної дефініції «методики професійного захисту», а також розробкою методики професійного захисту щодо одного з найрезонансніших видів злочинів – умисного вбивства, та щодо одного з найпоширеніших видів злочинів - крадіжки.

Досліджуючи в одному з попередніх підрозділів дефініцію «тактики професійного захисту» ми використовували комбінацію двох загальновідомих теоретичних методів наукового дослідження – аналізу та синтезу, зазначаючи, що аналіз – це метод пізнання, який дозволяє розчленовувати предмети дослідження на складові частини, а синтез - метод вивчення об'єкта у його цілісності, у єдиному і взаємному зв'язку його частин, (тобто, на противагу аналізу, цей метод дає можливість з'єднувати окремі частини чи сторони об'єкта в єдине ціле). Не зраджуючи своїм поглядам та ідеям, для з'ясування дефініції методики захисту ми підемо схожим шляхом до того, який був нами обраний під час визначення терміну «тактика професійного захисту», а саме:

1. Проведемо лінгвістичний розбір основоположного для поняття «методика професійного захисту» терміну «методика» та використаємо наші попередні напрацювання щодо лінгвістичного тлумачення терміну «захист»;

2. Опишемо основні підходи щодо криміналістичного тлумачення терміну «методика», зокрема, і в контексті здійснення захисту у кримінальному судочинстві;

3. Оберемо найбільш відповідні сучасному розумінню криміналістики складові із наведених філологічних та криміналістичних підходів до розуміння понять «методика» та «захист» і, на їх основі, сформуємо власне визначення поняття «методика професійного захисту».

Розпочнемо наше дослідження із з'ясування семантичного змісту поняття «методика». У більшості переглянутих нами словників, зокрема, в загальновідомих

одинадцятитомному словнику української мови за ред. І.К. Білодіда, Універсальному словнику енциклопедії (УСЕ) та Новому словнику іншомовних слів за редакцією Л.І. Шевченко, термін «методика» зустрічається в розумінні:

- сукупності взаємозв'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої роботи;
- вчення про методи викладання певної науки, предмета [24; 114; 132, с. 382; 164, с. 151-152; 171, с. 692; 192, с. 775].

Окрім наведених вище трактувань, термін «методика» найчастіше тлумачиться як:

- документ, який описує послідовність методів правил і засобів виконання роботи [23, с. 664; 25; 130];
- розділ педагогіки, що вивчає і складає правила і методи викладання якогось навчального предмета [131, с. 426; 132, с. 382; 166].
- узагальнення досвіду, способів, прийомів доцільного здійснення будь-якого завдання [131, с. 426; 166].

Аналіз окреслених визначень дає нам можливість зробити наступні висновки:

по – перше, із наведених вище трактувань можна зразу відкинути тлумачення методики «як розділу педагогіки...», оскільки предмет нашого дослідження знаходиться в сфері вивчення не педагогічної, а криміналістичної науки. Поряд з цим, дещо забігаючи наперед зауважимо, що ідея виділення методики як одного з розділів певної науки є цілком правильною;

по-друге, навряд чи під час формування дефініції методики, як однієї із центральних теоретичних категорій криміналістики, можна використовувати її тлумачення в значенні «документа, який описує послідовність методів правил і засобів виконання роботи», що відображає суто прикладний характер методики;

по-третє, розумінням методики «як вчення про методи викладання певної науки, предмета», також, на нашу думку, не підходить для вирішення завдань нашого

дослідження, адже така дефініція відображає методику як самостійну науку, а не як одне з понять іншої науки.

За окреслених обставин, для подальшого використання під час формування власної дефініції «методики професійного захисту» у нас залишається два трактування, які, до того ж, мають майже ідентичний зміст, а саме:

- в першому випадку мова йде про методику, як сукупність взаємозв'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої роботи;
- у другому – як узагальнення досвіду, способів, прийомів доцільного здійснення будь-якого завдання.

Набагато різноманітнішою, а відтак і складнішою, є ситуація з криміналістичним тлумаченням терміну «методика». Як зазначає В.В. Тіщенко, перші методичні розробки щодо розслідування окремих видів злочинів з'явилися у вітчизняній криміналістиці ще у 20-30-х роках минулого століття [186, с. 362]. Приблизно з цього ж часу розпочинаються і спроби науковців роз'яснити зміст терміну методика у її криміналістичному значенні. Звичайно, що ми не будемо детально описувати усі наявні визначення за цей період часу (це, по-перше, фізично не можливо, по-друге - не доцільно – ред. І.Я.), однак, вважаємо за необхідне висвітлити окремі, найбільш згадувані у науковій літературі та значущі, з нашої точки зору, дефініції, для їх порівняння та аналізу еволюції цього терміну в криміналістиці.

Розпочнемо із перших тлумачень «методики», відображених у працях криміналістів кінця 20-х років ХХ століття. У 1929 році науковець В.І. Громов видає книгу «Методика розслідування злочинів. Посібник для органів міліції та карного розшуку». У цій праці автор, розглядаючи питання найбільш доцільної організації процесу розслідування злочинів, наводить наступне тлумачення методики розслідування злочинів: це сукупність висновків, що містять практичні вказівки, або перевірені на досвіді правил, що відносяться до найбільш раціонального використання всіх допустимих законом методів роботи в процесі розслідування

злочинів, викладених у певній системі, які можуть в значній мірі полегшити роботу з розслідування злочинів [53, с. 5-6].

Цього ж року, інший тогочасних вчений-криміналіст І.М. Якімов публікує власну роботу під назвою «Криміналістика. Кримінальна тактика» у якій під криміналістичною методикою пропонує розуміти загальний метод розслідування злочину за непрямыми доказами, що являє собою застосування наукових методів кримінальної техніки і тактики розслідування злочинів [204, с. 161-168]. Попри те, що ідея із розробкою загального методу розслідування є, на нашу думку, дещо утопічною, з огляду на надзвичайно велику різноманітність особливостей кожного конкретного кримінального правопорушення, не можливо не погодитись із твердженням авторів підручника «Криміналістика», які вказують, що у визначенні І.М. Якімова розкривається те головне, що становило зміст методики в момент її становлення як розділу криміналістичної науки, а саме - особливості застосування засобів і прийомів техніки і тактики в умовах розслідування окремих видів злочинів [105, с. 681-682]. Окрім цього, необхідно звернути увагу і на те, що праці зазначених науковців безсумнівно дали поштовх для подальшої поглибленої розробки теоретичних основ криміналістичної методики, в тому числі і її центральної категорії – поняття криміналістичної методики.

Так, у 1940 році А.І. Вінберг та Б.М. Шавер видають підручник «Криміналістика», у якому, розкриваючи зміст і завдання методики розслідування окремих видів злочинів автори зазначають, що вивчення досвіду розслідування окремих видів злочинів дозволяє розробити низку загальних тактичних і технічних прийомів виявлення і дослідження доказів, використання яких сприяє розкриттю злочинів і виявленню злочинця. Частина науки криміналістики, яка здійснює ці завдання, узагальнюючи досвід розслідування окремих видів злочинів, яка визначає відповідно до специфічних особливостей цієї категорії справ найбільш доцільні прийоми і методи їх розслідування, має назву методика розслідування окремих видів злочинів, або окрема методика [198, с. 131]. Позитивним та прогресивним моментом

цього тлумачення є вказівка на криміналістичну методику як на окрему частину науки криміналістики, що акумулює у собі досягнення тактики та техніки для розслідування окремих злочинів. Аналогічні тлумачення зустрічають і в подальших редакціях цієї книги [25, 26, 101].

У 1955 році виходить друком праця Б.Л. Зотова «Загальні положення методики розслідування окремих видів злочинів». Розглядаючи важливі для цього розділу питання поняття та завдання методики розслідування окремих видів злочинів, повноти розслідування і визначення меж доказування, застосування науково-технічних засобів в процесі розслідування злочинів та планомірність проведення розслідування, автор формує наступне визначення «методики розслідування окремих видів злочинів»: це частина науки криміналістики, яка займається вивченням і узагальненням досвіду розслідування різних категорій злочинів і на підставі цього узагальнення, у суворій відповідності з нормами кримінального процесуального закону, розробляє найбільш правильні прийоми й методи встановлення істини і викриття злочинця [71, с. 4]. Як і А.І. Вінберг та Б.М. Шавер, Б.Л. Зотов визначає криміналістичну методику, як окрему частину криміналістики, яка, в основі розробки найбільш доцільних прийомів і методів розслідування злочинів, використовує, перш за все, досвід розслідування окремих категорій карних правопорушень.

Отже, будучи дещо різними за своєю формою, вказані визначення є досить близькими за своїм змістом. Більше того, аналіз подальших визначень криміналістичної методики дає нам підстави стверджувати, що вказана тенденція (*відмінність за формою, схожість за змістом – ред І.Я.*) прослідковується впродовж усього часу розвитку наукових знань про криміналістичну методику. Для підтвердження цієї тези наведемо наступні тлумачення терміну «криміналістична методика», сформульовані науковцями-криміналістами у різні періоди часу:

- це система запропонованих для розкриття та попередження злочинів методів, прийомів послідовного дослідження в процесі розслідування обставин вчинення злочину та викриття осіб, які його скоїли, система, що спирається на

розроблені криміналістикою загальнотеоретичні положення, науково-технічні засоби та криміналістичну тактику [182, с. 92];

- це окремий розділ криміналістики, що вивчає закономірності організації і здійснення розкриття, розслідування окремих видів злочинів та запобігання їм з метою створення в суворій відповідності до вимог законності науково обґрунтованих рекомендацій щодо найбільш ефективного провадження слідства [45, с. 29];

- це частина криміналістики, що складає собою засновану на вивченні способів учинення злочинів і механізму формування матеріальних та інших слідів злочину, систему найбільш доцільних методів організації розслідування в початковий і наступний його періоди, використання особливостей застосування тактичних прийомів та науково - технічних засобів у специфічних умовах розслідування окремих видів злочинів [20, с. 24-25];

- це розділ криміналістики, що вивчає закономірності організації і здійснення розкриття, розслідування і запобігання злочинам з метою вироблення, відповідно до вимог законності, науково-обґрунтованих рекомендацій з найбільш ефективного проведення судового дослідження окремих видів злочинів [44, с. 61];

- це завершальна частина криміналістики, що вивчає криміналістичні особливості досудового розслідування та судового розгляду окремих видів та груп злочинів і розробляє, у відповідності з кримінальним процесуальним законом, систему загальних та приватних теоретичних положень і методичних рекомендацій про найбільш доцільні комплекси судових, слідчих, оперативно-розшукових та інших організаційних дій, їх поєднання, застосування техніко-криміналістичних засобів і тактичних прийомів, для вирішення наявних слідчих і судових ситуацій [48, с. 453-462];

- це частина криміналістики, що вивчає кримінальний досвід вчинення окремих видів злочинів і слідчу практику їх розслідування та розробляє, на основі пізнання їх закономірностей, з урахуванням положень криміналістичної техніки та

тактики, систему найбільш ефективних методів розслідування та попередження різних видів злочинів [103, с. 542];

- це сукупність криміналістичних знань і рекомендацій, що базуються на них щодо розслідування і попередження окремих видів злочинів; це синтезуючий розділ криміналістики, який об'єднує положення криміналістичної техніки і тактики в їх специфічному поєднанні щодо умов і завдань розслідування конкретного виду злочину [80, с. 17-22];

- це розділ криміналістики, що становить систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації і здійснення розкриття, розслідування та запобігання злочинам [127, с. 8];

- це система інтегрованих наукових положень і сформованих на їх основі комплексів методичних рекомендацій та слідчих технологій у вигляді типових інформаційних моделей спрямованих на оптимальне здійснення розслідування та попередження (запобігання) злочинів [201, с. 902];

- це система наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій з розслідування та попередження окремих видів і груп злочинів [165, с. 66];

- це інформаційно-пізнавальна модель, в якій відображено комплекси методів, засобів, прийомів та рекомендацій типізованого характеру, викладених у описовій або формалізованій формі щодо раціональної організації процесу збирання, оцінки і використання доказової інформації стосовно специфіки вчинення і розслідування різних злочинних виявів та судового розгляду кримінальних проваджень [64, с. 198].

Аналізуючи вказані дефініції з метою подальшого формування власного визначення криміналістичної методики вважаємо за необхідне звернути увагу та проаналізувати їх певні ознаки. Так, в окремих із наведених вище тлумачень міститься вказівка на те, що криміналістична методика є розділом криміналістики, який об'єднує (синтезує) у собі положення криміналістичної техніки і тактики. З одного боку – вказане твердження, на наш погляд, уже стало аксіоматичним, адже, наприклад, у

жодній із проаналізованих нами праць щодо питань, в тій чи іншій мірі пов'язаних із криміналістичною методикою, ми не зустріли заперечення наведеної тези. Водночас, з іншого боку, важко не погодитись і з тим, що підґрунтям для розробки методичних криміналістичних рекомендацій є також і загальні положення криміналістики, і положення інших юридичних наук, і положення інших неюридичних наук. Відтак, за наявної ситуації, на наш погляд, під час визначення поняття «криміналістична методика» необхідно або зазначати усі її джерела, або не зазначати жодного.

Ще однією спільною ознакою для низки окреслених дефініцій є розгляд криміналістичної методики як системи, що утворена двома, відносно самостійними частинами: 1) системою наукових положень, на основі яких розробляються відповідні практичні рекомендації; 2) системою методів і засобів, як елементів практичної діяльності суб'єктів кримінального провадження. Вказаний підхід, видається аналогічним тому, що підтриманий нами під час розгляду питання щодо поняття криміналістичної тактики та застосовується і під час тлумачення криміналістичної техніки [81, с. 203; 100, с. 143]. Поряд з цим, з огляду на те, що саме положення криміналістичної тактики та криміналістичної техніки, як ми уже зазначали, є основоположними під час розробки методичних криміналістичних рекомендацій, вважаємо, що вказівка у визначенні криміналістичної методики на сукупність відповідних теоретичних положень та розроблених на їх основі практичних рекомендацій є виправданою.

Також необхідно зауважити, що у більшості наведених вище визначень відповідні теоретичні положення та практичні рекомендації спрямовані на розкриття, розслідування та запобігання (попередження) злочинів. Однак, вказане, на наш погляд, не відповідає сучасному розвитку науки криміналістики, адже, як нами уже неодноразово зазначалось, станом на сьогодні, видається цілком правильним та таким, що заслуговує на підтримку твердження про те, що криміналістика, виходячи із її завдань і призначення, своїми науково-практичними рекомендаціями зобов'язана однаково сприяти реалізації трьох кримінальних процесуальних функцій:

обвинувачення, захисту і вирішення кримінальної справи. Таким чином, будучи послідовними у своїй позиції зауважимо, що криміналістична методика, як і криміналістична тактика, на нашу думку, «належить» не лише слідчим, а й іншим учасникам кримінального провадження, серед яких, перш за все, необхідно виокремити прокурора, адвоката-захисника та суддю (суд).

Окремо звертаємо увагу і на те, що у переважній більшості окреслених дефініцій криміналістичної методики вживається термін «злочин». Це, з огляду на нововведення вітчизняного кримінального процесуального закону, за якими, як ми уже писали, поряд із злочином виокремлено й інший вид кримінального правопорушення – кримінальний проступок, безпідставно обмежує сферу застосування положень відповідного розділу криміналістики. Тому, знову ж таки, наголошуємо на доцільності заміни у сучасних визначеннях криміналістичної методики терміну «злочин» на термін «кримінальне правопорушення».

Відтак, з урахуванням окресленого вище, вважаємо за доцільне запропонувати наступне визначення криміналістичної методики: це розділ науки криміналістики, що включає в себе систему теоретичних наукових положень та розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо раціональної організації та здійснення кримінального провадження за окремими категоріями (видами) кримінальних правопорушень відповідними суб'єктами кримінального провадження (слідчим, прокурором, адвокатом, судом (суддею)). Вказана дефініція, на наш погляд, якісно відрізняється від попередньо описаних, оскільки:

- у ній відсутня вибіркова вказівка на джерела формування криміналістичних методик;
- у ній чітко відображено суб'єктну спрямованість відповідних методичних положень та рекомендацій не лише для слідчих а й для професійних реалізаторів трьох основних кримінальних процесуальних функцій – судді, прокурора та адвоката-захисника;

- у ній вжито оновлену та відповідну чинному законодавству України термінологію у вигляді зазначення про кримінальні правопорушення, що є об'єднуючим поняття як для уже звичних для нас злочинів, так і для новітніх кримінальних проступків;

- у ній прослідковується можливість застосування відповідних методичних положень та рекомендацій на різноманітних стадіях кримінального провадження.

Наступним досліджуваним нами терміном є «захист». Як нами уже зазначалось у попередньому підрозділі присвяченому з'ясуванню дефініції «тактики професійного захисту», аналіз українських словників показав, що термін «захист» найчастіше розглядається як певна дія, в значенні захищати, захистити і захищатися. Окрім того, виділяється й окреме, виключно правове значення – як сторони, яка захищає обвинуваченого в суді. Щодо юридичної літератури, то тут поняття «захист» також найчастіше вживається у розумінні певної діяльності (правової) [50, с. 155; 119, с. 220-221; 178, с. 268; 184, с. 5; 197, с. 119], а для позначення відповідної сторони у кримінальному процесі застосовують словосполучення «сторона захисту».

Вказаного вектора дотримується також український законодавець. І якщо у ст. 20 КПК України про зміст поняття «захист» говорить дещо опосередковано (підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом), то у п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» чітко вказано, що захист - це вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу

іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення.

Щодо криміналістичних згадок про термін захист в контексті саме методики його здійснення, то тут, на відміну від тієї ж тактики, існують лише поодинокі спроби науковців сформулювати визначення відповідної дефініції. Так, В.К. Матвійчук та А.В. Закревський, досліджуючи питання методики участі адвоката-захисника у судовому слідстві та судових дебатах зазначають, що під методикою захисту в кримінальних справах на судовому слідстві та в судових дебатах у суді першої інстанції варто розуміти систему правил і прийомів роботи захисника, застосування яких ґрунтується на принципі законності, що обов'язкові до виконання адвокатом з метою найбільш успішного досягнення завдань захисту в даних стадіях судового розгляду [125, с. 139].

Більш класичне визначення міститься в авторефераті дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Щербатих О.О. Автор, висвітлюючи питання методики професійного захисту на досудовому розслідуванні у кримінальних справах про умисне заподіяння шкоди здоров'ю вказує на те, що під методикою професійного захисту від кримінального переслідування у справах про умисне заподіяння шкоди здоров'ю на досудовому розслідуванні необхідно розуміти систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій з організації та здійснення професійного захисту від кримінального переслідування у вчиненні умисного заподіяння шкоди здоров'ю під час досудового розслідування, раціональному використанню під час цього засобів і прийомів криміналістичної техніки і тактики професійного захисту [200, с. 8-9].

Як вбачається з аналізу наведених вище визначень, вони:

по-перше, стосуються або окремих стадій кримінального провадження, або окремих видів кримінальних правопорушень, а відтак не відображають методику професійного захисту як загальне поняття для будь-якого кримінального провадження;

по-друге, у них відсутня вказівка на приналежність методики професійного захисту до елементів системи саме криміналістичної науки, що, на нашу думку, з

огляду на уже згадувану нами неоднозначність питання щодо можливості розробки в межах саме науки криміналістики відповідних рекомендацій для діяльності адвокатів-захисників у кримінальному провадженні, виключає можливість використання вказаних дефініцій в якості повністю зразкових для відображення сучасного змісту поняття «методика професійного захисту».

Ще одне тлумачення «методики захисту» міститься у підручнику «Криміналістика. Академічний курс» авторства Т. В. Варфоломеевої, В.Г. Гончаренка, В.І. Боярова, С.В. Гончаренка та В.О. Попелюшка. Вказані науковці зазначають, що оскільки методика захисту, поряд з елементами, суто специфічними для цього роду діяльності, складають і елементи, включені до структури методики обвинувачення, але пристосовані до потреб захисту, то її необхідно вважати підсистемою криміналістичної методики як комплексу типізованих порад з організації захисту, вибору і застосування у певній послідовності, з урахуванням конкретних обставин, засобів і прийомів, спрямованих на оптимальне здійснення захисту взагалі і у конкретній справі зокрема [95, с. 370]. Важливим та прогресивним аспектом цієї дефініції ми вважаємо вказівку на приналежність «методики захисту» до системи «криміналістичної методики». Така позиція, на нашу думку, заслуговує на підтримку. У цьому випадку, як і у випадку з обґрунтуванням ідеї щодо віднесення тактики захисту до системи криміналістичної тактики, ми виходимо із низки особливостей, що притаманні як «методиці захисту», так і іншим підсистемам «криміналістичної методики», а саме:

- наявність однакових у своїй основі законодавчої бази, принципів та інформаційно-доказового підґрунтя для сторони захисту, сторони обвинувачення та суду;
- направленість на виконання спільних для всіх учасників кримінального провадження завдань, визначених у ст. 2 КПК України;
- наявність тієї ж, що і для загальної методики та методики обвинувачення, системи взаємопов'язаних способів і засобів, які використовуються під час проведення певним учасником кримінального провадження (слідчим, прокурором, адвокатом)

цілеспрямованих дій з метою найбільш ефективного вирішення поставлених перед ним завдань;

- можливість використання під час здійснення захисту сформованих в межах криміналістичної тактики та техніки загальних рекомендацій, спрямованих на задоволення, перш за все, потреб сторони обвинувачення;

- наявність спільної криміналістичної методологічної основи.

Ще одним аспектом цього та попередньо наведених тлумачень є відсутність у них посилання на досвід адвокатської діяльності (адвокатську практику) як на самостійне джерело для відповідних практичних рекомендацій. Водночас, як ми уже попередньо зазначали під час формування визначення поняття «тактика професійного захисту», не всі ситуації практичної діяльності суб'єктів кримінального провадження, в тому числі і адвокатів, знайшли, станом на сьогодні, своє відображення у наукових дослідженнях, а відтак, можна змоделювати випадки, за яких методичні рекомендації міститимуть у своїй основі як досвід адвокатської діяльності (адвокатську практику) саме у цих ситуаціях, так і наукові положення щодо схожих, але не цих же, ситуацій. Відтак, відсутність в окреслених вище дефініціях методики професійного захисту вказівки на досвід адвокатської діяльності (адвокатську практику), як на самостійне джерело для відповідних практичних рекомендацій, на нашу думку, є їх недоліком.

Зважаючи на викладене, а також враховуючи як попередньо висвітлені нами позиції щодо лінгвістичного тлумачення термінів «методика» та «захист», так і положення сформульованого нами власного визначення «криміналістичної методики», вважаємо за можливе запропонувати наступну дефініцію «методики професійного захисту»:

Методика професійного захисту – це підсистема криміналістичної методики, що включає в себе сукупність теоретичних наукових положень і положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо раціональної організації та здійснення захисту адвокатом-захисником в рамках

кримінального провадження за окремими категоріями (видами) кримінальних правопорушень.

Вказане визначення, на наш погляд, є більш вдалим за попередньо описані нами, оскільки:

- по-перше, містить вказівку на приналежність методики професійного захисту до елементів системи криміналістичної науки, а саме – до криміналістичної методики;
- по-друге, відображає методику професійного захисту як загальне поняття для будь-якого кримінального провадження;
- по-третє, містить посилання на адвокатську практику як самостійне джерело для розробки відповідних практичних рекомендацій.

3.2. Методика професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство

У наш час одним із найбільш резонансних видів кримінальних правопорушень є умисне вбивство. Майже кожного дня у засобах масової інформації можна почути повідомлення про вчинення цього кримінально-протиправного діяння в різноманітних куточках України. Красномовною в цьому питанні є статистика: згідно даних ГПУ за останні три роки, в нашій державі, за статтею 115 КК України було обліковано майже 20 000 випадків. Поряд з цим, із обвинувальним актом до суду скеровано 2661 кримінальну справу [136], а судами першої інстанції ухвалено 2588 вироків [157]. Водночас, більш цікавими в контексті нашого дослідження, є дещо інші статистичні дані. Згідно із звітами про розгляд апеляційною інстанцією матеріалів кримінального провадження, розміщеними на сайті судової влади, за період з 01.01.2015 року до 30.06.2017 року судами апеляційної інстанції розглянуто апеляційні скарги на 1836 вироків ухвалених за ст. 115 КК України, з них 594 - скасовано, 204 – змінено. Отже, під час здійснення правосуддя приблизно у 30 відсотках кримінальних проваджень за

ст. 115 КК України, допускаються порушення приписів чинного законодавства України, що, здебільшого, негативно впливають саме на законні права та інтереси підозрюваного/обвинуваченого. Це, своєю ж чергою, свідчить про надзвичайно велику необхідність надання підзахисним належної правової допомоги адвокатами-захисниками, якість якої, не в останню чергу, залежать від теоретичної підготовки правника, зокрема володіння ним знаннями про особливості практики розслідування та розгляду аналогічних справ. З огляду на окреслене вище, а також враховуючи сучасні реалії кримінального процесуального законодавства України, одним з головних принципів якого є змагальність сторін, необхідність розробки окремих методик професійного захисту, зокрема і у кримінальних провадженнях про умисне вбивство, є більш ніж очевидною. Підтверджують це і самі захисники: так, згідно з відомостями, відображеними в авторефераті дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук авторства науковця Щербатих О.О., 98% опитаних адвокатів ствердно відповіли на питання про необхідність розробки положень методик захисту від кримінального переслідування в злочинах окремих видів і категорій [200, с. 5]. Ще переконливіші результати показало наше анкетування, відповідно до якого 100 % респондентів висловились на підтримку позиції щодо розробки криміналістичних положень методики професійного захисту щодо окремих видів (категорій) кримінальних правопорушень (додаток А; додаток Б, п. 25).

Як і для будь-якої криміналістичної методики розслідування певного виду кримінального правопорушення одним із першочергових завдань під час розробки методики професійного захисту, зокрема і у кримінальних провадженнях про умисне вбивство, є визначення її структури. Ця проблематика, як показує аналіз криміналістичної літератури, є малодослідженою та висвітлена у роботах лише кількох науковців. Серед них, найбільш детально це питання розглянуто Т.В. Варфоломеевою. Так, в її авторефераті дисертації на здобуття вченого ступеня доктора юридичних наук зазначено, що з урахуванням криміналістичної спрямованості роботи адвоката-

захисника у кримінальній справі, у найзагальніших рисах структура методики захисту матиме такий вигляд:

- визначення тактичних завдань захисту на етапі вступу захисника у процес;
- вибір типової правової позиції захисту з урахуванням конкретних слідчих (судових) ситуацій;
- аналіз криміналістичної характеристики відповідного виду кримінального правопорушення з позиції захисту;
- встановлення кола обставин, що підлягають з'ясуванню для вирішення завдань захисту на кожному етапі розслідування і судового розгляду;
- визначення оптимальної послідовності дій захисника на кожній стадії кримінального судочинства;
- корегування дій захисника у зв'язку зі змінами позиції підзахисного;
- виявлення специфіки застосування тактичних прийомів з урахуванням специфіки захисту щодо окремих видів і груп кримінальних правопорушень;
- встановлення меж і форм взаємодії захисників у групових справах, зокрема за наявності протирічливих інтересів обвинувачених [19, с. 36].

Дещо інша структура окремої методики захисту в кримінальних провадженнях відображена у сучаснішій роботі - підручнику «Криміналістика. Академічний курс», одним із співавторів якого є уже згадувана нами Т.В. Варфоломєєва. Зокрема, тут іде мова про наступні елементи:

- 1) встановлення обставин предмета захисту, тобто обставин, які належить довести чи спростувати адвокату-захиснику для вирішення завдань захисту на кожному з етапів провадження у справі для досягнення його кінцевих цілей;
- 2) аналіз криміналістичної характеристики відповідного виду кримінального правопорушення з позиції захисту;
- 3) вибір типової правової позиції з урахуванням конкретної процесуальної (слідчої чи судової) ситуації;

4) визначення оптимальної послідовності дій захисника і можливість її корегування на кожній стадії кримінального судочинства чи його етапах;

5) виявлення особливостей застосування дозволених і не заборонених законом способів і засобів з урахуванням специфіки захисту у справах щодо окремих видів та родів кримінальних правопорушень [95, с. 372].

Як ми бачимо, оновлений перелік складових структури окремої методики захисту є коротшим за попередній варіант, через виключення таких елементів, як:

- визначення тактичних завдань захисту на етапі вступу захисника у процес;
- встановлення меж і форм взаємодії захисників у групових справах, зокрема за наявності протирічливих інтересів обвинувачених.

Такі зміни, на нашу думку, є дещо суперечливими. З одного боку, якщо ми ведемо мову про формування структури методики захисту, яку можна буде застосовувати адвокатом під час надання правової допомоги підзахисному у будь-якому кримінальному провадженні, зокрема і в тому, де наявний лише один підозрюваний/обвинувачений, то включення сюди такого елемента як встановлення меж і форм взаємодії захисників у групових справах, в тому числі за наявності протирічливих інтересів обвинувачених є, як мінімум, зайвим. Водночас, необхідно не забувати і про ті карні діяння, де наявність кількох правопорушників є, здебільшого, неможливою (наприклад – ст. 117 КК України: умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини). Відтак, зміни в цій частині ми оцінюємо однозначно як позитивні.

Дещо іншою, на наш погляд, є ситуація із виключенням такого структурного елемента як «тактичні завдання захисту на етапі вступу захисника у процес». Ми вважаємо, що під час вирішення цього питання доцільно враховувати загальні знання про криміналістичну методику, відповідно до яких, остання, у своїй основі, базується, на положеннях (досягненнях) криміналістичної тактики та криміналістичної техніки. Зважаючи на це, методика професійного захисту в кримінальних провадженнях щодо певних видів кримінальних правопорушень, однозначно будучи одним із підвидів

криміналістичної методики, також повинна мати у своїй основі відповідні положення криміналістичної тактики, а якщо бути точнішим - тактики професійного захисту. Більше того, такий структурний елемент методики професійного захисту, як визначення тактичних задач захисту на етапі вступу захисника у процес, обумовлює зміст та межі застосування інших елементів, зокрема встановлення обставин предмета захисту та вибір типової правової позиції. Поряд з цим, необхідно зауважити, що обрані на первинному етапі участі захисника у кримінальному провадженні тактичні завдання, можуть бути в подальшому відкориговані або змінені в залежності від наявної процесуальної ситуації. Однак це, на нашу думку, аж ніяк не виключає необхідності їх визначення на етапі вступу захисника у процес.

Окремі аспекти структури методики захисту відображено також у працях іноземних науковців - О.О. Щербатих та В.Л. Кудрявцева. Перша, досліджуючи методику професійного захисту у кримінальних справах про навмисне заподіяння шкоди здоров'ю на стадії досудового розслідування, пропонує розглядати структуру такої методики як низку взаємозамінних та взаємодоповнюючих одна одну фаз, до яких належать:

1) підготовча фаза (аналіз криміналістичної характеристики умисного заподіяння шкоди здоров'ю; спеціальних знань; вивчення найбільш типових захисних ситуацій у справах про умисне заподіяння шкоди здоров'ю, вивчення практики професійного захисту у справах про умисне заподіяння шкоди здоров'ю і т.д.);

2) робоча фаза, що включає в себе діяльність щодо:

а) професійного захисту під час порушення кримінальної справи про умисне заподіяння шкоди здоров'ю, а також діяльність, пов'язану з наданням юридичної допомоги свідку, що запросив адвоката для участі в своєму допиті, і особі, щодо якої здійснюються дії, пов'язані з примусом (наприклад, обшук, виїмка);

б) методики участі захисника в слідчих діях;

в) методики підготовки і подачі клопотань, скарг і заяв;

г) методики збирання доказів і їх подання;

3) заключна фаза, що включає специфіку методики професійного захисту під час ознайомлення з матеріалами кримінальної справи [79, с. 9].

Інший вчений-криміналіст – В.Л. Кудрявцев, аналізуючи окремі проблеми удосконалення діяльності адвоката-захисника під час судового розгляду, виділяє наступні елементи в структурі методики захисту на стадії судового розгляду кримінальних проваджень окремих видів злочинів:

1) обставини, що підлягають доказуванню у певній категорії кримінальних справ і криміналістичну характеристику відповідного виду злочинів;

2) типові захисні ситуації, версії і планування захисником своєї участі на стадії судового розгляду кримінального провадження;

3) особливості участі захисника в доказуванні на стадії судового розгляду та в провадженні окремих слідчих дій з метою захисту прав і законних інтересів підсудного [112, с. 9].

Аналіз зазначених позицій вказує на те, що попри відмінність за формою та сферою застосування у їх основі лежать ті ж загальні елементи структури методики захисту, що були визначені Т.В. Варфоломеєвою (обставини предмета захисту, криміналістична характеристика кримінального правопорушення, типові захисні ситуації тощо).

Враховуючи наведене, а також базуючись на власному погляді щодо структури методики професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство, спробуємо охарактеризувати її основні складові. Розпочнемо такий процес з розгляду двох, обов'язкових та взаємопов'язаних, на наш погляд, елементів у структурі методики професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство, а саме:

- визначення першочергових загальних тактичних завдань захисту на етапі вступу адвоката-захисника у процес;
- вибір типової позиції захисту з огляду на наявну ситуацію та практику професійного захисту у відповідних кримінальних провадженнях.

Зважаючи на результати проведеного у попередньому розділі дослідження тактичних аспектів діяльності адвоката-захисника на стадіях досудового розслідування та судового розгляду кримінальної справи, вважаємо, що під час здійснення захисту в кримінальних провадженнях про умисне вбивство, першочерговими загальними завданнями захисника після його залучення, є:

по-перше - з'ясування суті пред'явленої підозри/обвинувачення та/або винесеного судового рішення;

по-друге - з'ясування відношення підзахисної особи до пред'явленої підозри/обвинувачення та/або винесеного судового рішення;

по-третє – ознайомлення з доступними матеріалами кримінального провадження, чинним законодавством та відповідною судовою практикою.

Першочерговість цих завдань обумовлено тим фактом, що саме від їх вирішення залежить подальший вибір та узгодження типової позиції захисту, а відтак і весь подальший процес організації та здійснення адвокатом своєї професійної діяльності в межах наявного кримінального провадження. Наведемо простий приклад: 1 варіант - особу підозрюють/обвинувачують у вчиненні умисного вбивства. Сам підзахисний не визнає себе винним, а аналіз доступних для ознайомлення матеріалів справи, чинного законодавства та судової практики у своїй сукупності дають підстави вважати, що у органів правопорядку не має необхідної доказової бази для доведення вини підзахисного. Логічним, із наведеного, впливає вибір позиції захисту із невизнання вини підзахисного, що, своєю ж чергою, зумовлює спрямованість основної діяльності адвоката-захисника на спростування зазначеної підозри/обвинувачення; 2 варіант - особу підозрюють/обвинувачують у вчиненні умисного вбивства. Особа визнає себе винною винним, а з сукупного аналізу доступних для ознайомлення матеріалів справи, чинного законодавства та відповідної судової практики вбачається наявність у органів правопорядку достатньо великих шансів для доведення вини особи. В такому випадку, логічним буде вибір позиції захисту із визнання вини підзахисного, а основна діяльність адвоката-захисника буде спрямована вже не на спростування зазначеної

підозри/обвинувачення а на пошук та доведення обставин, які допоможуть підзахисному отримати найбільш сприятливе з можливих кінцеве судове рішення у справі (обставини, які пом'якшують покарання, обставини, які вказують на наявність підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності або від покарання та його відбування тощо). Зрозуміло, що обрані в таких варіантах позиції захисту є лише першопочатковими та можуть, в подальшому, корегуватися в залежності від змін у кримінальному провадженні. Однак, навіть із наведеного ми можемо вивести певні закономірності в захисній діяльності адвоката, а саме:

- зміст пред'явленої підозри/обвинувачення (судового рішення) у взаємозв'язку із відношенням самого підзахисного до змісту пред'явленої підозри/обвинувачення (судового рішення) та сукупним аналізом доступних для сторони захисту матеріалів кримінального провадження, чинного законодавства та відповідної судової практики становлять основу для вибору стороною захисту оптимальної для наявної ситуації позиції захисту;
- обрана позиція захисту обумовлює основний вектор подальших дій адвоката-захисника у кримінальному провадженні.

Підтверджують вказані висновки і результати проведеного нами анкетування адвокатів-захисників, згідно з якими 95 та 98 % респондентів відповідно погодились із тезами, наведеним нами вище (додаток А; додаток Б, п. 26-27).

Окрім загальних завдань, під час здійснення професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство, можна виокремити, звичайно, й окремі особливі завдання, що обумовлені різноманітними чинниками, зокрема такими як час (стадія кримінального провадження) залучення захисника, особливі обставини вчинення кримінального правопорушення, проведені слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії, наявна доказова база тощо. Однак тут необхідно зазначити, що особливі завдання зумовлені індивідуальними особливостями кожного окремого кримінального провадження, а відтак їх розгляд в межах розробки видової методики професійного захисту видається неможливим.

Також необхідно зауважити, що одним із важливих аспектів в контексті дослідження окресленого питання є співвідношення позиції захисника із позицією підзахисної особи. Тут, на наш погляд, доцільно керуватися чинними приписами п. 3 ч. 2 ст. 27 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», згідно з якими адвокату забороняється займати у справі позицію всупереч волі клієнта, крім випадків, якщо адвокат впевнений у самообмові клієнта [146]. На практиці ж, як показує проведене нами дослідження кримінальних проваджень про умисне вбивство, проблем взагалі не існує: у жодному із розглянутих нами кримінальних проваджень про умисне вбивство не було відмінностей між позицією захисника та підзахисної особи. Однак, вказане зовсім не означає, що адвокат-захисник під час здійснення підготовки до захисту повинен обмежуватись суто позицією підзахисного. Навпаки, на наш погляд, адвокат-захисник повинен мати підготовленими кілька альтернативних варіантів на випадок як зміни ситуації у справі, так і зміни у відношенні самого підзахисного до пред'явленої йому підозри/обвинувачення. Водночас, необхідно зауважити, що застосування альтернативного варіанту видається за можливе лише за наявності згоди на таке самого підзахисного

Наступним структурним елементом методики професійного захисту в кримінальних провадженнях про умисне вбивство є вибір типової позиції захисту з огляду на наявну ситуацію та практику професійного захисту у відповідному кримінальному провадженні. Аналіз наукової літератури та матеріалів кримінальних проваджень про умисне вбивство дають підстави стверджувати про наявність 3-ох основних позицій захисту, а саме:

- сторона захисту повністю заперечує наявність вини підзахисного у вчиненні кримінального правопорушення;
- сторона захисту повністю визнає наявність вини підзахисного у вчиненому кримінальному правопорушенні;
- сторона захисту визнає наявність вини підзахисного у вчиненні іншого кримінального правопорушення.

Перша позиція захисту відображена приблизно у 20 % досліджених кримінальних проваджень. Як показує практика, її вибір зумовлений, здебільшого, позицією самого підзахисного за відсутності обґрунтованих підстав вважати зібрані на досудовому розслідуванні докази недостатніми для доведення вини останнього. Типовим прикладом такого є кримінальне провадження №12016140350000087 (судова справа № 460/2108/16-к) про обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України. У цьому провадженні підзахисний повністю заперечив свою вину у вчиненні умисного вбивства, хоча у сторони обвинувачення була достатньо вагома доказова база (рапорт старшого інспектора, покази потерпілої, покази 4-ох свідків, 2 протоколи огляду місця події, висновок експертів за результатами проведення судово-медичної експертизи трупа, висновок експерта за результатами проведення судово-психіатричної експертизи тощо). Як наслідок вказаного - підзахисного було засуджено до дванадцяти років позбавлення волі [30]. Суд апеляційної інстанції підтвердив висновок суду першої інстанції щодо доведеності винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України. Поряд з цим, було пом'якшено покарання до десяти років позбавлення волі з огляду на наявні в обвинуваченого захворювання, зокрема: наявності на момент вчинення кримінального правопорушення ознак органічного розладу особистості та поведінки внаслідок ураження головного мозку змішаного генезу (травматичного інтоксикаційного, судинного) з помірно вираженим психоорганічним синдромом; наявності на момент вчинення кримінального ознак хронічного алкоголізму. Вказане обґрунтування ухвали суду апеляційної інстанції, на нашу думку, підтверджує помилковість первинного вибору стороною захисту тактики не визнання вини замість тактики визнання вини та наголошення на обставинах, які допоможуть підзахисному отримати найбільш сприятливе з можливих кінцеве судове рішення у справі.

Друга позиція захисту також відображена приблизно у 20% досліджених кримінальних проваджень. Обумовлена вона, на наш погляд, перш за все реалістичною

оцінкою адвокатом та підзахисною особою зібраних органами правопорядку доказів, що підтверджують вину останньої. У таких випадках основна діяльність адвоката-захисника, закономірно, спрямована на інформування суду про обставини, які допоможуть підзахисному отримати найбільш сприятливе з можливих кінцеве судове рішення у справі. Найчастіше такими обставинами є обставини, які пом'якшують покарання, які буде описано дещо пізніше. Типовий приклад наведеної вище ситуації наявний у кримінальному провадженні №12017140350000520 (судова справа № 460/3025/17), де особа була обвинувачена у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст.115 КК України. У цьому провадженні сторона захисту, реально оцінивши доказову базу сторони обвинувачення, прийшла до обґрунтованого висновку про безперспективність заперечення вини, обравши натомість тактику визнання вини та розкаяння у вчиненому кримінальному правопорушенні. Як наслідок – визнання підзахисної винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України та призначення їй покарання у вигляді семи років позбавлення волі [36].

Третя позиція – найбільш поширена у кримінальних провадженнях про вбивство та відображена приблизно у 60% випадків. В основному у таких провадженнях сторона захисту наголошує на відсутності у діях підзахисного умислу на вбивство та, відповідно, необхідність перекваліфікації його підзахисного за іншою статтею КК України. Також частими є випадки наголошення на перевищенні меж необхідної оборони.

Підсумовуючи викладене зауважимо, що аналіз кримінальних проваджень про умисне вбивство дає нам підстави говорити про переважну наявність більш сприятливого кінцевого судового рішення у випадках часткового або повного визнання вини стороною захисту, аніж у випадках повного заперечення вини підзахисного. Вказане, у поєднанні із порівняльною статистикою обвинувальних та виправдувальних вироків, спрямовує нас до думки про доцільність вибору стороною захисту позиції

повного або часткового визнання вини у переважній більшості кримінальних проваджень про вбивство.

Описуючи питання типових позицій захисту ми частково зачепили наступний важливий структурний елемент методики професійного захисту у кримінальних провадженнях про вбивство - встановлення обставин, доказування яких допоможе отримати найбільш сприятливе для підзахисного кінцеве судове рішення. З цього приводу, уже згадуваний нами науковець Т.В. Варфоломєєва вказує, що таких видів обставин є три:

- 1) обставини, з якими закон пов'язує реабілітацію або виправдання особи;
- 2) обставини, які звільняють особу від кримінальної відповідальності, покарання чи його відбування або пом'якшують відповідальність чи покарання;
- 3) обставини, що тягнуть закриття кримінальної справи [95, с. 373].

Загалом, погоджуючись із вказаною класифікацією, зауважимо, що з огляду на обвинувальний характер українського правосуддя (97% обвинувальних вироків проти 3% виправдувальних), найчастіше на практиці зустрічається необхідність у виявленні та доведенні обставин із другої категорії. Лідерами серед них є обставини, які пом'якшують покарання, а якщо і їх конкретизувати – то це щире каяття та активне сприяння у розкритті злочинів. Аналіз кримінальних проваджень про умисне вбивство вказує на те, що їх частка становить приблизно 90% від усіх обставин, перелічених у другій категорії. Водночас, необхідно зауважити, що покликання на такі обставини стороною захисту можливе лише у тих справах, де обрано позицію повного або частково визнання вини у вчиненому протиправному діянні. Прикладом вказаного є кримінальне провадження 12016140160000568 (справа №439/1347/16), у якому стороною захисту було обрано позицію повного визнання вини із покликанням на обставини, які пом'якшують покарання. Як наслідок, суд визнав такими обставинами щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину та надання допомоги потерпілій безпосередньо після вчиненого шляхом звернення до місцевого фельдшера [32]. Аналізуючи вказане, можна дійти до висновку про існування певної закономірності,

що полягає у наступному: можливість покликання на обставини які пом'якшують покарання напряму залежать від обраної стороною захисту позиції у справі.

Окрім обставини, які пом'якшують покарання, серед обставин другої категорії найчастіше на практиці зустрічаються покликання сторони захисту на обставини які звільняють особу від кримінальної відповідальності. У цьому аспекті, мова, перш за все, йде про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Як показує аналіз кримінальних проваджень у справах про умисне вбивство, достатньо характерним для цього виду справ є тривале переховування особи від органів правопорядку, що і сприяє спливу строку притягнення до кримінальної відповідальності. Прикладом наведеного є кримінальне провадження №1201215030000010 (453/1194/16), у якому обвинувачений у вчиненні умисного вбивства переховувався від органів правопорядку з 1998 року. Адвокат-захисник, не оскаржуючи кваліфікацію, посилався на закінчення строків давності. Як наслідок, суд визнав підзахисного винним у скоєнні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України, призначив йому покарання у вигляді 12 (дванадцяти) років позбавлення волі, а також, на підставі статті 49 та частини 5 статті 74 КК України, звільнив від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків притягнення до кримінальної відповідальності [39].

Ще одним елементом в структурі методики захисту у кримінальних провадженнях про вбивство є криміналістична характеристика цього виду кримінального правопорушення. На наш погляд, для адвоката, на відміну від органів правопорядку, вона відіграє здебільшого допоміжну роль, зміст якої зводиться до порівняння обставин вчинення конкретного кримінального правопорушення із загальноприйнятою криміналістичною характеристикою цього виду кримінального правопорушення з метою формування власної внутрішньої позиції щодо винуватості чи невинуватості підзахисного. Зважаючи на викладене, а також враховуючи те, що криміналістична характеристика умисним вбивств уже неодноразово описувалась у працях вчених криміналістів, ми наведемо лише короткий зміст отриманих нами

окремих результатів дослідження кримінальних проваджень про умисне вбивство. Так, найпоширенішим способом вчинення умисного вбивства є нанесення ударів жертві ножем, іншими побутовими знаряддями (молотком, сокирою) або руками та ногами, що зустрічається у понад 90% випадків. Місцем вчинення кримінального правопорушення найчастіше є приміщення у якому проживає жертва або вбивця. Щодо часу, то тут переважає вечірня пора. Характерним ознаками більшості вбивств є попереднє сумісне розпивання спиртних напоїв жертвою та убивцею. Щодо слідової картини, то вона містить у собі найрізноманітніші елементи, найчастіше серед яких наявні сліди рук та ніг на місці вчинення кримінального правопорушення, сліди боротьби на місці вчинення кримінального правопорушення, сліди ушкоджень на тілі та одязі як жертви, так і убивці, сліди від знарядь убивств на тілі та одязі жертви. Типовий портрет вбивці виглядає так:

- чоловік (приблизно у 90% випадків);
- вік від 30 до 50 років (приблизно у 60%);
- відсутність вищої освіти (у понад 90% випадків);
- наявність попередньої судимості (приблизно у 90% випадків);
- відсутність місця праці та/або місця навчання (приблизно у 80% випадків);
- перебування у стані алкогольного сп'яніння на момент вчинення кримінального правопорушення (приблизно у 70% випадків);
- наявність родинних зв'язків або попереднього знайомства із жертвою (у понад 90% випадків).

Типовий портрет жертви схожий:

- чоловік (приблизно у 60% випадків);
- повнолітній (у понад 97% випадків);
- є родичем/знайомим убивці (у понад 90% випадків);
- розпивав із правопорушником спиртні напої напередодні убивства (приблизно у 70% випадків).

Завершальним елементом в структурі методики професійного захисту у справах про умисне вбивство є тактичні особливості виконання адвокатом-захисником окремих дій під час здійснення захисту у вказаних кримінальних провадженнях. З огляду на проаналізовану нами практику, у цьому контексті ми вважаємо за необхідне звернути увагу на доведення стороною захисту відсутності в підзахисного умислу на позбавлення жертви життя, оскільки вказане впливає на кваліфікацію цього діяння за ст. 115 КК України. Як показують результати проведеного нами дослідження кримінальних проваджень про умисне вбивство, приблизно у половині випадків посилення сторони захисту на відсутність у діях обвинуваченого умислу на вбивство, вказане дало свої результати. Здебільшого суди перекваліфікують діяння обвинуваченого з ч. 1 ст. 115 КК України на відповідну частину ст. 121 КК України. Визначальними у цих випадках є позиція самого обвинуваченого щодо умислу та висновки судово-медичної експертизи щодо кількості, характеру і локалізацію тілесних ушкоджень. Характерний приклад – справа №442/7381/13-к, у якій обвинувачений не заперечував нанесення потерпілому ударів ножом, однак заперечив, що ці удари наносив задля заподіяння смерті. Суд, врахувавши позицію обвинуваченого, висновки судово-медичних експертиз щодо кількості, характеру і локалізацію тілесних ушкоджень, поведінку потерпілого та попередні відносини між потерпілим та обвинуваченим, прийшов до висновку, що дії підзахисного, які органом досудового розслідування кваліфіковано за ч. 1 ст. 115 КК України, як умисне вбивство, необхідно перекваліфікувати на ч. 2 ст. 121 КК України [35]. Зустрічаються також поодинокі випадки перекваліфікації дій обвинувачених у вчиненні умисного вбивства на ст. 116 КК України (наприклад у кримінальному провадженні №12014140290000989) та на ст. 119 КК України (наприклад у кримінальному провадженні № 12016140260000276).

Підсумовуючи окреслене зазначимо, що під методикою професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство необхідно розуміти підсистему методики професійного захисту, що включає в себе сукупність наукових положень і

положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо раціональної організації та здійснення захисту адвокатом-захисником в рамках кримінального провадження про умисне вбивство.

Водночас, з огляду на наявні теоретичні положення з розробки методик захисту в кримінальних провадженнях щодо певних видів кримінальних правопорушень, а також враховуючи аналіз сучасної практики здійснення захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство, можна сформулювати окрему методику професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство, до основних структурних елементів якої належать:

- криміналістична характеристика цього виду кримінального правопорушення;
- визначення першочергових загальних тактичних завдань захисту на етапі вступу адвоката-захисника у процес;
- вибір типової позиції захисту з огляду на наявну ситуацію та практику професійного захисту у відповідних кримінальних провадженнях;
- встановлення обставин, доведення яких допоможе отримати найбільш сприятливе для підзахисного кінцеве судове рішення;
- визначення певних особливостей здійсненні захисту у вказаних кримінальних провадженнях.

Поряд з цим, необхідно зауважити, що під час розробки методики захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство нам вдалось виокремити також і певні закономірності, що притаманні діяльності адвоката-захисника у цих провадженнях, а саме:

- зміст пред'явленої підозри/обвинувачення (судового рішення) та доступних для сторони захисту матеріалів кримінального провадження у їх взаємозв'язку із відношенням самого підзахисного до змісту пред'явленої підозри/обвинувачення (судового рішення), становлять основу для вибору стороною захисту оптимальної для наявної ситуації позиції захисту;

- обрана позиція захисту (повне визнання вини, повне не визнання вини; часткове визнання/не визнання вини) обумовлює основний вектор подальших діянь адвоката-захисника у кримінальному провадженні (пошук та подальше пред'явлення доказів які сприятимуть виправданню особи та/або пошук та подальше пред'явлення доказів, які сприятимуть звільненню особи від кримінальної відповідальності, покарання чи його відбування або сприятимуть пом'якшенню відповідальності чи покарання тощо);
- обрана позиція захисту обумовлює можливість вибору стороною захисту певної категорії обставин, доведення яких допоможе отримати найбільш сприятливе для підзахисного кінцеве судове рішення.

3.3. Методика професійного захисту у кримінальних провадженнях про крадіжки

Якщо у попередньому підрозділі ми розглядали один із найрезонансніших у нашій країні видів кримінальних правопорушень – умисне вбивство, то у цьому підрозділі ми проведемо аналіз методики професійного захисту у кримінальних провадженнях щодо найбільш поширеного в Україні виду кримінальних правопорушень – крадіжки. На підтвердження цієї тези, вже звично, наведемо статистичні дані із сайту Генеральної прокуратури України. Так, за період з січня 2015 року до листопада 2017 року на території нашої держави обліковано понад 840 000 кримінальних правопорушень за ст. 185 КК України – «Крадіжка». За цей же період часу у 221582 кримінальних провадженнях осіб повідомлено про підозру у вчинені кримінального правопорушення, з яких, в подальшому, понад 90% скеровано до суду з обвинувальним актом [136]. Водночас, згідно з судовою статистикою із розгляду кримінальних проваджень за ст. 185 КК України, за період з січня 2015 року до червня 2017 року судами першої інстанції розглянуто 99940 кримінальних справ та у більш ніж 90% (90376 справ) з них постановлено вироки. Поряд з цим, до суду апеляційної

інстанції оскаржено приблизно кожен 10 вирок (11 651 апеляційних скарг) і понад половина з них змінена чи скасована (5969 вироків) [157]. Отже, приблизно у 5-6 % кримінальних проваджень за ст. 185 КК України допускаються порушення прав та законних інтересів підзахисних осіб. І хоча статистика, у відсотковому співвідношенні, не така яскрава та велика, як у справах про умисне вбивство, однак у кількісному співвідношенні, цифра у понад 5000 скасованих чи змінених на користь підзахисних вироків є, на наш погляд, більш ніж достатньо для того, щоб говорити про важливість надання не будь-якої, а саме якісної професійної правової допомоги обвинуваченим у цій категорії кримінальних проваджень. А якість такої допомоги, і ми не втомлюємось це повторювати, далеко не в останню чергу залежить від знання адвокатом специфіки сучасної практики розслідування та розгляду аналогічних справ. Відтак, враховуючи наведені статистичні дані у їх взаємозв'язку із принципом змагальності сторін, вважаємо більш ніж очевидною необхідність розробки окремої методики професійного захисту у кримінальних провадженнях про крадіжки.

Як і у випадку з формуванням концептуальних основ методики професійного захисту у справах про умисне вбивство, розробку методики професійного захисту у справах про крадіжки ми розпочнемо із характеристики її основних структурних елементів. Поряд з цим, дещо забігаючи наперед, зауважимо наступне: провівши аналіз кримінальних проваджень про крадіжки ми виявили, що розроблена нами у попередньому підрозділі структура методики захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство за своєю формою, а іноді й за змістом, цілком підходить і для цієї категорії справ. Вказане, на наш погляд, зумовлене існуванням єдиного (за загальним правилом) законодавчо закріпленого процесуального порядку здійснення як досудового розслідування, так і судового розгляду більшості категорій кримінальних правопорушень. А це, в свою чергу, дозволяє нам говорити про існування певної закономірної залежності структурного аспекту методики діяльності адвоката-захисника від законодавчо закріпленого процесуального порядку проведення

досудового розслідування та судового розгляду у кримінальних провадженнях. Водночас, щоб не бути голослівним, наведемо результати нашого дослідження.

Розробляючи методику професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство ми писали, що одним із первинних елементів її структури є визначення першочергових загальних тактичних завдань захисту на етапі вступу адвоката-захисника у процес. Аналогічною є ситуація і під час здійснення захисту у кримінальних провадженнях про крадіжки, оскільки, в обох випадках, для того, щоб зрозуміти та визначити порядок подальших дій, адвокату-захиснику необхідно вирішити низку первинних основних завдань, до яких, як ми уже зазначали у попередньому підрозділі, відносяться:

- з'ясування суті пред'явленої підозри/обвинувачення та/або винесеного судового рішення;
- з'ясування відношення підзахисної особи до пред'явленої підозри/обвинувачення та/або винесеного судового рішення;
- ознайомлення з доступними матеріалами кримінального провадження, чинним законодавством та відповідною судовою практикою.

Зупиняйтесь більш детально на кожному з цих завдань не має змісту, оскільки це уже зроблено у попередньому підрозділі. Однак необхідно зауважити, що під час здійснення професійного захисту у справах про крадіжки наявні і ті ж закономірності, що і під час здійснення професійного захисту у справах про умисне вбивство, зокрема:

- зміст пред'явленої підозри/обвинувачення (судового рішення) у взаємозв'язку із відношенням самого підзахисного до змісту пред'явленої підозри/обвинувачення (судового рішення) та сукупним аналізом доступних для сторони захисту матеріалів кримінального провадження, чинного законодавства та відповідної судової практики становлять основу для вибору стороною захисту оптимальної для наявної ситуації позиції захисту;
- обрана позиція захисту обумовлює основний вектор подальших діянь адвоката-захисника у кримінальному провадженні.

Підтверджують вказані висновки і результати проведеного нами анкетування адвокатів-захисників, згідно з якими 94 та 89 % респондентів відповідно погодились із тезами, окресленими нами вище.

За наведеного дозволимо собі зробити висновок, що перелічені першочергові завдання та виведені закономірності адвокатської діяльності притаманні не лише методикам професійного захисту у справах про умисне вбивство чи про крадіжки, а й взагалі методикам професійного захисту щодо будь-яких категорій кримінальних правопорушень. Відтак, ми можемо говорити, що вказані завдання та закономірності є універсальними та обов'язковими для адвоката-захисника під час здійснення захисту у будь-якому кримінальному провадженні.

Наступним елементом у структурі методик професійного захисту як у кримінальних провадженнях про умисне вбивство, так і у кримінальних провадженнях про крадіжки є вибір типової позиції захисту з огляду на наявну ситуацію та практику професійного захисту у відповідному кримінальному провадженні. Поряд з цим, на відмінно від попередньої складової, яка була ідентичною як за формою, так і за змістом щодо обох методик захисту, вказаний елемент є однаковим лише за своєю формою, що проявляється у наявності тих же 3-ох основних позицій захисту:

- сторона захисту повністю заперечує наявність вини підзахисного у вчиненні кримінального правопорушення;
- сторона захисту повністю визнає наявність вини підзахисного у вчиненому кримінальному правопорушенні;
- сторона захисту визнає наявність вини підзахисного у вчиненні іншого кримінального правопорушення, аніж крадіжка.

Водночас, зміст вказаної складової та практичне застосування кожної з наведених вище позицій істотно відрізняється у кримінальних справах про умисне вбивство та у кримінальних справах про крадіжки. Якщо у кримінальних провадженнях про умисне вбивство перші дві позиції були відображені загалом у 40 % кримінальних проваджень, а у 60 % випадків сторона захисту наголошувала на

наявності вини підзахисного у вчиненні іншого кримінального правопорушення, аніж умисне вбивство, то у кримінальних провадженнях про крадіжки явно переважає повне визнання наявності вини підзахисного у вчиненні інкримінованого йому кримінального правопорушення. Говорячи мовою цифр - частка таких справ становить понад 87%. З огляду на проведений аналіз кримінальних проваджень про крадіжки, вибір зазначеної позиції захисту зумовлений, на наш погляд, здебільшого, наступною сукупністю обставин:

- сам підзахисний визнає вчинення ним вказаного кримінального правопорушення;

- у сторони обвинувачення наявна достатня кількість належних, допустимих та достовірних доказів на підтвердження вини підзахисної особи. Як ми уже зазначали, 94-95% вироків у кримінальних провадженнях про крадіжки навіть не оскаржуються, що, на нашу думку переконливо свідчить про наявність, у більшості випадків, необхідної доказової бази;

- з огляду на обставини справи та практику розгляду аналогічних справ є можливість отримання найсприятливішого для підзахисного кінцевого судового рішення (переважно не пов'язаного із обмеженням чи позбавленням волі). У 91% випадків визнання особою вини у вчиненні крадіжки, кінцеве судове рішення було більш сприятливим, аніж у разі часткового чи повного невизнання вини. Вказане дозволяє нам говорити про існування закономірності у адвокатській діяльності в кримінальних провадженнях про крадіжки, що полягає у визнанні вини стороною захисту з метою отримання можливості звернути увагу на наявні обставини, доведення яких допоможе отримати найбільш сприятливе для підзахисного кінцеве судове рішення (про них мова йтиме далі – ред. І.Я.)

Типовим прикладом наведеного є кримінальне провадження № 12017140280000073 про обвинувачення особи у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1, 2 ст. 185 КК України (судова справа № 451/443/17). У цьому провадженні підзахисний був обвинувачений у неодноразовому таємному

викраденні гірських лиж та металевих виробів із господарських будівель. Зважаючи на визнання особою вини у вказаному кримінальному правопорушенні, наявність необхідної доказової бази у сторони обвинувачення (показання потерпілого, протокол огляду місця події, протокол проведення слідчого експерименту, протокол пред'явлення речей для впізнання тощо) та судову практику розгляду аналогічних справ (нагадуємо, що у 91% випадків визнання особою вини у вчиненні крадіжки, кінцеве судове рішення було більш сприятливим, аніж у разі часткового чи повного невизнання вини) стороною захисту було обрано позицію повного визнання наявності вини підзахисного у вчиненому кримінальному правопорушенні. Як наслідок – суд звільнив підзахисного від відбування призначеного йому покарання (1 рік 6 місяців позбавлення волі) з випробуванням та призначив обвинуваченому іспитовий строк терміном на один рік [34].

Друге місце серед позицій захисту належить повному невизнанню вини, третє місце – частковому невизнанню вини. Вказане відображено відповідно у 10% та у 3% досліджених нами кримінальних проваджень про крадіжки. Здебільшого обрання цих позицій не має під собою жодного належного підґрунтя та, як і у випадках із кримінальними провадженнями про умисне вбивство, зумовлене виключно бажанням самих підзахисних не визнавати себе винними. Прикладом наведеного може бути кримінальне провадження про обвинувачення осіб у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2, 3 ст. 185 КК України (судова справа № 456/2682/16). Перший з обвинувачених визнав себе винним лише в одному епізоді, заперечуючи причетність до вчинення інших, інкримінованих йому крадіжок. Другий з обвинувачених взагалі заперечив свою вину. Водночас, як вбачається з матеріалів кримінального провадження, у органів правопорядку була більш ніж достатня, на наш погляд та на погляд судді (суду), доказова база (показання потерпілих та свідків, протоколи проведення слідчих експериментів за участі підзахисних, протоколи огляду місця подій, висновки експерта тощо). За результатами розгляду цієї справи суд визнав обвинувачених винними у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2, 3

ст. 185 КК України та призначив їм покарання у виді позбавлення волі на строк 4 роки та 3 роки і 6 місяців відповідно [40]. Порівнюючи із попередньо аналізованим кримінальним провадженням, де обвинувачення також стосувалось кількох епізодів, різниця у покаранні є більш ніж очевидною, навіть попри наявність у другому випадку більш тяжкого кримінального правопорушення.

Однак трапляються на практиці і протилежні випадки, коли невизнання вини підзахисною особою є більш ніж обґрунтованим. Зокрема, у кримінальному провадженні №120161401100002725 (судова справа №442/851/17) троє осіб обвинувачувались у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 185 КК України, що полягало у таємному викраденні, за попередньою змовою групою осіб, майна з будинку потерпілого. Перший з обвинувачених повністю визнав вини у вчиненні вказаного кримінального правопорушення, інші двоє обвинувачених заперечили вини. Зважаючи на покази першого обвинуваченого, у яких він заявляв про самотійне вчинення крадіжки, покази двох інших обвинувачених, у яких вони вказували на випадкову зустріч першого обвинуваченого на шляху додому, а також з огляду на відсутність у сторони обвинувачення будь-яких прямих доказів на підтвердження вини другого та третього обвинуваченого (в цій частині сторона обвинувачення посилювалась на пояснення потерпілого та двох свідків, у яких відсутні будь-які вказівки на причетність другого та третього обвинувачених до кримінального правопорушення, та на рапорт оперуповноваженого УКР ГУНП у Львівській області капітана поліції, у якому описано виключно факт затримання цих осіб), стороною захисту цілком вірно було обрано позицію заперечення наявності вини другого та третього обвинувачених у вчиненні кримінального правопорушення. Із вказаними висновками погодився і суд, визнавши таких осіб невинуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 185 КК України [31].

Цей випадок, наш погляд, є ще одним підтвердженням того, що навіть окремі криміналістичні методики, в тому числі і методики професійного захисту, містять у собі лише узагальнені рекомендації щодо діяльності адвоката-захисника у певній

категорії справ, які, водночас, можуть бути застосовуватись таким правником виключно з урахуванням індивідуальних особливостей, притаманних конкретному кримінальному провадженні.

Ще одним елементом у структурі методики професійного захисту у кримінальних провадженнях про вбивство є встановлення обставин, доведення яких допоможе отримати найбільш сприятливе для підзахисного кінцеве судове рішення.

Аналіз досліджених нами кримінальних проваджень показав, що найчастіше такими обставинами є:

- обставини, які пом'якшують покарання;
- обставини, що підтверджують можливість виправлення засудженого без відбування покарання, та прийняття відповідного рішення про звільнення такої особи від відбування покарання з випробуванням;
- обставини, на підставі яких виникає можливість застосування закону України про амністію.

З огляду на наведену дещо раніше статистику обрання типової позиції захисту у кримінальних провадженнях про крадіжки, логічно, що перелічені обставини найчастіше доводяться стороною захисту у тих випадках, коли вина підзахисної особи визнається повністю. Як і у випадку з кримінальними провадженнями про умисне вбивство, у кримінальних провадженнях про крадіжки лідером є обставини які пом'якшують покарання. Найчастіше серед них сторона захисту посилається на щире каяття (83% серед усіх кримінальних проваджень про крадіжки та 100% серед кримінальних проваджень, де стороною захисту повністю визнано вину підзахисного) та активне сприяння підзахисного у розкритті злочинів (45% та 51% відповідно). Зустрічаються також добровільне відшкодування завданого збитку (15% та 17% відповідно), наявність на утриманні неповнолітніх дітей (5% та 6% відповідно), наявність вагітної дружини тощо. Відтак, маємо певну закономірність – у справах про крадіжки, де обрана позиція повного визнання вини, адвокати-захисники завжди

звертають увагу на наявність у зв'язку з цим певних обставин, що пом'якшують покарання обвинуваченого.

Одним із найвдаліших прикладів впливу вказаних обставин на кінцеве судове рішення є кримінальне провадження 1201714028000110 про обвинувачення особи у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 185, ч. 3 ст. 15 ч. 2 ст. 185 КК України (судова справа № 451/1530/17). У цьому провадженні, суд першої інстанції, врахувавши доводи сторони захисту щодо наявності у вказаному випадку низки обставин, які пом'якшують покарання (щире каяття обвинуваченого, його активне сприяння розкриттю злочину, вагітність дружини обвинуваченого, вперше притягнення його до кримінальної відповідальності, а також повне відшкодування ним заподіяної шкоди), застосував положення ст. 69 КК України та призначив обвинуваченому покарання шляхом переходу до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу за це кримінальне правопорушення, а саме у вигляді штрафу в розмірі, передбаченому ч. 2 ст. 53 Загальної частини КК України [29].

Бувають випадки, коли зазначені вище обставини (щире каяття, активне сприяння у розкритті злочинів) відображаються судами як такі, що підтверджують можливість виправлення засудженого без відбування покарання. Також до цієї категорії найчастіше відносять: перше притягнення особи до кримінальної відповідальності, добровільне зізнання у скоєному, наявність позитивної характеристики з місця проживання, відсутність претензій з боку потерпілих тощо. Прикладом наведеного може бути кримінальне провадження №12017140070001908 про обвинувачення особи у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 357 КК України (судова справа № 464/5366/17). Під час визначення виду та міри покарання суд звернув увагу на низку обставин, що підтверджували можливість виправлення засудженого без відбування покарання, а саме:

- особу обвинуваченого, який не притягувався до кримінальної відповідальності, визнав вину у вчиненні кримінальних правопорушеннях та висловив жаль з приводу вчинених кримінальних правопорушень;

- наявність позитивної характеристики за місцем проживання, підписаної сусідами;

- наявність обставин, які пом'якшують покарання;

- відсутність обставин, які обтяжують покарання;

- наявність тісних соціальних зв'язків;

- відсутність претензій зі сторони потерпілого;

- позиції учасників кримінального провадження щодо відсутності необхідності реального відбування покарання, пов'язаного з позбавленням волі.

Як наслідок, на підставі ст. 75 КК України особу було звільнено від відбування призначеного покарання з випробовуванням та встановлено іспитовий строк 2 роки [37].

Обставини, що належать до третьої категорії чітко перелічені у відповідних Законах України «Про амністію» (наприклад – Законі України «Про амністію у 2016 році»), тож повторно зазначати їх не має сенсу. Як показало наше дослідження, звільнення осіб від покарання на підставі положень Закону України «Про амністію» має місце менш ніж у 10% кримінальних проваджень. Як приклад такого – кримінальне провадження №12017140130000946 про обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 185 КК України (судова справа № 456/3042/17). У цьому провадженні стороною захисту було подано клопотання про застосування до обвинуваченого Закону України «Про амністію у 2016 році». Суд, врахувавши, що:

- на обвинуваченого поширюється дія Закону України «Про амністію у 2016 році» у зв'язку з тим, що на день набрання чинності цим законом він є батьком дитини віком до 18 років, стосовно якої не позбавлений батьківських прав;

- кримінальне правопорушення у вчиненні якого він обвинувачується не є тяжким чи особливо тяжким відповідно до ст. 12 КК України;

- Закон України «Про амністію у 2016 році» поліпшує становище обвинуваченого, зокрема, передбачає звільнення його від призначеного покарання,

задовольнив клопотання сторони захисту та звільнив обвинуваченого від відбування покарання на підставі п. «в» ст. 1 Закону України «Про амністію у 2016 році» [38].

Наступним у списку аналізованих нами структурних елементів методики професійного захисту у кримінальних провадженнях про крадіжки є криміналістична характеристика цього виду кримінального правопорушення. Як ми уже зазначали під час характеристики методики професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство, вказана складова відіграє для адвоката здебільшого допоміжну роль, суть якої полягає у порівнянні обставин вчинення конкретного кримінального правопорушення із загальноприйнятою криміналістичною характеристикою цього виду кримінального правопорушення для формування внутрішньої позиції захисника щодо винуватості чи невинуватості підзахисного (особливо у тих випадках, коли сам підзахисний не визнає вини). З цією метою, на наш погляд, до найважливіших, для адвокат-захисника, складових криміналістичної характеристики крадіжок, належать:

- обстановка вчиняються крадіжки;
- предмет кримінального протиправного посягання;
- способи вчинення крадіжок;
- типові сліди (слідова картина);
- особа кримінального правопорушника.

Обстановка крадіжки, як вказує І.І. Когутич - це, переважно, просторово-часові обставини, що характеризують подію злочину [80 с. 642-643]. За даними нашого дослідження місцем вчинення крадіжок найчастіше виступають магазини (супермаркети) (40% випадків) а також квартири та інші приватні приміщення потерпілих (підвали, гаражі) (25% випадків). Частими також є дрібні крадіжки на

вулиці та у транспортних засобах (20% випадків). Щодо часу, то тут найпоширенішими є години «пік» у транспорті та магазинах – 08:00-12:00 та з 17:00 – 20:00 години.

Предметом кримінального протиправного посягання найчастіше виступають продукти харчування, гаманці, мобільні телефони та різноманітні будівельні матеріали, що в сукупності становить понад 80% випадків.

Способи вчинення крадіжок можна поділити на кілька видів. Так, квартирні крадіжки та крадіжки майна із закритих приміщень найчастіше вчиняють за допомогою певних спеціально пристосованих знарядь («відмичок», «фомок», «крюків» тощо) або звичайних господарських інструментів (лом, сокира, інструменти для монтування тощо). Крадіжки із магазинів здійснюють здебільшого шляхом пронесення украденого товару повз касу під курткою, у кишенях, сумках, рюкзаках тощо. Крадіжки особистих речей (гаманців, мобільних телефонів) найчастіше здійснюється із належних жертві сумок чи кишень її одягу, через їх відкриття або розрізання.

Щодо слідової картини крадіжок, то вона обумовлюється характером взаємодії правопорушника з навколишньою матеріальною обстановкою та містить у собі найрізноманітніші елементи, найчастіше серед яких наявні:

- сліди самого правопорушника (його рук, ніг, зубів, губ, крові, слини, мікрочастинок одягу і взуття, запахові сліди);
- сліди застосованих ним знарядь.

Особливе місце у криміналістичній характеристиці крадіжок посідають відомості про особу кримінального правопорушника. На підставі статистичних даних здійсненого нами аналізу кримінальних проваджень про крадіжки, можна сформулювати наступний портрет крадія:

- чоловік (приблизно у 86% випадків);
- вік від 25-50 років (приблизно у 87% випадків);
- без вищої освіти (приблизно у 92% випадків);
- ніде не навчається та не працює (приблизно у 75% випадків);
- раніше вчиняв кримінальне правопорушення (приблизно у 60% випадків);

- не знайомий з потерпілими (приблизно у 95% випадків);
- на момент вчинення кримінального правопорушення не вживав алкоголь чи наркотики (приблизно у 84% випадків).

Заключним у цій роботі елементом в структурі методики професійного захисту у справах про крадіжки є визначення певних особливостей здійсненні захисту у вказаних кримінальних провадженнях. Оскільки наше дисертаційне дослідження охоплює розробку та певне порівняння методик професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство та про крадіжки, то у цій його частині ми хочемо звернути увагу на достатньо часто застосований у справах про крадіжки, однак зовсім не притаманний справам про умисне вбивство (що, звісна річ, пояснюється законодавчими обмеженнями), інститут угод в кримінальному провадженні. Відповідно до ст. 468 КПК України, у кримінальному провадженні можуть бути укладені такі види угод: 1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; 2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості. Аналіз кримінальних проваджень показав, що набагато більшою популярністю користуються угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним/обвинуваченим, що знаходять своє відображення у кожному 8-му кримінальному провадженні про крадіжки. Типовий приклад – кримінальне провадження № 12017140040001169 (судова справа №463/2486/17) про обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення передбаченого ч. 2 ст. 185 КК України. Як вбачається з матеріалів цього провадження, між потерпілою та підзахисним було укладено угоду про примирення за умовами якої останній визнав свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 185 КК України, відшкодував потерпілій заподіяну кримінальним правопорушенням шкоду і сторони погодили покарання у вигляді 2 (двох) років обмеження волі із звільненням обвинуваченого, на підставі ст. 75 КК України, від відбуття покарання з випробуванням з іспитовим строком на 1 (один) рік [33].

Угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості зустрічається лише у 3% кримінальних проваджень про крадіжки. Прикладом такого є кримінальне провадження № 12017140080001444 про обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст.185 КК України (судова справа № 465/5388/17). У ньому, між обвинуваченим та прокурором було укладено угоду про визнання винуватості, згідно якої підзахисна особа засвідчила, що у повному обсязі визнає свою вину у вчиненні ним кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 185 КК України, а саме у вчиненні таємного викрадення чужого майна (крадіжки), поєднаного із проникненням у інше сховище, вчинене повторно, за попередньою змовою групою осіб. Водночас, сторони погодились на призначення покарання обвинуваченому за вчинене кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 185 КК України, у виді 3 (трьох) років позбавлення волі та на підставі ст. 75 КК України звільнення від відбування покарання з встановленням іспитового строку тривалістю 2 (два) роки [41]. Вибір стороною захисту вказаного варіанту у наявній ситуації з огляду на тяжкість вчиненого кримінального правопорушення, обсяг і зміст наявних у сторони обвинувачення доказів та практику розгляду схожих справ (у 80% випадків кримінальних проваджень за ч. 3 ст. 185 КК України, навіть під час розкаяння обвинуваченого та наявності інших обставин, які пом'якшують покарання, суди призначали покарання у виді позбавлення волі), на наш погляд, видається найкращим рішенням для обвинуваченого.

Підсумовуючи окреслене вище зазначимо, що під методикою професійного захисту у кримінальних провадженнях про крадіжки необхідно розуміти підсистему методики професійного захисту, що включає в себе сукупність наукових положень і положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо раціональної організації та здійснення захисту адвокатом-захисником в рамках кримінального провадження про крадіжки.

Окрім цього необхідно зауважити, що структура методики професійного захисту у кримінальних провадженнях про крадіжки, за своїм загальним виглядом (формою), у

повній мірі відповідає визначеній нами у попередньому підрозділі структури методики професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство, та містить наступні елементи:

- криміналістична характеристика цього виду кримінального правопорушення;
- визначення першочергових загальних тактичних завдань захисту на етапі вступу адвоката-захисника у процес;
- вибір типової позиції захисту з огляду на наявну ситуацію та практику професійного захисту у відповідних кримінальних провадженнях;
- встановлення обставин, доведення яких допоможе отримати найбільш сприятливе для підзахисного кінцеве судове рішення;
- тактичні особливості виконання адвокатом-захисником окремих дій під час здійснення захисту у вказаних кримінальних провадженнях.

Водночас, попри ідентичність цієї структури за формою, зміст її елементів у кримінальних провадженнях про умисне вбивство та у кримінальних провадженнях про крадіжки достатньо суттєво відрізняється. Особливо яскраво вказане проявляється у виборі стороною захисту типової позиції захисту та у переліку і суті обставин, доведення яких допоможе отримати найбільш сприятливе для підзахисного кінцеве судове рішення.

Також, під час розробки методики захисту у кримінальних провадженнях про крадіжки нам вдалось виокремити і певні закономірності, що притаманні діяльності адвоката-захисника, а саме:

- зміст пред'явленої підозри/обвинувачення (судового рішення) та доступних для сторони захисту матеріалів кримінального провадження у їх взаємозв'язку із відношенням самого підзахисного до змісту пред'явленої підозри/обвинувачення (судового рішення), становлять основу для вибору адвокатом-захисником, та подальшого погодження з підзахисним, оптимальної для наявної ситуації позиції захисту;

- обрана позиція захисту (повне визнання вини, повне не визнання вини; часткове визнання/не визнання вини) обумовлює основний вектор подальших діянь адвоката-захисника у кримінальному провадженні (пошук та подальше пред'явлення доказів які сприятимуть виправданню особи та/або пошук та подальше пред'явлення доказів, які сприятимуть звільненню особи від кримінальної відповідальності, покарання чи його відбування або сприятимуть пом'якшенню відповідальності чи покарання тощо);
- обрана позиція захисту обумовлює можливість вибору стороною захисту певної категорії обставин, доведення яких допоможе отримати найбільш сприятливе для підзахисного кінцеве судове рішення;
- у справах про крадіжки, де обрана позиція повного визнання вини, адвокати-захисники завжди звертають увагу на наявність у зв'язку з цим певних обставини, що пом'якшують покарання обвинуваченого.

Висновки до Розділу 3

1. На основі аналізу низки визначень науковців-криміналістів сформовано власне тлумачення криміналістичної методики: це розділ науки криміналістики, що включає в себе систему теоретичних наукових положень та розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо раціональної організації та здійснення кримінального провадження за окремими категоріями (видами) кримінальних правопорушень відповідними суб'єктами кримінального провадження (слідчим, прокурором, адвокатом, судом (суддею)).
2. Запропоновано оновлений підхід щодо визначення поняття методика професійного захисту, за якого вказана дефініція повинна, зокрема:
 - містити вказівку на приналежність методики професійного захисту до елементів системи криміналістичної науки, а саме – до криміналістичної методики;

- відображати методику професійного захисту як загальне поняття для будь-якого кримінального провадження;

- містити посилання на адвокатську практику як самостійне джерело для розробки відповідних практичних рекомендацій.

3. Визначено, що «методиці професійного захисту» притаманна низка спільних особливостей із іншими підсистемами «криміналістичної методики», зокрема: наявність однакових у своїй основі законодавчої бази, принципів та інформаційно-доказового підґрунтя для сторони захисту, сторони обвинувачення та суду; направленість на виконання спільних для всіх учасників кримінального провадження завдань, визначених у ст. 2 КПК України; наявність тієї ж, що і для загальної методики та методики обвинувачення, системи взаємопов'язаних способів і засобів, які використовуються під час проведення певним учасником кримінального провадження (слідчим, прокурором, адвокатом) цілеспрямованих дій з метою найбільш ефективного вирішення поставлених перед ним завдань; можливість використання, під час здійснення захисту, сформованих в межах криміналістичної тактики та техніки загальних рекомендацій, спрямованих на задоволення, перш за все, потреб сторони обвинувачення; наявність спільної криміналістичної методологічної основи.

4. Під методикою професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство запропоновано розуміти підсистему методики професійного захисту, що включає в себе сукупність наукових положень і положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо раціональної організації та здійснення захисту адвокатом-захисником в рамках кримінального провадження про умисне вбивство.

5. Методику професійного захисту у кримінальних провадженнях про крадіжки рекомендовано розглядати як підсистему методики професійного захисту, що включає в себе сукупність наукових положень і положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо раціональної

організації та здійснення захисту адвокатом-захисником в рамках кримінального провадження про крадіжки.

6. На підставі проведеного дослідження встановлено, що структура методика професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство та у кримінальних провадженнях про крадіжки, містить однакові елементи, до яких належать: криміналістична характеристика відповідного виду кримінального правопорушення; визначення першочергових загальних тактичних завдань захисту на етапі вступу адвоката-захисника у процес; вибір типової позиції захисту з огляду на наявну ситуацію та практику професійного захисту у відповідних кримінальних провадженнях; встановлення обставин, доведення яких допоможе отримати найбільш сприятливе для підзахисного кінцеве судове рішення; тактичні особливості виконання адвокатом-захисником окремих дій під час здійснення захисту у відповідних кримінальних провадженнях.

ВИСНОВКИ

1. Під предметом криміналістики, на сучасному етапі її розвитку, запропоновано розуміти виокремлені цією наукою закономірності механізму кримінального правопорушення, виникнення, збирання, дослідження, оцінки і використання доказів та іншої криміналістично значущої інформації про кримінальні правопорушення, а також про засновані на пізнанні цих закономірностей засоби і методи дослідження й попередження кримінальних правопорушень в межах кримінальної процесуальної діяльності здійснюваної, передусім, слідчим, прокурором, адвокатом-захисником та судом (суддею).

2. Адвокатська діяльність - це сукупність фізичних та розумових дій, виконуваних для досягнення поставленої правової мети особою, яка у встановленому законодавством порядку отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю і у якої таке право не є припиненим чи зупиненим на момент здійснення його професійної діяльності.

3. Адвокатська діяльність у кримінальному провадженні має два взаємопов'язані та нерозривні аспекти – кримінальний процесуальний і криміналістичний. Водночас, зміст кримінальної процесуальної діяльності адвоката у кримінальному провадженні складає сукупність певних конкретних діянь, які адвокат може вчиняти під час надання правової допомоги особі у кримінальному провадженні. З огляду на викладене, а також враховуючи результати проведеного дослідження, визначено, що адвокатська діяльність, зокрема, в частині здійснення захисту особи, загалом включає в себе наступні дії: підготовку до проведення зустрічей (побачень) та безпосереднє проведення зустрічей (побачень) із названими вище особами; підготовку та подання клопотань, заяв, скарг, заперечень, будь-яких інших процесуальних документів необхідних для досягнення бажаного правового результату; підготовку до участі та безпосередню участь у проведенні допиту чи інших процесуальних діях, в яких бере участь підзахисна особа, чи які проводяться за клопотанням такої підзахисної особи або самого захисника, що включає в себе можливість ставити запитання, висловлювати зауваження, пропозиції та заперечення тощо; збір та подання слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду доказів на підтвердження правової позиції сторони захисту в конкретному кримінальному провадженні; підготовку та використання у встановленому законодавством порядку технічних засобів під час проведення процесуальних дій у яких бере участь підзахисна особа; ознайомлення з матеріалами досудового розслідування та судового розгляду, в т.ч. журналом судового засідання та технічним записом судового процесу; підготовку та безпосередню участь у підготовчому судовому засіданні та судовому розгляді у судах всіх інстанцій; отримання копій процесуальних документів та письмових повідомлень, які стосуються підзахисної особи в певному кримінальному провадженні.

4. Тактику професійного захисту визначено як підсистему криміналістичної тактики, що включає в себе сукупність теоретичних наукових положень і положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо планування, організації та вчинення адвокатом-захисником дій в рамках

кримінального провадження, спрямованих на збирання, дослідження, оцінку і використання доказів з метою якнайкращого виконання належної такому суб'єкту процесуальної функції захисту.

5. Обґрунтовано, що «тактика професійного захисту» є однією із підсистем криміналістичної тактики, оскільки їй притаманна низка тих же особливостей, що й іншим підсистемам криміналістичної тактики, зокрема: спрямованість на виконання спільних для суду, сторін та інших учасників кримінального провадження завдань, визначених у ст. 2 КПК України; наявність єдиної сфери застосування – кримінального судочинства; можливість використання під час здійснення захисту сформованих в межах криміналістичної науки загальних тактичних прийомів, спрямованих на задоволення, перш за все, потреб слідчої практики; наявність спільної криміналістичної методологічної основи.

6. Визначено, що зміст та вибір конкретної тактики професійного захисту на стадії досудового розслідування будь-яких кримінальних правопорушень та на стадії судового розгляду будь-яких кримінальних справ, перебувають у закономірній залежності від низки обставин, спільними з яких для обох стадій є: момент залучення адвоката-захисника до участі у кримінальному провадженні; ставлення підозрюваного/обвинуваченого до інкримінованого кримінального правопорушення; наявність у сторони захисту інформації та доказів на підтримку позиції підозрюваного/обвинуваченого; кримінально-правова кваліфікація вчиненого протиправного діяння; відомості про наявні у сторони обвинувачення докази вини підзахисної особи; положення чинного законодавства та судової практики щодо регулювання схожих правовідносин.

7. Виокремлено особливі закономірності тактики професійного захисту на стадії судового розгляду будь-якої кримінальної справи, зміст яких зводиться, в основному, до можливості збільшення часу судового розгляду за рахунок продуманого використання стороною захисту передбачених законом прав щодо неприбуття

обвинуваченого у судові засідання та/або щодо заявлення відводу судді чи іншим учасникам судового розгляду.

8. З'ясовано, що методика професійного захисту – це підсистема криміналістичної методики, що включає в себе сукупність теоретичних наукових положень і положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо раціональної організації та здійснення захисту адвокатом-захисником в рамках кримінального провадження за окремими категоріями (видами) кримінальних правопорушень.

9. Обґрунтовано приналежність «методики професійного захисту» до системи криміналістичної методики, оскільки їй притаманна низка тих же особливостей, що й іншим підсистемам криміналістичної тактики, зокрема: наявність аналогічних у своїй основі законодавчої бази, принципів та інформаційно-доказового підґрунтя для сторони захисту, сторони обвинувачення та суду; направленість на виконання загальних для суду, сторін та інших учасників кримінального провадження завдань, визначених у ст. 2 КПК України; наявність спільної із загальною методикою та методикою обвинувачення, системи взаємопов'язаних способів і засобів, які використовуються під час проведення певним учасником кримінального провадження (слідчим, прокурором, адвокатом) цілеспрямованих дій з метою найбільш ефективного вирішення поставлених перед ним завдань; можливість використання під час здійсненні захисту сформованих в межах криміналістичної тактики та техніки загальних рекомендацій, спрямованих на задоволення, перш за все, потреб сторони обвинувачення; наявність спільної криміналістичної методологічної основи.

10. Сформовано окремі методики професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство та у кримінальних провадженнях про крадіжки, до основних структурних елементів яких віднесено: криміналістичну характеристику відповідного виду кримінального правопорушення; визначення першочергових загальних тактичних завдань захисту на етапі вступу адвоката-захисника у процес; вибір типової позиції захисту з огляду на наявну ситуацію та практику професійного

захисту у відповідних кримінальних провадженнях; встановлення обставин, доведення яких допоможе отримати найбільш сприятливе для підзахисного кінцеве судове рішення; тактичні особливості виконання адвокатом-захисником окремих дій під час здійснення захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство.

11. Виокремлено певні закономірності, що притаманні діяльності адвоката-захисника як у кримінальних провадженнях про умисне вбивство, так і у кримінальних провадженнях про крадіжки, а саме: зміст пред'явленої підозри/обвинувачення (судового рішення) та доступних для сторони захисту матеріалів кримінального провадження у їх взаємозв'язку із відношенням самого підзахисного до змісту пред'явленої підозри/обвинувачення (судового рішення), становлять основу для вибору стороною захисту оптимальної для наявної ситуації позиції захисту; обрана позиція захисту (повне визнання вини, повне не визнання вини; часткове визнання/не визнання вини) обумовлює основний вектор подальших діянь адвоката-захисника у кримінальному провадженні (пошук та подальше пред'явлення доказів які сприятимуть виправданню особи та/або пошук та подальше пред'явлення доказів, які сприятимуть звільненню особи від кримінальної відповідальності, покарання чи його відбування або сприятимуть пом'якшенню відповідальності чи покарання тощо); обрана позиція захисту обумовлює можливість вибору стороною захисту певної категорії обставин, доведення яких допоможе отримати найбільш сприятливе для підзахисного кінцеве судове рішення.

12. З'ясовано, що у справах про крадіжки, де обрана позиція повного визнання вини, адвокати-захисники закономірно звертають увагу суду на наявність у зв'язку з цим певних обставин, що пом'якшують покарання обвинуваченого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аврах Я. С., Зиннатуллин З. З., Фаткуллин Ф. Н. Обвинение и защита по уголовным делам: Учебное пособие / Казань: Издательство Казанского университета, 1976. 168 с.
2. Агафонов В. В., Филиппов А. Г. Криминалистика: конспект лекций. 7-е изд., перераб. и доп. Москва: Издательство Юрайт, 2015. 184 с.
3. Адвокатура в России: учебник / под ред.: проф. Л. А. Демидовой, В. И. Сергеева. 3-е изд., стер. Москва: ЗАО «Юстицинформ», 2006. 576 с.
4. Баев М. О., Баев О. Я. Защита от обвинения в уголовном процессе. Тактика профессиональной защиты по уголовным делам. Право обвиняемого на защиту (нормативные акты, постатейные материалы). Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1995. 228 с.
5. Баев М. О., Баев О. Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Прокурорская тактика. Адвокатская тактика: научно-практическое пособие. Москва: Экзамен, 2005. 320 с.
6. Баев О. Я. Криминалистическая тактика и уголовно-процессуальный закон: монография. Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1977. 114 с.
7. Баев О. Я. Основы криминалистики: Курс лекций. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Экзамен, 2003. 320 с.
8. Баев О. Я. Самоидентификация современной криминалистики (объект, предмет и субъектная система современной науки криминалистики). Библиотека криминалиста. Научный журнал. 2012. № 4 (5). С. 308–323.
9. Баев О. Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Следственная тактика: Научно-практическое пособие. Москва: Экзамен, 2003. 432 с.

10. Баршев Я. И. Основания уголовного судопроизводства, с применением к российскому уголовному судопроизводству. С.-Пб.: Тип. 2 Отд. собств. е. и. в. канцелярии, 1841. 326 с.

11. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. Москва: Норма, 2001. 240 с.

12. Белкин Р. С. Курс криминалистики: Учеб. пособие для вузов. 3-е изд., доп. Москва: Юнити-Дана, 2001. 837 с. URL: http://crimlib.info/images/a/af/%D0%9A%D1%83%D1%80%D1%81_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8._%D0%92_3-%D1%85_%D1%82._%D0%A2.1._%D0%91%D0%B5%D0%BB%D0%BA%D0%B8%D0%BD_%D0%A0.%D0%A1_2001%2C_3-%D0%B5_%D0%B8%D0%B7%D0%B4..pdf (дата звернення: 17.07.2016).

13. Белкин Р. С., Краснобаев Ю. И. О предмете советской криминалистики. Правоведение. 1967. № 4. С. 90-94.

14. Берназ В. Д. Криміналістична стратегія як наукова категорія. *Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць*. Одеса. 2008. Вип. 44. С. 28-32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2008_44_6 (дата звернення: 16.08.2017).

15. Ботвина Н. В. Імідж адвоката. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 4. С. 1-4. URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/689/693> (дата звернення: 16.09.2017).

16. Бризгалов І. В. Юридична деонтологія: Короткий курс лекцій. 3-тє вид., стер. Київ: МАУП, 2003. 48 с.

17. Варій М. Й. Психологія: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 288 с.

18. Варфоломеева Т. В. Криминалистика и профессиональная деятельность защитника: монография. Киев: Вища школа, 1987. 151 с.

19. Варфоломеева Т. В. Організаційні, процесуальні та криміналістичні проблеми захисту адвокатом прав підозрюваного, обвинуваченого, підсудного: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 1994. 40 с.

20. Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений. монография. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1978. 245 с.

21. Вашук О. П. Тактика використання невербальної інформації при проведенні слідчих (розшукових) дій. Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. 2013. Т. 26 (65). № 2-2. С. 293-299.

22. Вейнгарт А. Уголовная тактика: Руководство к расследованию преступлений / Перевод с немецкого под ред., с прим. В.И. Лебедева. С.-Петербург: издание «Вестник полиции», 1912 293 с. URL: <http://biblio.crimlib.info/www/read.php?id=56&file=72> (дата звернення: 12.05.2016).

23. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

24. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 000 слів та словосполучень / уклад. О. Єрошенко. Донецьк: Глорія Трейд, 2012. 864 с.

25. Винберг А. И., Шавер Б. М. Криминалистика: Учебник. Изд. 3-е, доп. и перераб. Москва: Госюриздат, 1949. 272 с.

26. Винберг А. И., Шавер Б. М. Криминалистика: Учебник. Изд. 4-е, доп. Москва: Госюриздат, 1950. 356 с.

27. Винберг А. И. О системе науки советской криминалистики. *Советская криминалистика на службе следствия*. Москва. 1956. Вып. 7. С. 153-164.

28. Винберг А. И. Предмет и метод советской криминалистики: Учебник. В 2 ч. / Под ред. А. И. Винберга, С. П. Митричева. Москва: Госюриздат, 1950. Ч. 1. С. 3-17.

29. Вирок Буського районного суду Львівської області від 14.12.2017 року? судова справа № 451/1530/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70992954#> (дата звернення: 13.11.2017).

30. Вирок Городоцького районного суду Львівської області від 03.03.2017 року, судова справа № 460/2108/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65129705#> (дата звернення: 12.11.2017).

31. Вирок Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 11.12.2017 року, судова справа № 442/851/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70887537#> (дата звернення: 14.11.2017).

32. Вирок Кам'янка-Бузького районного суду Львівської області від 04.04.2017 року, судова справа №439/1347/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65761925#> (дата звернення: 13.11.2017).

33. Вирок Личаківського районного суду м. Львова від 07.12.2017 року, судова справа №463/2486/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70887759#> (дата звернення: 15.11.2017).

34. Вирок Радохівського районного суду Львівської області від 11.12.2017 року, судова справа № 451/443/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70887341#> (дата звернення: 08.11.2017).

35. Вирок Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 14.08.2017 року, судова справа №442/7381/13-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68257141#> (дата звернення: 13.11.2017).

36. Вирок Сихівського районного суду м. Львова від 06.10.2017 року, судова справа № 460/3025/17-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69416656#> (дата звернення: 12.11.2017).

37. Вирок Сихівського районного суду м. Львова від 06.12.2017 року, судова справа № 464/5366/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70850891#> (дата звернення: 14.11.2017).

38. Вирок Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 01.12.2017 року, судова справа № 456/3042/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70640273#> (дата звернення: 15.11.2017).

39. Вирок Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 23.02.2017 року, судова справа № 453/1194/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64908826#> (дата звернення: 09.11.2017).

40. Вирок Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 14.12.2017 року, судова справа № 456/2682/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71042376#> (дата звернення: 12.11.2017).

41. Вирок Франківського районного суду м. Львова від 07.12.2017 року, судова справа №465/5388/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70783713#> (дата звернення: 15.11.2017).

42. Вільгушинський М. Й. Тактика судового слідства в системі криміналістики: тенденції та наукові дискусії. Судова апеляція: науково-практичний журнал. 2009. № 2(15). С. 40-45.

43. Возгрин И. А. Введение в криминалистику: История, основы теории, библиография. Санкт-Петербург: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. 475 с.

44. Возгрин И. А. Научные основы криминалистической методики расследования преступлений: Курс лекций. Ч. 1. Санкт-Петербург: Изд-во СПб. ЮИ МВД РФ, 1992. 162 с.

45. Возгрин И. А. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений Ленинград: ВПУ МВД СССР, 1976. 55 с.

46. Волкова Н. П. Педагогіка: Навчальний посібник. 2-ге вид., перероб., допов. Київ: Академвидав, 2007. 615 с. URL: <http://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/library/volkova.pdf> (дата звернення: 13.06.2016).

47. Воробьев Г. А. Тактика и психологические особенности судебных действий: учебное пособие. Краснодар: Изд-во Краснодарского гос. ун-та, 1986. 208 с.

48. Гавло В. К. Общие положения криминалистической методики расследования отдельных видов преступлений. Криминалистика: Учебник / под ред. Л.

Я. Драпкина, В. Н. Карагодина. Москва: Изд-во «Юридическая литература», 2004. С. 453-462.

49. Гавло В. К., Ким Д. В. Тактика и методика судебного следствия – научное поле деятельности криминалистики. Теория та практика судової експертизи і криміналістики: збірник науково-практичних матеріалів. Харків: Право, 2006. Вип. 6. С. 22–30.

50. Гловюк І. В. Захист у кримінальних справах та кримінально-процесуальна функція захисту: деякі аспекти співвідношення. Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти: зб. тез доповідей за матеріалами IV Міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених (Суми, 11-12 грудня 2009 року). Суми, 2009. С. 154-156.

51. Гловюк І. В., Андрусенко С. В. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення та недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування. Південноукраїнський правничий часопис. 2014. № 4. С. 239-243. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2014_4_76 (дата звернення: 06.09.2018).

52. Головин А. Ю. Криминалистическая систематика: Монография / под общ. ред. Яблокова Н. П. Москва: ЛексЭст, 2002. 305 с. URL: <http://kriminalisty.ru/books/golovin.pdf> (дата звернення: 11.06.2016).

53. Громов В. И. Методика расследования преступлений. Руководство для органов милиции и уголовного розыска Москва: Изд-во Нар. ком. внутр. дел РСФСР, 1929. 114 с.

54. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. Москва: ЛексЭст, 2002. 1088 с.

55. Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навчальний посібник. Київ: Знання, 2005. 655 с.

56. Даньшин М. В. Предмет криміналістики: концептуальні підходи та дискусійні погляди. Вісник Харківського національного університету імені В. Н.

Каразіна. Серія: *Право*. Харків, 2013. № 1077. Вип. 15. С. 136-140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKHiPR_2013_1077_15_35 (дата звернення: 07.07.2016).

57. Даньшин М. В. Про об'єкт і предмет криміналістики та її зв'язки з іншими юридичними науками. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Право». Харків, 2013. Вип. 20. С. 98-107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_pravo_2013_20_18 (дата звернення: 07.07.2016).

58. Даньшин М. В. Співвідношення кримінально-процесуального права та криміналістики. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. С. 216-222. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2015_1_29 (дата звернення: 07.07.2016).

59. Денисюк С. Ф. Співвідношення тактики та організації проведення слідчої дії. *Право і Безпека*. 2010. № 4. С. 176-179. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2010_4_40 (дата звернення: 12.04.2017).

60. Дії захисника під час кримінального провадження в суді першої інстанції». Методичні рекомендації для адвокатів щодо здійснення захисту, гарантованого державою. URL: http://ulaf.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/MP_sudove.pdf (дата звернення: 11.11.2017).

61. Енциклопедичний довідник майбутнього адвоката: У 2 ч. / за заг. ред. С.Ф. Сафулька. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. Ч. 1. 616 с.

62. Эксархопуло А. А. Учение о предмете криминалистики как теоретическая база для постановки ее актуальных задач. Библиотека криминалиста. 2012. № 3 (4). С. 37-46.

63. Журавель В. А. Об'єкт і предмет криміналістики. Вісник Національної академії правових наук України. 2017. № 3 (90). С. 120-132.

64. Журавель В. А. Окремі методики в системі криміналістичних знань. Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична. Львів, 2015. Вип. 1. С. 187-200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlkau_2015_1_20 (дата звернення: 06.08.2017).

65. Журавель В. А. Предмет криміналістики: генезис і сучасний стан. Вісник Академії правових наук України. 2002. №1(28). С. 153-160.

66. Зицер Е. У. Введение. Криминалистика. Техника и тактика расследования преступлений: учебное пособие / под ред. А .Я. Вышинского. Москва: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1938. С. 3-10.

67. Зозуля К. Т. Загальна характеристика розвитку адвокатури України у XVI-XVIII століттях. Адвокатура: минуле та сучасність: матер. II Міжнар. наук. конф. молодих вчених, аспір. та студ. (м. Одеса, 2 березня 2013 р.). Одеса: Фенікс, 2013. С. 67-69.

68. Золотарьова І. М. Конспект лекцій з дисципліни «Психологія» (для студентів 3-4 курсів денної форми навчання напрямів підготовки: 6.050702 «Електромеханіка»; 6.060101 «Будівництво»; 6.080101 «Геодезія, картографія та землеустрій»). Харків: ХНАМГ, 2011. 28 с.

69. Зорин Г. А. Криминалистическая методология: монография. Минск: Амалфея, 2000. 608 с.

70. Зорин, Г. А. Теоретические основы криминалистики: монография. Минск: Амалфея,. 2000. 460 с. URL: <http://kriminalisty.ru/books/zorin.pdf> (дата звернення: 06.09.2017).

71. Зотов Б. Л. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений: лекция для студентов ВЮЗИ. Москва: ВЮЗИ, 1995. 255 с.

72. Інформаційний дайджест системи безоплатної правової допомоги № 14 (3). Координаційний центр з надання правової допомоги, 2016. 153 с. URL: http://legalaids.gov.ua/images/docs/digest_LAU_14.pdf (дата звернення: 22.05.2016).

73. Іщенко А. В. Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 224 с.

74. Кириченко О. А. Історія, сучасний стан та перспективи розвитку криміналістики. Актуальні проблеми сучасної криміналістики: Матеріали міжнародної

науково-практичної конференції у 2 ч. (Сімферополь – Алушта, 19–21 вересня 2002 р.). Сімферополь: ДОЛЯ, 2002. Ч. 1. С. 36-48.

75. Кисленко С. Л., Комиссаров. В. И. Судебное следствие: состояние и перспективы: монография. Москва: Юрлитинформ, 2003. 176 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/KISLENKO_2003.pdf (дата звернення: 24.11.2016).

76. Клівець П. Г. Стратегія підприємства: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2007. 320 с.

77. Книженко С. А. Стратегия расследования преступлений против правосудия. Молодий вчений. 2015. № 2(1). С. 227-230. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_2\(1\)__57](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_2(1)__57) (дата звернення: 04.07.2017).

78. Ковальчук О. В. Тактичні особливості допиту потерпілої особи під час розслідування шахрайства, пов'язаного з діяльністю кредитної спілки. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 2. С. 126-130. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2016/38.pdf (дата звернення: 15.04.2017).

79. Когутич І. І. Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики в судовому розгляді кримінальних справ: монографія. Львів: Тріада плюс, 2009. 448 с.

80. Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій. Київ: Атіка, 2008. 888 с.

81. Когутич І. І. Криміналістичні знання, їх сутність і потреба розширення меж використання: монографія. Львів: Тріада Плюс, 2008. 420 с.

82. Когутич І. І. Методологічні проблеми криміналістики: монографія у 2 ч. Ч. 1: Окремі проблеми методології криміналістики. Тернопіль: Підручники і посібники, 2015. 372 с.

83. Когутич І. І. Окремі аспекти криміналістичного забезпечення діяльності адвоката-захисника у ході судового розгляду кримінальних справ (Частина І). Судова апеляція: науково-практичний журнал. 2007. № 4. С. 23-29.

84. Когутич І. І. Про окремі складові криміналістичної тактики. Університетські наукові записки. 2012. № 1. С. 567-572. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2012_1_71 (дата звернення: 17.04.2017).

85. Когутич І. І. Теоретичні основи використання криміналістичних знань під час розгляду кримінальних справ у суді : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2010. 38 с.

86. Козак Л. В. Філософська концепція стратегії підприємства як чинник формування стратегій позиціонування. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». Острог, 2011. Вип. 16. С. 159-167.

87. Колмаков В. П. Введение в курс науки советской криминалистики: лекция. Одесса: Изд-во Одес. гос. ун-т, 1973. 52 с.

88. Колмаков В. П., Колесниченко А.Н. Предмет, задачи и основные положения тактики следствия. Тезисы докладов на научной конференции по работам, выполненным в 1955 году. Харьков. 1956. С. 8-12.

89. Комиссаров В. И. Тактика защиты и предмет криминалистики: взгляд со стороны. Профессиональная деятельность адвоката как объект криминалистического исследования. Екатеринбург: Изд-во «Чароид», 2002. С. 93–102.

90. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика і кримінально-процесуальне право: діалектичні залежності. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: збірник наукових праць. Харків. 2009. С. 5-9.

91. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 30.09.2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 11.11.2017).

92. Корухов Ю. Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений: науч.- прак. пособ. Москва: Норма, 1998. 288 с.

93. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Кузьмічов Я. В. та ін. Криміналістика: питання і відповіді: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 280 с.

94. Краснобаев Ю. И. Совершенствование предварительного следствия и предмет советской криминалистики: учеб. Пособие. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1979. С. 78.
95. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т. В. Варфоломеева та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 504 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk788735.pdf> (дата звернення: 27.08.2017).
96. Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський та ін. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с. URL: http://culonline.com.ua/Books/Kriminalistika_Pyaskovsky.pdf (дата звернення: 23.09.2016).
97. Криміналістика: підручник / В. Ю. Шепітько та ін.; за заг. ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. перероб. та допов. Київ: Ін Юре, 2016. 640 с.
98. Криміналістика: навч. посіб. / Р. І. Благута та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Київ: Атіка, 2012. 496 с.
99. Криминалистика. Книга 1. Техника и тактика расследования преступлений / под ред. А. Я. Вышинского. Москва: Советское законодательство, 1935. 272 с.
100. Криминалистика / под ред. Р. С. Белкина, И. М. Лузгина. Москва: Акад. МВД СССР, 1978. 384 с.
101. Криминалистика: Учебник / под ред. Б. М. Шавера, А. И. Винберга. Москва: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1945. 206 с.
102. Криминалистика: Учебник / под ред. Р. С. Белкина, Г. Г. Зуйкова. Москва: Юрид. лит., 1968. 696 с.
103. Криминалистика: Учебник / под ред. Н. П. Яблокова. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристъ, 2005. 781 с.
104. Криминалистика. Книга 1. Техника и тактика расследования преступлений / под ред. А. Я. Вышинского. Москва: Советское законодательство, 1938. 213 с.

105. Криміналістика: Учебник для вузов / Т. В. Аверьянова и др.; под ред. Р. С. Белкина. Москва: Норма, 2001. 990 с.

106. Криміналістика: Учеб. пособие / А. В. Дулов и др.; под ред. А. В. Дулова. Минск: ИП Экоперспектива, 1998. 415 с.

107. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 04.08.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 08.08.2017).

108. Кримінальний процес України: навч. посіб. / за заг. ред. А. В. Молдована, С. М. Мельника. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 368 с.

109. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення 07.01.2018. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 12.01.2018).

110. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.

111. Кудрявцев В. Л. Некоторые проблемы криминалистического обеспечения деятельности адвоката-защитника в уголовном судопроизводстве. Вестник криминалистики. Москва. 2005. Вып. 4 (16). С. 21-28. URL: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1308487> (дата звернення 10.09.2017).

112. Кудрявцев В. Л. Некоторые проблемы совершенствования деятельности адвоката-защитника на судебном следствии: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2002. 32 с.

113. Куньч З. Й. Універсальний словник української мови. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2007. 848 с.

114. Кусайкіна Н. Д., Цибульник Ю. С. Сучасний тлумачний словник української мови. Київ: Видавничий Дім «Школа», 2009. 832 с.

115. Кучерук І. М., Горбачук І. Т., Луцик П. П. Загальний курс фізики у трьох томах: навч. посібник. 2-ге вид., випр. Київ: Техніка, 2006. 532 с. URL: <http://zffft.kpi.ua/images/library/kucheruk1.pdf> (дата звернення 17.02.2017).

116. Леоненко М. І. Структура стадійної побудови кримінального провадження в контексті сучасного реформування кримінального процесу України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: юридичні науки. 2013. № 2. С. 75–77.

117. Лукашевич В. Г. Об'єкт і предмет пізнання наук кримінально-правового циклу. Держава та регіони. Серія: Право. 2014. № 4. С. 147-151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drp_2014_4_30 (дата звернення 19.10.2016).

118. Лук'янець О.О. Особливості процесу надання матеріалів досудового розслідування для ознайомлення сторонам кримінального провадження до його завершення. Вісник Академії адвокатури України. 2015. Т. 12 № 2(33). С. 132-137.

119. Макарова З. В. Защита в российском уголовном процессе: понятие, виды, предмет и пределы: Правоведение. 2000. № 3. С. 217–231. URL: <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=157725> (дата звернення 06.06.2017).

120. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія: навч. посібник. Київ: МАУП, 2000. 256 с.

121. Максимишин Н. М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження: Дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 250 с.

122. Маннс Г. Ю. Криминалистика, как прикладная дисциплина и предмет преподавания. Сборник трудов профессоров и преподавателей Государственного Иркутского Университета. Отдел I - науки гуманитарные. Иркутск, 1921, Вып. 2. С. 139-164

123. Маркус В. О. Криміналістика: навч. посібник. Київ: Кондор, 2007. 558 с.

124. Марценюк Т. О., Новик Т. О. Гендерні аспекти моди: конструювання ідентичності за допомогою одягу. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Гендерні дослідження. Острог, 2015. Вип. 1. С. 124-141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nznuoagend_2015_1_16 (дата звернення 14.07.2017).

125. Матвійчук В. К., Закревський А.В. Тактика та методика участі адвоката-захисника у судовому слідстві та судових дебатах у кримінальних справах. Юридична наука. 2012. № 3. С. 135–140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2012_3_16 (дата звернення 09.12.2017).

126. Медична біологія: підручник / за заг. ред. В. П. Пішака, Ю. І. Бажори. Вінниця: Нова книга, 2004. 656 с. URL: <https://www.vnmu.edu.ua/downloads/medbiology/20130906-095106.pdf> (дата звернення 12.05.2017).

127. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навчальний посібник / О. В. Батюк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 324 с.

128. Митричев С. П. Предмет советской науки криминалистики и ее место в системе юридических наук. Социалистическая законность. 1952. № 3. С. 15-26.

129. Мирошниченко Ю. М. Тактика суду в кримінальному провадженні: генеза та перспектива. Слово Національної школи суддів України. 2013. № 1. С. 84-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2013_1_11 (дата звернення 07.05.2017).

130. Найповніший тлумачний словник української мови онлайн. URL: <http://eslovnik.com/%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0> (дата звернення 10.10.2017).

131. Нечволод Л. І. Сучасний словник іншомовних слів. Харків: ПП «Торсінг плюс», 2007. 768 с.

132. Новий словник іншомовних слів: близько 40 000 слів і словосполучень / Л. І. Шевченко та ін.; за ред. Л. І. Шевченко. Київ: Арій, 2008. 672 с.

133. Новиков А. М., Новиков Д. А. Методология: учеб-метод. пособ. Москва: Синтег, 2007. 668 с. URL: http://www.methodolog.ru/books/methodology_full.pdf (дата звернення 10.10.2017).

134. Острогляд О. В. Окремі теоретичні аспекти розуміння тактики захисту в кримінальному процесі України. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського

університету права імені Короля Данила Галицького. 2012. № 5. С. 129-135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2012_5_23 (дата звернення 29.03.2017).

135. Озар В. Г. Особливості тактики допиту потерпілого від катування. Форум права. 2015. № 3. С. 156–161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата звернення 15.02.2017).

136. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. Статистична інформація. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (дата звернення 10.02.2017).

137. Паляничко Д. Г. Тактика спілкування адвоката з підзахисним. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. №5. С. 330-335.

138. Пастернак Н. А. Применение адвокатом тактики защиты в ходе уголовно-процессуального доказывания. Бизнес в законе. 2011. №2. С. 123-126.

139. Погорецький М. А., Сергеева Д. Б. Криміналістична тактика: щодо визначення поняття. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2012. № 1(5). С. 1-20. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pmasvp.pdf> (дата звернення 17.02.2017).

140. Погорецький М. А., Сергеева Д. Б. Тактика захисника: поняття, зміст та місце в системі криміналістичної тактики. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2 С. 113-123. URL: http://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2016_Sergeeva.pdf (дата звернення 18.02.2017).

141. Попелюшко О. В. Стратегія і тактика захисту в судовому розгляді справи. *Вісник Академії адвокатури України*. 2008. Т. 5. №2. С. 96-98. URL: <http://eprints.oa.edu.ua/3714/1/Popeliushko.pdf> (дата звернення 18.02.2017).

142. Потапов С. М. Введение в криминалистику: учеб. пособие. Москва: Изд. РИО ВЮА Красной Армии, 1946. 124 с.

143. Права, за якими судиться малоросійський народ / упорядник: К. А. Вислобоков. Київ, 1997. 548 с. URL: <http://archeos.org.ua/wp-content/uploads/2013/12/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D1%8F%D0%BA%D0%B8%D0%BC%D0%B8->

%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F-
 %D0%BC%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9
 %D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-
 %D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4.pdf (дата звернення 20.12.2016).

144. Проблемы криминалистики / Тезисы докл. научн. конф. (Харьков, май 1969). Координационное бюро по вопросам криминалистики. Москва: ХЮИ, 1969. 112 с.

145. Про адвокатуру: Закон України від 19.12.1992 р. № 2887-ХІІ. Дата оновлення: 19.11.2012. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-12> (дата звернення: 02.03.2017).

146. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. Дата оновлення: 05.01.2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 02.03.2017).

147. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. Дата оновлення: 07.01.2018. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (дата звернення: 10.02.2018).

148. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 р. Дата оновлення: 02.06.2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19> (дата звернення: 11.02.2017).

149. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20.11.2012 р. № 5492-VI. Дата оновлення: 01.01.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5492-17> (дата звернення 10.01.2017).

150. Професійна етика: методичні вказівки до вивчення курсу для студентів напряму підготовки 6.030508 — Фінанси і кредит / укладач Іщенко Н. А. Кіровоград. Видавець Лисенко В.Ф., 2014. 68 с.

151. Процко Н. В. Роль іміджу у сприйнятті практичного психолога. Актуальні проблеми психології. Житомир. 2009. Т. 7. Вип. 20. Ч. 2. С. 121-124.

152. Россинская Е. Р. Ревизия определения предмета криминалистики: за и против. Библиотека криминалиста. 2012. № 4. С. 328–335.

153. Рубис А. С. Основы теории криминалистического обеспечения деятельностью прокурора в сфере борьбы с преступностью: монография. Минск: Харвест, 2006. 416 с.

154. Рудницька Ю. В. Тактика допиту неповнолітніх підозрюваних, які вчинили крадіжки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Ужгород, 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 1. С. 100-102. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.29-2/part_1/26.pdf (дата звернення 10.03.2017).

155. Рябоконт В. В. Трансформація понять «стратегія» – «стратегічна компетенція» – «стратегічна компетентність» у постійному потоці наукової інформації. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. 2014. No. 25. Р. 64-68. URL: http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/ryabokon_v._v._the_transformation_of_ideas_strategy_strategic_competence_in_the_constant_flow_of_scientific_information.pdf (дата звернення 08.04.2017).

156. Савельева М. В., Смушкин А. Б. Криминалистика: учебник. Москва: Издательский дом «Дашков и К», 2009. 608 с.

157. Сайт судової влади України. Судова статистика. URL: http://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/Sud_statustuka_Zvit_2015; http://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/2016_zvit; http://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/perche_pivricha_2017 (дата звернення 16.09.2016).

158. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник. Ч. 2. Харків: Консум, 2001. 528 с.

159. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.

- 160.** Сас В. А. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, вчинених засудженими до позбавлення волі: монографія. Київ: НТВ «Правник», 2004. 240 с.
- 161.** Сергеев В. И. Адвокат и адвокатура: учеб. пособие. Москва: Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 176 с.
- 162.** Синеокий О. В. Адвокатура как институт правовой помощи и защиты: учеб. пособие / ГВУЗ «Запорож. нац. ун-т» МОН України. Харків: Право, 2008. 496 с.
- 163.** Скрыбін О. М. Юридико-психологічні аспекти участі захисника у суді апеляційної інстанції. Держава та регіони. *Серія: Право*. 2015. № 3. С. 18-23.
- 164.** Сліпушко О. М. Політичний і фінансово-економічний словник: понад 3000 термінів, понять, імен. Київ: Криниця, 1999. 390 с.
- 165.** Слободян Я. І. Криміналістична методика на сучасному етапі та її роль у розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2012. № 2. С. 64-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2012_2_10 (дата звернення 03.09.2017).
- 166.** Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1974. 775 с. URL: <http://slovopedia.org.ua/42/53404/285970.html> (дата звернення 10.01.2017).
- 167.** Словник іншомовних слів / уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ: Наукова думка, 2000. 680 с.
- 168.** Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / за ред.: С. Я. Єрмоленка. Харків: Фоліо, 2006. 623 с.
- 169.** Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т. 2. 550 с. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh/%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C (дата звернення 10.01.2017).

170. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т. 3. 744 с. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh/%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%80%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C (дата звернення 10.01.2017).

171. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т. 4. 840 с. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh/%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0 (дата звернення 10.01.2017).

172. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т. 9. 916 с. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh/%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F (дата звернення 10.01.2017).

173. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т. 10. 658 с. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh/%D1%82%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0 (дата звернення 10.01.2017).

174. Словник української мови: у 20 т. / за ред. В. М. Русанівського. Київ : Наукова думка, 2013. Т. 4. 1007 с. URL: <http://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=22763&page=775> (дата звернення 10.01.2017).

175. Словник української мови: у 20 т. / за ред. В. М. Русанівського. Київ. Наукова думка, 2013 Т. 5. 991 с. URL: <http://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0> (дата звернення 10.01.2017).

176. Смоленский М. Б. Адвокатская деятельность и адвокатура Российской Федерации. Серия «Высшее образование». Ростов-на-Дону: «Феникс», 2004. 256 с.

177. Сокол В. Ю. Людвиг фон Ягеманн - основатель научной системы расследования преступлений и криминалистики. Вестник Краснодарского университета МВД России. 2012. № 2 (16). С. 62-68 URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/lyudvig-fon-yagemann-osnovatel-nauchnoy-sistemy-rassledovaniya-prestupleniy-i-kriminalistiki> (дата звернення 30.06.2017).

178. Сопільник Р. Л. Функція захисту як основний напрямок діяльності учасників судочинства зі сторони захисту. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. Одеса, 2014. Вип. 8. С. 268-270. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_8_73 (дата звернення 28.07.2017).

179. Стецовский Ю. И. Становление адвокатуры в России. Москва: Волтерс Клувер, 2010. 576 с.

180. Строгович М. С. Предмет криминалистики и ее соотношение с уголовным процессом. Труды Военно-юридической академии. Ашхабад. 1942. Вып. 2. С. 6-11.

181. Сухонос В. В. Промови у кримінальному судочинстві, їх форма і зміст. Правовий вісник Української академії банківської справи. 2011. № 2(5). С. 115–119.

182. Танасевич В. Г. Теоретические основы методики расследования преступлений. Советское государство и право. 1976. № 6. С. 90–94.

183. Теорія держави і права: навч. посіб. / С. К. Бостан та ін. Київ: Академія, 2013. 348 с.

184. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: Підручник. 4-те вид., доп. і переробл. Київ: Видавництво А.С.К., 2003. 1120 с.

185. Титаренко В. В. Вопросы тактики участия защитника в производстве следственных и судебных действий. Криминалистика и судебная экспертиза. Київ, 1979. Вып. 19. С. 34-36.

186. Тищенко В. В. Теоретические основы криминалистической методики расследования преступлений: проблемы и тенденции. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. Т. 10. С. 362-371. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2011_10_37 (дата звернення 04.10.2017).

187. Тищенко М. В. Тактичні особливості реалізації оперативно-розшукової інформації при порушенні кримінальної справи. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. Харків, 2002. Вип. 17. С. 3-6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2002_17_3. (дата звернення 23.06.2017).

188. Тищенко В. В. Криміналістика: навч.-метод. посібник. Вид. четверте, випр. Одеса: Фенікс, 2013. 338 с.

189. Тлумачний словник іншомовних слів. URL: <http://www.jnsm.com.ua/ures/book/pro.shtml> (дата звернення 06.03.2017).

190. Трегубов С. Н. Основы уголовной техники. Научно-технические приемы расследования преступлений: Практическое руководство для судебных деятелей. Москва: Изд. юрид. кн. склада «Право», 1915. 334 с.

191. Удовенко Ж. В. Криміналістика: конспект лекцій / за заг. ред. Гадана В. І. Київ: «Центр учбової літератури», 2016. 320 с.

192. УСЕ: універсальний словник-енциклопедія / ред. рада: М. Попович (голова) та ін. 3-тє вид., перероб., допов. Київ: Всеуито. Новий друк. 2003. 1414 с.

193. Фіолевський Д. П. Адвокатура: підручник. 3-тє вид., випр. і допов. Київ: Алерта, 2014. 624 с.

194. Филиппов А. Г. Криминалистика и теория профессиональной защиты по уголовным делам Профессиональная деятельность адвоката как объект криминалистического исследования. Екатеринбург: Изд-во «Чароид», 2002. С. 125-135.

195. Франсис Л. В. Искусство перекрестного допроса / Пер. с англ. К. Адамович. Москва: Американская ассоциация юристов, 2011. 294 с. URL: http://arpo.kirov.ru/library/Wellman.The_Art_of_Cross_Examination.pdf (дата звернення 16.10.2017).

196. Хмелевська Н. В. Стратегія забезпечення правової допомоги адвокатом в кримінальному провадженні. Вісник Академії адвокатури України. 2015. Т. 12, № 2. С.

194-201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2015_12_2_26 (дата звернення 19.05.2017).

197. Черненко А. П. Співвідношення понять захисту і правової допомоги у кримінальному процесі. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «юридичні науки». 2015. № 1(6). С. 115–121.

198. Шавер Б. М. Криминалистика: учеб. пособ. Москва: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1940. 198 с.

199. Шафир Г. М. Некоторые вопросы методики и тактики защиты на предварительном следствии. Вопросы защиты по уголовным делам. Сборник статей. 1967. С. 68–89.

200. Щербатых Е. А. Методика профессиональной защиты по уголовным делам об умышленном причинении вреда здоровью (досудебное производство): автореф. дис... канд. юрид. наук. Воронеж, 2009. 27 с.

201. Щур Б. В. Ознаки криміналістичної методики. *Форум права*. 2011. № 3. С. 899-903. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=FP_index.htm_2011_3_151 (дата звернення 03.11.2017).

202. Якимов И. Н. Криминалистика: Руководство по уголовной технике и тактике. Москва: Изд-во НКВД, 1925. 228 с.

203. Якимов И. Н. Криминалистика. Руководство по уголовной технике и тактике. Новое издание, перепечатанное с издания 1925 г. Москва: ЛексЭст, 2003. 496 с.

204. Якимов И. Н. Криминалистика. Уголовная тактика. Изд. 2-е, перераб. и доп. Москва: НКВД РСФСР, 1929. 312 с.

205. Якимов И. М. Практическое руководство к расследованию преступлений. Москва, 1924. 140 с.

206. Geerds F. Entwicklungsstand und Tendenzen der wissenschaftlichen Kriminalistik in der Bundesrepublik Deutschland. *Wissenschaftliche Kriminalistik*. Wiesbaden, 1983. Band 1. S. 177-204.

207. Grafl C. Perspektiven der Kriminalistik. Unter dem Aspekt von Internationalisierung, Computerisierung, Privatisierung, Spezialisierung und Qualitätssicherung. *Kriminalistik*. 2002. Heft 6. S. 379-384.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

опитування адвокатів щодо використання криміналістичних знань під час здійснення захисту у кримінальному провадженні

Цю анкету розроблено в рамках написання на кафедрі кримінального процесу і криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Закономірності адвокатської діяльності як складова предмета криміналістики» та призначено для одержання від практикуючих адвокатів відповідей щодо окремих питань криміналістичного забезпечення діяльності захисників у кримінальному провадженні.

Одержані результати будуть узагальнені, враховані під час цього та інших наукових досліджень і використані для формулювання відповідних пропозицій.

Анкета заповнюється анонімно.

АНКЕТА

Шановні колеги!

У зв'язку із проведення дослідження окремих питань криміналістичного забезпечення діяльності адвокатів-захисників у кримінальному провадженні просимо Вас відповісти на низку запитань.

Ознайомтеся з питаннями та варіантами відповідей на них. Номер варіанта відповіді, який відповідає Вашій думці, обведіть чи позначте будь-яким іншим способом. Виберіть лише один варіант відповіді, якщо в питанні не передбачена інша можливість.

Анкетування анонімне. Його результати будуть використані в узагальненому вигляді для цілей, пов'язаних винятково із науковими дослідженнями.

1. Ваш стаж професійної діяльності:
 - А) до 5 років;
 - Б) від 5 до 10 років;
 - В) понад 10 років.
2. Чи повинна, на Ваш погляд, криміналістика, **однаково** сприяти своїми науково-практичними рекомендаціями реалізації трьох кримінальних процесуальних функцій: обвинувачення, захисту і вирішення кримінальної справи?
 - А) Так;
 - Б) Ні;
 - В) Важко відповісти.
3. Чи використовуєте Ви криміналістичну літературу як джерело інформації про конкретні практичні рекомендації з питань здійснення захисту у кримінальних справах?
 - А) Так;
 - Б) Ні;
 - В) Важко відповісти.
4. Якщо відповідь на попереднє питання ствердна, то яка періодичність використання окресленої літератури? (*заповнюється лише тими респондентами, які у попередньому питанні вибрали варіант відповіді «А) Так»*)
 - А) постійно;
 - Б) в більшості випадків;
 - В) зрідка;
5. Чи достатньо, на Ваш погляд, криміналістичних джерел, у яких розкриваються питання криміналістичного забезпечення діяльності сторони захисту у кримінальному провадженні?

- А) Так;
Б) Ні;
В) Важко відповісти.
6. Які криміналістичні знання використовуються Вами найчастіше під час здійснення захисту у кримінальному провадженні?
А) знання у сфері методології криміналістики;
Б) знання у сфері криміналістичної техніки;
В) знання у сфері криміналістичної тактики;
Г) знання у сфері криміналістичної методики;
Д) не використовую криміналістичні знання під час здійсненні захисту у кримінальному провадженні.
7. Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту **на стадії досудового розслідування** кримінального правопорушення від моменту залучення (*одразу після оголошення підозри; після оголошення підозри та проведення першого допиту підозрюваного; після оголошення підозрюваного та проведення низки слідчих дій тощо*) Вас, як адвоката-захисника, до участі у відповідному кримінальному провадженні?
А) Так;
Б) Ні;
В) Важко відповісти.
8. Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту **на стадії досудового розслідування** кримінального правопорушення від ставлення підзахисного до інкримінованого йому кримінального правопорушення?
А) Так;
Б) Ні;
В) Важко відповісти.
9. Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту **на стадії досудового розслідування** кримінального правопорушення від наявних у підзахисного відомостей, що стосуються вказаного провадження?
А) Так;
Б) Ні;
В) Важко відповісти.
10. Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту **на стадії досудового розслідування** кримінального правопорушення від кримінально-правової кваліфікації вчиненого протиправного діяння?
А) Так;
Б) Ні;
В) Важко відповісти.
11. Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту **на стадії досудового розслідування** кримінального правопорушення від відомостей про наявні у сторони обвинувачення докази вини підзахисної особи?

- А) Так;
Б) Ні;
В) Важко відповісти.
12. Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту **на стадії досудового розслідування** кримінального правопорушення від положень чинного законодавства та судової практики щодо аналогічних правовідносин?
А) Так;
Б) Ні;
В) Важко відповісти.
13. Яким, на Ваш погляд, повинен бути стиль одягу та взуття адвоката-захисника під час першої зустрічі із клієнтом-підзахисним для налагодження із останнім психологічного контакту?
А) Класичний (діловий);
Б) Повсякденний;
В) Не має значення;
Г) Важко відповісти.
14. Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту **на стадії судового розгляду** кримінального провадження від моменту залучення Вас, як адвоката-захисника, до участі у відповідному кримінальному провадженні?
А) Так;
Б) Ні;
В) Важко відповісти.
15. Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту на стадії **судового розгляду** кримінального провадження від ставлення підзахисного до інкримінованого йому кримінального правопорушення?
А) Так;
Б) Ні;
В) Важко відповісти.
16. Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту на стадії **судового розгляду** кримінального провадження від наявних у підзахисного відомостей, що стосуються вказаного провадження?
А) Так;
Б) Ні;
В) Важко відповісти.
17. Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту на стадії **судового розгляду** кримінального провадження від кримінально-правової кваліфікації вчиненого протиправного діяння?
А) Так;
Б) Ні;
В) Важко відповісти.

18. Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту на стадії **судового розгляду** кримінального провадження від відомостей про наявні у сторони обвинувачення докази вини підзахисної особи?
- А) Так;
 - Б) Ні;
 - В) Важко відповісти.
19. Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту на стадії **судового розгляду** кримінального провадження від положень чинного законодавства та судової практики щодо аналогічних правовідносин?
- А) Так;
 - Б) Ні;
 - В) Важко відповісти.
20. Чи необхідно, на Вашу думку, перед судовим розглядом кримінальної справи обов'язково проводити бесіду із підзахисним з метою визначення ставлення останнього до пред'явленого йому обвинувачення та вибору відповідної лінії поведінки сторони захисту під час судового розгляду кримінальної справи?
- А) Так;
 - Б) Ні;
 - В) Важко відповісти.
21. Чи необхідно, на Вашу думку, перед судовим розглядом кримінальної справи обов'язково ознайомлюватись з матеріалами досудового розслідування для формування позиції сторони захисту?
- А) Так;
 - Б) Ні;
 - В) Важко відповісти.
22. Чи необхідно, на Вашу думку, перед судовим розглядом кримінальної справи обов'язково здійснювати аналіз чинного законодавства та судової практики для формування позиції сторони захисту?
- А) Так;
 - Б) Ні;
 - В) Важко відповісти.
23. Чи використовували Ви прийом «неприбуття обвинуваченого у судові засідання» з метою відкладення судового розгляду та отримання додаткового часу на вчинення певних дій (отримання доказів, ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, проведення переговорів із потерпілим про укладення угоди про примирення тощо)?
- А) Так;
 - Б) Ні.
24. Чи використовували Ви прийом «відвід» з метою отримання додаткового часу на вчинення певних дій?
- А) Так;

Б) Ні.

25. Чи необхідно, на Вашу думку, здійснювати розробку методик професійного захисту щодо окремих видів (категорій) кримінальних правопорушень?

А) Так;

Б) Ні.

26. Чи залежить вибір Вами позиції захисту у кримінальному провадженні про умисне вбивство від сукупності наступних обставин:

змісту пред'явленої підозри/обвинувачення у взаємозв'язку із відношенням самого підзахисного до змісту пред'явленої підозри/обвинувачення (судового рішення) та сукупним аналізом доступних для сторони захисту матеріалів кримінального провадження, чинного законодавства та відповідної судової практики?

А) Так;

Б) Ні;

В) Важко відповісти.

27. Чи впливає обрана Вами позиція захисту на подальші Ваші дії у кримінальному провадженні про умисне вбивство?

А) Так;

Б) Ні;

В) Важко відповісти.

28. Чи залежить вибір Вами позиції захисту у кримінальному провадженні про крадіжку від сукупності наступних обставин:

змісту пред'явленої підозри/обвинувачення у взаємозв'язку із відношенням самого підзахисного до змісту пред'явленої підозри/обвинувачення (судового рішення) та сукупним аналізом доступних для сторони захисту матеріалів кримінального провадження, чинного законодавства та відповідної судової практики?

А) Так;

Б) Ні;

В) Важко відповісти.

29. Чи впливає обрана Вами позиція захисту на подальші Ваші дії у кримінальному провадженні про крадіжку?

А) Так;

Б) Ні;

В) Важко відповісти.

Зведені дані опитування адвокатів щодо використання криміналістичних знань під час здійснення захисту у кримінальному провадженні

Питання	Кількість	Відсотки
1. Ваш стаж професійної діяльності:		
А) до 5 років;	28	32
Б) від 5 до 10 років;	35	40
В) понад 10 років.	24	28
2. Чи повинна, на Ваш погляд, криміналістика, однаково сприяти своїми науково-практичними рекомендаціями реалізації трьох кримінальних процесуальних функцій: обвинувачення, захисту і вирішення кримінальної справи?		
А) Так;	87	100
Б) Ні;	0	0
В) Важко відповісти.	0	0
3. Чи використовуєте Ви криміналістичну літературу як джерело інформації про конкретні практичні рекомендації з питань здійснення захисту у кримінальних справах?		
А) Так;	67	77
Б) Ні;	0	0
В) Важко відповісти.	20	23
4. Якщо відповідь на попереднє питання ствердна, то яка періодичність використання окресленої літератури?		

<i>(заповнюється лише тими респондентами, які у попередньому питанні вибрали варіант відповіді «А) Так»)</i>		
А) постійно;	22	33
Б) в більшості випадків;	27	40
В) зрідка;	18	27
5. Чи достатньо, на Ваш погляд, криміналістичних джерел, у яких розкриваються питання криміналістичного забезпечення діяльності сторони захисту у кримінальному провадженні?		
А) Так;	7	8
Б) Ні;	80	92
В) Важко відповісти.	0	0
6. Які криміналістичні знання використовуються Вами найчастіше під час здійснення захисту у кримінальному провадженні?		
А) знання у сфері методології криміналістики;	5	6
Б) знання у сфері криміналістичної техніки;	15	17
В) знання у сфері криміналістичної тактики;	43	49
Г) знання у сфері криміналістичної методики;	24	28
Д) не використовую криміналістичні знання під час здійснення захисту у кримінальному провадженні.	0	0
7. Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту на стадії досудового розслідування кримінального правопорушення від моменту залучення <i>(одразу після оголошення підозри; після оголошення підозри та проведення першого допиту підозрюваного; після оголошення</i>		

підозрюваного та проведення низки слідчих дій тощо) Вас, як адвоката-захисника, до участі у відповідному кримінальному провадженні?		
А) Так;	87	100
Б) Ні;	0	0
В) Важко відповісти.	0	0
8. Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту на стадії досудового розслідування кримінального правопорушення від ставлення підзахисного до інкримінованого йому кримінального правопорушення?		
А) Так;	81	93
Б) Ні;	0	0
В) Важко відповісти.	6	7
9. Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту на стадії досудового розслідування кримінального правопорушення від наявних у підзахисного відомостей, що стосуються вказаного провадження?		
А) Так;	80	92
Б) Ні;	4	5
В) Важко відповісти.	3	3
10 Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту на стадії досудового розслідування кримінального правопорушення від кримінально-правової кваліфікації вчиненого протиправного діяння?		
А) Так;	77	89

Б) Ні;	3	3
В) Важко відповісти.	7	8
11. Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту на стадії досудового розслідування кримінального правопорушення від відомостей про наявні у сторони обвинувачення докази вини підзахисної особи?		
А) Так;	80	92
Б) Ні;	6	7
В) Важко відповісти.	1	1
12. Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту на стадії досудового розслідування кримінального правопорушення від положень чинного законодавства та судової практики щодо аналогічних правовідносин?		
А) Так;	84	97
Б) Ні;	1	1
В) Важко відповісти.	2	2
13. Яким, на Ваш погляд, повинен бути стиль одягу та взуття адвоката-захисника під час першої зустрічі із клієнтом-підзахисним для налагодження із останнім психологічного контакту?		
А) Класичний (діловий);	81	93
Б) Повсякденний;	0	0
В) Не має значення;	6	7
Г) Важко відповісти.	0	0

14. Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту на стадії судового розгляду кримінального провадження від моменту залучення Вас, як адвоката-захисника, до участі у відповідному кримінальному провадженні?		
А) Так;	79	91
Б) Ні;	0	0
В) Важко відповісти.	8	9
15 Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту на стадії судового розгляду кримінального провадження від ставлення підзахисного до інкримінованого йому кримінального правопорушення?		
А) Так;	82	94
Б) Ні;	0	0
В) Важко відповісти.	5	6
16. Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту на стадії судового розгляду кримінального провадження від наявних у підзахисного відомостей, що стосуються вказаного провадження?		
А) Так;	82	94
Б) Ні;	1	1
В) Важко відповісти.	4	5
17. Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту на стадії судового розгляду кримінального провадження від кримінально-правової кваліфікації вчиненого протиправного діяння?		
А) Так;	87	100

Б) Ні;	0	0
В) Важко відповісти.	0	0
18. Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту на стадії судового розгляду кримінального провадження від відомостей про наявні у сторони обвинувачення докази вини підзахисної особи?		
А) Так;	87	100
Б) Ні;	0	0
В) Важко відповісти.	0	0
19. Чи залежить зміст обраної Вами тактики професійного захисту на стадії судового розгляду кримінального провадження від положень чинного законодавства та судової практики щодо аналогічних правовідносин?		
А) Так;	87	100
Б) Ні;	0	0
В) Важко відповісти.	0	0
20. Чи необхідно, на Вашу думку, перед судовим розглядом кримінальної справи обов'язково проводити бесіду із підзахисним з метою визначення ставлення останнього до пред'явленого йому обвинувачення та вибору відповідної лінії поведінки сторони захисту під час судового розгляду кримінальної справи?		
А) Так;	87	100
Б) Ні;	0	0
В) Важко відповісти.	0	0

21. Чи необхідно, на Вашу думку, перед судовим розглядом кримінальної справи обов'язково ознайомлюватись з матеріалами досудового розслідування для формування позиції сторони захисту?		
А) Так;	87	100
Б) Ні;	0	0
В) Важко відповісти.	0	0
22. Чи необхідно, на Вашу думку, перед судовим розглядом кримінальної справи обов'язково здійснювати аналіз чинного законодавства та судової практики для формування позиції сторони захисту?		
А) Так;	87	100
Б) Ні;	0	0
В) Важко відповісти.	0	0
23. Чи використовували Ви прийом «неприсуття обвинуваченого у судові засідання» з метою відкладення судового розгляду та отримання додаткового часу на вчинення певних дій (отримання доказів, ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, проведення переговорів із потерпілим про укладення угоди про примирення тощо)?		
А) Так;	80	92
Б) Ні.	7	8
24. Чи використовували Ви прийом «відвід» з метою отримання додаткового часу на вчинення певних дій?		
А) Так;	76	87
Б) Ні.	11	13

25. Чи необхідно, на Вашу думку, здійснювати розробку методик професійного захисту щодо окремих видів (категорій) кримінальних правопорушень?		
А) Так;	87	100
Б) Ні.	0	0
26. Чи залежить вибір Вами позиції захисту у кримінальному провадженні про умисне вбивство від сукупності наступних обставин: змісту пред'явленої підозри/обвинувачення у взаємозв'язку із відношенням самого підзахисного до змісту пред'явленої підозри/обвинувачення (судового рішення) та сукупним аналізом доступних для сторони захисту матеріалів кримінального провадження, чинного законодавства та відповідної судової практики?		
А) Так;	83	95
Б) Ні;	0	0
В) Важко відповісти.	4	5
27. Чи впливає обрана Вами позиція захисту на подальші Ваші дії у кримінальному провадженні про умисне вбивство?		
А) Так;	85	98
Б) Ні;	0	0
В) Важко відповісти.	2	2
28. Чи залежить вибір Вами позиції захисту у кримінальному провадженні про крадіжку від сукупності наступних обставин: змісту пред'явленої підозри/обвинувачення у взаємозв'язку із відношенням		

самого підзахисного до змісту пред'явленої підозри/обвинувачення (судового рішення) та сукупним аналізом доступних для сторони захисту матеріалів кримінального провадження, чинного законодавства та відповідної судової практики?		
А) Так;	82	94
Б) Ні;	1	1
В) Важко відповісти.	4	5
29. Чи впливає обрана Вами позиція захисту на подальші Ваші дії у кримінальному провадженні про крадіжку?		
А) Так;	77	89
Б) Ні;	2	2
В) Важко відповісти.	8	9

Додаток В

**ВИТЯГ З ІНФОРМАЦІЙНОГО ДАЙДЖЕСТУ №14 (3) 2016 ЩОДО
ПОКАЗНИКІВ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ РОБОТИ АДВОКАТІВ, ЯКІ
СПІВПРАЦЮЮТЬ З ЦЕНТРАМИ БВПД У СІЧНІ-КВІТНІ 2016 РОКУ**

Досягнутий для клієнта результат	Кількість випадків
У разі розгляду апеляційної скарги адвоката на обрання особі запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою запобіжний захід змінено на більш м'який	38
В результаті розгляду клопотання слідчого, прокурора про обрання затриманій особі запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою внаслідок дій адвоката судом обрано більш м'який запобіжний захід, а у разі якщо прокурором подавалася апеляція на таку ухвалу – запобіжний захід залишено без змін	162
Відмова у задоволенні клопотання прокурора, слідчого щодо обрання особі, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні злочину, запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у разі, коли такий результат досягнутий після розгляду слідчим суддею, судом подання прокурора, слідчого	144
Заміна або скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у разі, коли такий результат досягнутий внаслідок розгляду клопотання, поданого адвокатом	111
Винесення виправдувального вироку або скасування обвинувального вироку та закриття провадження судом апеляційної, касаційної інстанції	59

Закриття провадження за відсутності складу злочину, події злочину, у разі не встановлення доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпання можливостей їх отримання	204
Зміна правової кваліфікації злочину, у тому числі:	
<i>з особливо тяжкого на тяжкий</i>	71
<i>з особливо тяжкого на середньої тяжкості</i>	25
<i>з особливо тяжкого на невеликої тяжкості</i>	13
<i>з тяжкого на середньої тяжкості</i>	92
<i>з тяжкого на невеликої тяжкості</i>	17
<i>із середньої тяжкості на невеликої тяжкості</i>	10
Зменшення кількості епізодів обвинувачення	160
Звільнення від відбування покарання з випробуванням (статті 75, 79, 104 Кримінального кодексу України)	2147
Призначення найменш суворого з передбачених відповідною статтею особливої частини Кримінального кодексу України альтернативних покарань або більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (стаття 69 Кримінального кодексу України)	732
Призначення мінімального строку (розміру) покарання	2096

THE BAR ASSOCIATION "WEST LAW GROUP"**АДВОКАТСЬКЕ ОБ'ЄДАННЯ «ЗАХІДНА ПРАВОВА ГРУПА»**

Юридична фірма з адресою: 79034, Львівська обл., місто Львів, вул. Телешівська, будинок 2 -Д, офіс 102
Тел.: +38(0)98754747 (0), 546301760 (2) (факс)

м. Львів

02 травня 2018 р.

АКТ

створеного у практичну діяльність Адвокатського об'єднання «Західна правова група» результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу та криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Іванця Ярослава Олеговича

Даний акт складено про те, що в Адвокатському об'єднанні «Західна правова група» розглянуто дисертаційне дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу та криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Іванця Ярослава Олеговича на тему «Закономірності адвокатської діяльності як складова предмета криміналістики», що підготовлене для здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09, «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність».

За результатами наведеного встановлено, що висновки і принципи, викладені у дисертації, є обґрунтованими та такими, що відповідають сучасним реаліям правозахисної діяльності і сприяють ефективному здійсненню захисту осіб у кримінальному провадженні. Відтак, в Адвокатському об'єднанні «Західна правова група» прийнято рішення про впровадження у його практичну діяльність результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу та криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Іванця Ярослава Олеговича.

Голова (Керуючий партнер)
АО «Західна правова група»

Шиндик Т.М.

ТОВ «Юридична компанія «Кірда та партнери»
 ЄДРПОУ: 39916496
 Адреса: м. Львів, вул. Здорова, 8/10
 Веб-сайт: kirdapartners.com.ua
 Ел. пошта: office@kirdapartners.com.ua
 Тел: +380961239669

Вих. № 12/05/2018

08.05.2018 р.

АКТ

впровадження у практичну діяльність Товариства з обмеженою відповідальністю «Юридична компанія Кірда та партнери» результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу та криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Іваницького Ярослава Олеговича

Даний акт складено про те, що в Товаристві з обмеженою відповідальністю «Юридична компанія Кірда та партнери» розглянуто дисертаційне дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу та криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Іваницького Ярослава Олеговича на тему «Закономірності адвокатської діяльності як складова предмета криміналістики», що підготовлене для здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09. «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність».

За результатами наведеного встановлено, що висновки і пропозиції, викладені у дисертації, є обґрунтованими та такими, що відповідають сучасним реаліям правозахисної діяльності і сприяють ефективному здійсненню захисту осіб у кримінальному провадженні. Як наслідок, в Товаристві з обмеженою відповідальністю «Юридична компанія Кірда та партнери» прийнято рішення про впровадження у його практичну діяльність результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу та криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Іваницького Ярослава Олеговича.

Директор
 ТОВ «ЮК Кірда та партнери»

 Кірда А.В.

Додаток Д

ШЕВЧЕНКІВСЬКИЙ РАЙОННИЙ СУД М. ЛЬВОВА
79000, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 12

м. Львів

10 травня 2018 р.

АКТ

впровадження у діяльність Шевченківського районного суду м. Львова результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу та криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Іваницького Ярослава Олеговича

Даний акт складено про те, що в Шевченківському районному суді м. Львова розглянуто дисертаційне дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу та криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Іваницького Ярослава Олеговича на тему «Закономірності адвокатської діяльності як складова предмета криміналістики», що підготовлене для здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09. «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність».

За результатами наведеного встановлено, що висновки і пропозиції, викладені у дисертації, є обґрунтованими та такими, що відповідають сучасним реаліям правової діяльності у кримінальних провадженнях, а відтак можуть бути використані суддями Шевченківського районного суду м. Львова в якості підготовчих матеріалів для надання належної оцінки діям адвоката-захисника у кримінальних провадженнях.

З огляду на викладене прийнято рішення рекомендувати суддям Шевченківського районного суду м. Львова використовувати результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу та криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Іваницького Ярослава Олеговича для підготовки до розгляду кримінальних проваджень.

В.в.
Голова
Шевченківського районного суду м. Львова

Білінська Г.Б.
Кебелішак А.І

Додаток Е

м. Львів

08 травня 2018 р.

АКТ

впровадження у практичну діяльність Адвокатського об'єднання «Порадниця» результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу та криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Іваницького Ярослава Олеговича

Даний акт складено про те, що в Адвокатському об'єднанні «Порадниця» розглянуто дисертаційне дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу та криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Іваницького Ярослава Олеговича на тему «Закономірності адвокатської діяльності як складова предмета криміналістики», що підготовлене для здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09. «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність».

За результатами такого розгляду прийнято рішення про впровадження у практичну діяльність Адвокатського об'єднання «Порадниця» результатів дисертаційного дослідження щодо тактики та методики професійного захисту у кримінальних провадженнях, оскільки такі відповідають ознакам професіоналізму, доцільності та обгрунтованості.

Зарієчкова О.В.
Ад. «Порадниця»

Зарієчкова О.В.

ЛИЧАКІВСЬКИЙ РАЙОННИЙ СУД М. ЛЬВОВА

79007, м. Львів, вул. Богдана Лепкого, 16, тел. 74-02-80, факс 74-00-67, e-mail:inbox@lk.lv.court.gov.ua

м. Львів

17 травня 2018 р.

АКТ

впровадження у діяльність Личаківського районного суду м. Львова результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу та криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Іваницького Ярослава Олеговича

Даний акт складено про те, що в Личаківському районному суді м. Львова розглянуто дисертаційне дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу та криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Іваницького Ярослава Олеговича на тему «Закономірності адвокатської діяльності як складова предмета криміналістики», що підготовлене для здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09. «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність».

За результатами наведеного встановлено, що висновки і пропозиції, викладені у дисертації, є обґрунтованими та такими, що відповідають сучасним реаліям правової діяльності у кримінальних провадженнях, а відтак можуть бути використані суддями Личаківського районного суду м. Львова в якості підготовчих матеріалів для надання належної оцінки діям адвоката-захисника у кримінальних провадженнях.

З огляду на викладене прийнято рішення рекомендувати суддям Личаківського районного суду м. Львова використовувати результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу та криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Іваницького Ярослава Олеговича для підготовки до розгляду кримінальних проваджень.

Голова
Личаківського районного суду м. Львова

Жовнір Г.Б.

м. Львів

02 травня 2018 р.

АКТ

впровадження у практичну діяльність ПП «Юридична компанія «Західна правова група» результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу та криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Іваницького Ярослава Олеговича

Даний акт складено про те, що в ПП «Юридична компанія «Західна правова група» розглянуто дисертаційне дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу та криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Іваницького Ярослава Олеговича на тему «Закономірності адвокатської діяльності як складова предмета криміналістики», що підготовлене для здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09. «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність».

За результатами такого розгляду прийнято рішення про впровадження у практичну діяльність ПП «Юридична компанія «Західна правова група» результатів дисертаційного дослідження щодо тактики та методики професійного захисту у кримінальних провадженнях, оскільки такі відповідають ознакам професіоналізму, доцільності та обґрунтованості.

Директор
ПП «Юридична компанія «Західна правова група»

Т.М. Шпелик

Список опублікованих робіт здобувача за темою дисертації

1. Іваницький Я. О. Історичний ракурс предмета криміналістики. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Львів. 2016. Вип. 63. С. 195–204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2016_63_23 (дата звернення 01.06.2018).
2. Іваницький Я. О. Сучасне розуміння предмета криміналістики. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. Херсон. 2016. Вип. 5. Т. 2 С. 145-149. URL: http://www.lj.kherson.ua/2016/pravo05/part_2/37.pdf (дата звернення 01.06.2018).
3. Іваницький Я. О. Про поняття тактики професійного захисту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Ужгород. 2018. Вип. 48. Т. 2 С. 103-107. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.48/part_2/25.pdf (дата звернення 01.06.2018).
4. Ivanytskyi Ya. O. Regularities of tactics of professional protection at pre-trial investigation. *Visegrad journal on human rights*. 2018. No. 1. P. 75–80.
5. Іваницький Я. О. Окремі аспекти методики професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2018. №3 С. 210-214. URL: http://lsej.org.ua/3_2018/61.pdf (дата звернення 01.06.2018).
6. Іваницький Я. О. Про поняття тактики захисту в криміналістичній науці. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXII звітної науково-практичної конференції (4–5 лютого 2016 р.)*. Львів. 2016. Ч. 2. С. 196-199. URL: <http://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/03/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F-2016-%D1%872.pdf> (дата звернення 07.03.2017).

7. Іваницький Я. О. Визначення предмета науки криміналістики в українських навчальних посібниках. *Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми*: матеріалами п'ятої всеукраїнської науково-практичної конференції (15 квітня 2016 р.). Івано-Франківськ. 2016. С. 154-159.

8. Іваницький Я. О. Зміст адвокатської діяльності в кримінальному провадженні. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали ХХІІІ звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2017 р.). Львів. 2017. Ч. 2. С. 206-208. URL: <http://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/03/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F-2017-%D1%872.pdf> (дата звернення 27.01.2018).

9. Іваницький Я. О. Відмінності тактики та стратегії захисту. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали ХХІV звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2018 р.). Львів. 2018. Ч. 2. С. 206-209.

10. Іваницький Я. О. До поняття «адвокатська діяльність». *Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна юриспруденція Європейського Союзу: взаємодія права, нормотворчості та практики»* (17 квітня 2018 р.). Люблін. 2018. С. 164-168.

11. Іваницький Я. О. Щодо визначення поняття методики професійного захисту. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень»* (11-12 травня 2018 р.). Київ. 2018. С. 100-102.

Список робіт, що передані здобувачем для публікації та прийняті до друку за темою дисертації:

1. Іваницький Я. О. Окремі тактичні аспекти бесіди адвоката-захисника з підзахисним. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Ужгород. 2018. Вип. № 51.

2. Іваницький Я. О. Тактичні особливості захисту під час судового розгляду кримінальної справи. *Науковий збірник «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції»*. 2018. №4.

3. Іваницький Я. О. Окремі закономірності діяльності адвоката-захисника на стадії судового розгляду кримінальної справи. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку»* (21-22 вересня 2018 р.). Запоріжжя. 2018.